

CIVIL SZEMLE

WWW.CIVILSZEMLE.HU

XI. ÉVFOLYAM I. SZÁM

■ ELMÉLETILEG

A CIVIL VALLÁS IDENTITÁSFOMÁLÓ SZEREPÉNEK
LEHETŐSÉGEIRŐL

(Pintér Károly)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

GYAKORNOKOK ÉS KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLATOT TELJESÍTŐK
CIVIL SZERVEZETEKBEN

(Tóbiás László)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

A NONPROFIT SZERVEZETEK IRÁNTI BIZALOM

(Török Marianna)

■ VILÁG-NÉZET

A GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA NAGY-BRITANNIA
ÉS MAGYARORSZÁG NONPROFIT SEKTORÁRA

(Kákai László)

■ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

AZ ERDÉLYI MAGYAR NONPROFIT HÁTTERŰ
SZOCIÁLIS SZFÉRA SZOCIOLÓGIAI JELLEMZŐI

(Dániel Botond)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society)
Képszerkesztő/Image Editor	Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Online szerkesztő/Online Editor	Gönczö Viktor Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Emberi Erőforrások Minisztériuma, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős
Helyettes Államtitkárság

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA, NEMZETISÉGI
ÉS CIVIL TÁRSADALMI KAPCSOLATOKÉRT FELELŐS
HELYETTES ÁLLAMTITKÁRSÁG

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

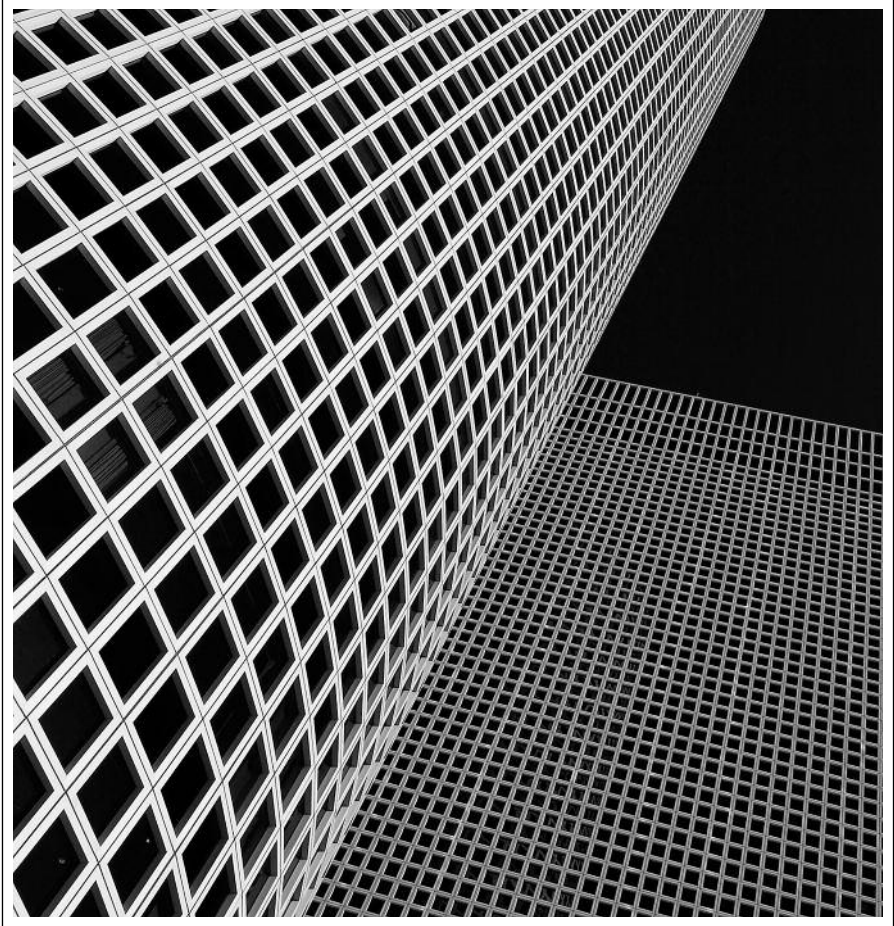
Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Tördelőszerkesztő: Erlei & Társa Bt.

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

Fotó/Gönczö Viktor

A CIVIL VALLÁS IDENTITÁSFOMÁLÓ SZEREPÉNEK LEHETŐSÉGEIRŐL*

Pintér Károly

Ez a tanulmány egy kutatási projektnek köszönheti létrejöttét, mely a formálódó európai identitás különféle aspektusainak vizsgálatát tűzte ki céljául. Mivel saját kutatási területem elsődlegesen az Amerikai Egyesült Államokhoz kötődik, úgy véltem, hogy tanulságos lenne a kibontakozóban lévő közös európai identitáspolitikát egybevetni egy olyan föderatív berendezkedésű ország történelmi tapasztalataival, amely több mint két évszázados múltra tekinthet vissza. Tisztában vagyok vele, hogy ezt a kiindulópont szinte kihívja maga ellen azt a kézenfekvő kritikai észrevételt, miszerint az Európai Unió kifejezetten nem föderatív politikai szervezet, ezért az összehasonlítás alapvetően sántít. Mindazonáltal szeretném a munkahipotézist felállítani, hogy az Európai Unió hosszabb távon egy politikai föderáció irányába halad (az elmúlt bő fél évszázad fejleményei legalábbis nagy vonalakban ezt a trendet rajzolják ki), és egy efféle struktúra létrehozása aligha lehetséges egyfajta közös értékrendi minimum, más néven valamiféle „európai identitás” nélkül – bármit is jelentsen ez a jelzős szerkezet. A magam részéről hajlamos vagyok egyetérteni Gerard Delanty-vel, aki úttörő jellegű monográfiája bevezetőjében így érvelt:

Az a kérdés, hogy egy multikulturális társadalom képes-e valamiféle közös identitást kialakítani, amely nem etno-kulturális alapon nyugszik, legalább olyan fontos, mint a gazdasági és a politikai integráció problémái (...) az európai gondolat csak akkor

* A cikk megjelenése az Európai Unió támogatásával, a TÁMOP 4.2.1. B-11/2/KMR-2011-0002 sz. A tudományos kutatások kibontakoztatása a PPKÉ-n c. projekt keretében valósult meg.

lehet egy kollektív identitás normatív alapja, ha az állampolgárság új felfogását hozza magával. (Delanty 1995:1)¹

Kiindulópontom tehát az, hogy az európai identitás jelenlegi állapotát és lehetséges jövőjét kívánom egybevetni az amerikai identitás – eme sajátos kulturális konstrukció – múltjával és jelenével. Konkrétan azt vizsgálom, hogy a civil vallás milyen szerepet tölthet be az európai állampolgári identitástudat megerősítésében. Ehhez elsőként érdemes áttekinteni, hogy milyen értelmezései ismeretesek a civil vallás jelenségének és működésének az Egyesült Államokban, ahol a fogalmat Robert N. Bellah szociológus ma már klaszikusnak számító 1967-es tanulmánya vezette be a társadalomtudományi köztudatba.²

Az amerikai civil vallás: Bellah és értelmezői

Bellah voltaképpen Jean-Jacques Rousseau *A társadalmi szerződésről* (1762) c. klasszikus esszéjének egyik fogalmát újíttotta fel és definiálta újra az amerikai társadalmi-politikai berendezkedésre vonatkoztatva.³ Nagy visszhangot és nem kevés vitát kiváltott tanulmányában Bellah amerikai elnökök beiktatási beszédeit használta kiindulópontként, és azt a találó kérdést tette fel, hogy miként hivatkozhatnak az ország első számú vezetői számos ízben Istenre és a hitre, ha az Egyesült Államokban egyébként általánosan elfogadott alkotmányos alapelv állam és egyház szétválasztása? Saját kérdését így válaszolta meg:

Vannak a vallási orientációnak olyan közös elemei, melyeket az amerikaiak nagy többsége elfogad. Ezek döntő szerepet játszottak az amerikai intézmények kialakulásában és máig vallási dimenziót adnak az amerikai élet egész szövetének, beleértve a politikai szférát is. Ez a közéleti vallási dimenzió bizonyos hiedelmek, szimbólumok és szertartások összességében nyilvánul meg, melyet összefoglalóan amerikai civil vallásnak nevezek. (Bellah 1988:100)

Eredeti tanulmányában Bellah röviden áttekintette az amerikai civil vallás történelmi eredetét. Egészen az alapító atyákig nyúlt vissza, akik nyilvános beszédeikben visszatérően hivatkoztak az Egyesült Államok isteni küldetésére, párhuzamba állítva azt Izrael Isten által kiválasztott népével és titokzatos küldetésével. Ezt a szellemi attitűdöt már a XX. század elején találóan leírta a brit G. K. Chesterton:

Amerika a világon az egyetlen nemzet, amely egy hitvalláson alapul. Ez a hitvallás dogmatikai, sőt teológiai egyértelműséggel le van fektetve a Függetlenségi Nyilatkozatban, (...) [amely] világosan megnevezi a Teremtőt mint azt a végső tekintélyt, ahonnan ezek az egyenlő jogok származnak. (Chesterton 1922:7)

A hitvallás, amelyet Amerikában a II. világháború óta már gyakran nagybetűvel írnak,⁴ az Egyesült Államok meghatározó politikai étoszának tekinthető, noha pontos tartalmát nehéz szabatosan meghatározni. Egyfelől magában foglalja a Függetlenségi Nyilatkozatban és az alkotmányban lefektetett olyan alapvető értékeket és jogokat, mint az egyén, a vallás, a szólás és a sajtó szabadsága, a törvények által korlátozott demokratikus kormányzat és a törvény előtti egyenlőség. De ide tartoznak más, széles körben elfogadott

értékek is, melyeket nem említenek meg az ország alapító dokumentumai: ilyenek például az esélyegyenlőség, a kemény munkával és szorgalommal kiérdemelt siker és vagyon (a „self-made man” tipikus amerikai legendája), a vállalkozás szabadsága vagy a szabadversenyes kapitalizmusba vetett rendíthetetlen hit. Samuel Huntington amerikai történész az amerikai identitásról írott kiváló munkájában kiemeli, hogy az „Amerikai Hitvallás” mennyire stabilnak bizonyult az ország történelme során, továbbá hogy alapvető elemei a protestáns hagyományból, az angol jogi és politikai tradícióból, valamint a felvilágosodás tanaiból eredeztethetők. Arra a sommás végkövetkeztetésre jut, hogy „az Amerikai Hitvallás Isten nélküli protestantizmus”. (Huntington 2005:120)

Bellah felfogása azonban legalább egy fontos ponton eltér Huntington meghatározásától: amellett érvel, hogy a Hitvallás központi elemeit az isteni sugallat, avagy az isteni kegy aurája veszi körül. A civil vallás kvázi szakrális jellegét erősítik a különféle rituális események, mindenekelőtt maga az elnöki beiktatási ceremónia, amely voltaképpen egy főpap felszenteléséhez hasonlít. Rituális elemekben gazdagok az amerikai nemzeti ünnepek, a hálaadás (amelyet elsőként Washington elnök hirdetett meg 1789-ben), a függetlenség napja és az emlékezés napja (amely a polgárháború halottainak állít emléket). Bellah azt is megfigyelte, hogy 1967-ig bezárólag minden egyes elnöki beiktatási beszéd említette Istent vagy utalt Istenre, de egyik sem hivatkozott Jézus Krisztusra: Bellah ebből azt a következtetést vonja le, hogy az amerikai civil vallás – noha keresztény ihletésű – nem azonos a kereszténységgel. A civil vallás a közösség, a közéleti erkölcs, az állampolgári kötelesség és a társadalmi elkötelezettség értékeit hangsúlyozza, miközben kevésbé foglalkozik az egyéni hit, a lelki élet, a testvéri szeretet és az isteni megváltás hagyományos keresztény kérdéseivel (Bellah 1988:104).

Bellah tanulmánya váratlanul erős és széles körű visszhangra talált az amerikai társadalomtudósok körében az 1960-as és hetvenes évek fordulóján, de értelmezői jóformán semmiben nem tudtak közös nevezőre jutni. A különféle szerzők szinte mindegyike mást értett a civil vallás fogalma alatt: Will Herberg például az amerikai népi vallásaként, az „amerikai életforma” felsőbbrendűségébe vetett hitként értelmezte; Sidney Mead saját elképzelésének, a „köztársaság vallásának” megerősítését látta benne; Martin Marty egyszerűen vallásos nacionalizmusként fogta fel, míg Leo Marx a demokratikus értékekbe vetett hittel azonosította; Charles H. Long pedig a protestáns vallásosság szerepét hangsúlyozta a sajátos amerikai jelenség létrejöttében. Egyesek, köztük John F. Wilson megkérdőjelezték Bellah legfontosabb állítását, vagyis azt, hogy a különféle egyházak mellett valóban létezik egy különálló, intézményesedett civil vallás az amerikai közéletben. Wilson a különböző tudósok egymástól eltérő társadalmi, kulturális, politikai vagy teológiai vonatkoztatási rendszerében kereste a sajátos értelmezések közti ellentmondások magyarázatát (Richey–Jones 1974:14–18; Handy 1980:344–46). Többen is kísérletet tettek az egyre zavarosabb vita tisztázására és valamiféle rendszerbe igyekeztek foglalni a civil vallás értelmezéseit (pl. Gehrig 1981:51–63). Maga Bellah úgy vélekedett, hogy a negatív kritikák zömét a civil vallás feltételezett veszélyei váltották ki: egyfelől az állam vagy a nemzet szentségtörő imádatának veszélyét látták benne, másfelől attól tartottak, hogy elmossa az állam és egyház közötti választóvonalat, ezáltal veszélyeztetve a de-

mokratikus politikai rendszer nyitottságát (Bellah 1974:256–57). A maga részéről kifejezte meggyőződését, hogy a civil vallás pozitív és hasznos jelenség az amerikai társadalmi és politikai életben, de ugyanakkor a civil vallás aktuális válságára is felhívta a figyelmet, melynek fő okát a hatvanas évek elsöprő társadalmi-kulturális átalakulásában, valamint a vietnami háborút és a Watergate-botrányt követő általános politikai kiábrándulásban látta (Bellah 1974:264–66).⁵

Az 1980-as években az amerikai civil vallás körüli heves viták fokozatosan elcsendesedtek, és bár maga a fogalom közismert maradt a vallásszociológusok körében, James Mathisen egy 1989-ben publikált tanulmánya címében nem véletlenül tette fel a szónoki kérdést: „Mi történt az amerikai civil vallással?” (Mathisen 1989). Bellah azonban már legelső esszéjében megfogalmazta azt a tézist, hogy a civil vallás létrejöttének okai és jellegének legfőbb alakítói olyan „válságos időszakok”⁶, mint a függetlenségi háború, a polgárháború, vagy a vietnami háború, beleértve az általuk kiváltott társadalmi és politikai konfliktusokat. Ennek a tézisnek megfelelően a fogalom, amely egy válságos időszakban, az 1960-as évek végén vált az amerikai szociológiai diskurzus részévé, két évtizednyi viszonylagos csend után váratlanul ismét felbukkant a tudományos párbeszédben a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követő nemzeti trauma nyomán.

Elsőként talán Michael Angrosino amerikai antropológus fordult ismét a civil vallás felé, amikor alig néhány hónappal a tragédia után ennek a „hasznos elemző eszköz”-nek a segítségével igyekezett értelmezni és megfelelő kontextusba helyezni a hazafiasság és a nemzeti összetartás spontán felbuzdulásait. Saját használatra így definiálta újra a fogalmat:

Az amerikai civil vallás a nemzetre vonatkozó intézményesített hitrendszer, beleértve egy olyan transzcendens istenségbe vetett hitet, amely védi és irányítja a nemzet sorsát, amennyiben a nép és a kormány betartja a törvényeit. A szabadság, az igazságosság, a jótékonyág és a személyes erkölcsi integritás egyaránt a civil vallás pillérei közé tartozik, és ezáltal erkölcsi dimenziót kölcsönöz a közéleti döntéshozatal mechanizmusainak. (Angrosino 2002:241)

Írásának alapvető érvelése szerint a civil vallás, ami antropológiai értelemben nem más, mint „olyan szimbólumrendszer, amely erőteljesen, meggyőzően és tartósan képes befolyásolni és motiválni az embereket a létezés általános rendszeréről alkotott fogalmival”,⁷ napjainkban is képes erkölcsi konszenzust teremteni a közéleti politizálásban, mivel összekapcsolja és egységben közvetíti Amerika „biblikus és republikánus” hagyományait.⁸

Más szerzők sokkal pesszimistábban ítélik meg az amerikai civil vallás jelenét és jövőjét. Frederick Gedicks például 2010-ben kijelentette, hogy a civil vallás elavult jelenség, mert „túl sok amerikait rekeszt ki” (Gedicks 2010:891). Véleményét a mai amerikai társadalom rendkívüli vallási sokszínűségével indokolta: a növekvő létszámú muzulmán, hindu és buddhista lakosság, valamint a szervezett valláshoz nem tartozók mind azok számát gyarapítják, akik nem feltétlenül hisznek abban, hogy az Amerikai Egyesült Államok sorsa egy monoteista Isten különös kegyét élvezzi (Gedicks 2010:898–900). De ezenfelül kifogásolta azt is, hogy az elmúlt két évtizedben „a kulturális konzervatívok kisajátították az

amerikai civil vallás jelképeit és gyakorlatait, és pártos jelentéssel ruházták fel őket”, valamint felhozta a bálványimádás – „az állam és céljai szentesítése” – jól ismert vádját is a civil vallással szemben (Gedicks 2010:898–900).

A közelmúlt valószínűleg legjelentősebb idevágó tanulmánya Marcela Cristi 2001-ben napvilágot látott monográfiája, amely alapos kritikának veti alá az amerikai szakirodalmat, és arra a következtetésre jut, hogy Bellah eredeti tézise túlhangsúlyozta a civil vallás spontán kialakuló erkölcsi konszenzuson alapuló integratív funkcióját. Érvelése szerint a civil vallás fogalma nemcsak egy durkheimi értelemben vett vallásos szimbólumrendszert takar, amely a nemzeti közösség erkölcsi kötőanyagaként szolgál, hanem magában foglalja a társadalmi és politikai elit rousseau-i értelemben vett tudatos törekvését arra, hogy saját érdekében létrehozzon és formáljon egy ilyesfajta integráló és legitimáló ideológiát (Cristi 2001:47–89).

A civil vallás más országokban: tipológiák

Cristi megállapításai véleményem szerint jó kiindulópontként szolgálnak egy olyan vizsgálat számára, amely a civil vallás fogalmát Európára alkalmazva szeretné tesztelni annak értelmezhetőségét más kulturális kontextusban. Cristi egyébként maga is amellett érvel könyvében, hogy a civil vallás általánosan, különböző nemzeti kultúrákra alkalmazható értelmezési eszköz, hiszen egész fejezetet szentel a civil vallás működésének a Pinochet-rezsim időszakának Chiléjében (Cristi 2001:165–85). A civil vallás valóban csak akkor fogadható el általános érvényű társadalomelméleti fogalomként, ha kiszabadítható szűk amerikai értelmezési kontextusából és alkalmazhatónak bizonyul különböző, egymástól eltérő nemzetek analog intézményeinek értelmezésére.

Elsőként alighanem John A. Coleman vázolt fel nemzetközi civil vallási tipológiát 1970-ben publikált tanulmányában. Bellah fogalmát saját használatra úgy definiálja, mint „olyan hiedelmek, rítusok és jelképek együttese, amelyek az egyén állampolgári szerepét és társadalmának az időben, a térben és a történelemben elfoglalt helyét a végső létezés és értelem fogalmaival kapcsolják össze” (Coleman 1970:70). Coleman kiinduló állítása szerint a premodern társadalmakban a civil vallás nem különült el sem a társadalomban meghatározó szerepet játszó vallástól, sem pedig az állam vallásilag szentesített legitimációjától. A modern társadalmakban a civil vallás háromféle manifesztációját különbözteti meg: a továbbra sem differenciálódott állapotot, a világi nacionalizmus formájában monopolizálódott civil vallást és a teljesen differenciálódott civil vallást (Coleman 1970:69).

Tanulmánya java részét annak szenteli, hogy minden egyes típust példákkal illusztráljon. Vallási-egyházi alapon nyugvó és emiatt nem differenciálódott civil vallások léteznek Burmában (mai nevén Myanmar), Ceylonban (ma Sri Lanka), Görögországban⁹ vagy Latin-Amerika államaiban; a listát kiegészíthetnénk olyan iszlám dominanciájú országokkal, mint Szaúd-Arábia vagy Irán (az iráni iszlám forradalom csaknem egy évtizeddel Coleman esszéjének megírása után zajlott le). Coleman véleménye szerint ennek a be rendezkedésnek az az alapvető hátránya, hogy a vallási kisebbségeket diszkriminálja és

kizárja a nemzeti közösségből, továbbá az egyházak mint jellegüknél fogva konzervatív, hagyományőrző társadalmi szervezetek általában ellenzik és akadályozzák a társadalmi-gazdasági modernizációt (Coleman 1970:70–71). Az állam által támogatott és emiatt nem differenciálódott civil vallásokra jó példa a császárok kultusza az ókori Rómában vagy az 1945 előtti Japán sintó államkultusza, amely szintén az isteni ősoktól származtatott császári dinasztia tiszteletét állította a központba. Ennek a rendszernek a fő gyengesége – a más vallások iránti intolerancián túl –, hogy egy élő személyt, az uralkodót tekinti az isteni bölcsesség képviselőjének, ami eleve kizárja, hogy bárki kritikával illesse a döntéseit, vagy netán szembeszegüljön azokkal (Coleman 1970:71–72).

Coleman tipológiájának második modellje, a világi nacionalizmus a hagyományos intézményes vallások alternatív ideológiájaként bontakozott ki, főleg abban az időszakban, amikor azokat túl konzervatívnak, a forradalom előtti rezsimek szövetségesének tekintették. Ennek a legtipikusabb példája a kommunizmus ateista kultusza a Szovjetunióban és csatlós államaiban, de ide tartozik az 1918 utáni Törökország szekuláris berendezkedése éppúgy, mint a köztársasági Franciaország. Coleman azonban ezeket a modelleket csupán félig tartja sikeresnek, mert „a világi nacionalizmus csupán egy szűk elit civil vallását alkotja. A tömegek körében nem sikerült teret nyernie” (Coleman 1970:73), és a hagyományos egyházak üldöztetésük vagy elnyomásuk ellenére is erőteljes társadalmi befolyással bírnak ezekben az országokban.

Coleman harmadik típusa, a teljesen differenciálódott civil vallás szerinte a maga teljességében kizárólag az Egyesült Államokban jött létre. Nyugat-Európa monarchiaiban (Egyesült Királyság, Hollandia, Belgium, skandináv államok), ahol mindenütt létezett államegyház, a nemzeti civil vallás erősen kapcsolódik az uralkodó dinasztiahoz és a hagyományosan domináns egyházzal, még ha ma már a vallási és etnikai kisebbségek teljes toleranciát és egyenjogúságot élveznek is. Az Egyesült Államokban viszont, ahol a vallási pluralizmus már a gyarmati időkben kibontakozott, az újonnan függetlenné vált nemzet mintegy magára vállalta az államegyház hagyományos teológiai és társadalmi integráló funkcióit. Ennek révén az amerikai nemzet (és nem a kormányzat) lett „Isten jelentőségű történelmi tevékenységének első számú eszköze” (Coleman 1970:74). Bár az amerikai civil vallás egyes meghatározó eszméit nyilvánvalóan a protestáns hagyomány ihlette, önmagában egyetlen egyháznak sem vetélytársa, és teológiai-erkölcsi tartalma eléggé széles ahhoz, hogy elfogadható legyen keresztények, zsidók és mások számára is. Önmagában sem egy egyház, sem az állam (az USA esetében a szövetségi kormány) nem egyedüli ihletője az amerikai civil vallásnak, hiszen egyes elemei a keresztény hagyományból, mások azonban (pl. a nemzeti hősök és ünnepek) az amerikai történelemből erednek. A civil vallás és a szervezett egyházak közötti „munkamegosztást” Coleman szerencsésnek tartja, mivel nem állítja szembe egymással az egyházakat és az államot, másfelől viszont nem veszi el a vallás szakrális funkcióit (Coleman 1970:74–76).

Coleman, akárcsak az őt követő számos egyéb szerző magától értetődőnek tekintette, hogy a civil vallás mint fogalom alkalmazható a világ legtöbb nemzetállamára, különösen Európában, amelynek államai az Egyesült Államokhoz hasonlóan keresztény gyökerekkel és alkotmányos, demokratikus kormányzati rendszerekkel rendelkeznek. Ebből az

alapfeltevésekből indult ki az a nagyszabású összehasonlító vizsgálat, amelyet a Luteránus Világszövetség (Lutherischer Weltbund) kezdeményezett 1981-ben, és melynek összefoglalóját 1987–88-ban publikálták.¹⁰ A vállalkozás célkitűzését így fogalmazta meg egyik szervezője, Harmati Béla:

Kutatásunkban nem arra törekedtünk, hogy egy szociológiai elméletet alátámasszunk vagy elvessünk, hanem Bellah elméletét kiindulópontként akartuk használni egy olyan nemzetközi teológiai tanulási folyamathoz, amely a vallás, az állam, a nemzet és az alapértékek közötti kölcsönös kapcsolatok [megismeréséhez] vezet. (Harmati 1987:2)

Harmati ismertette a kutatás kiindulópontjaként használt munkadefiníciót is, ám rögtön hozzátette, hogy a tapasztalatok fényében azt a későbbiekben módosították:

Konzultációnk során megegyeztünk abban, hogy a civil vallás elméletének heurisztikus funkciója van, és tekintettel kell lennünk annak veszélyére, hogy helytelenül azonosítjuk a fogalmat a valósággal. (...) Civil vallás alatt jelképek, értékek, magatartások és cselekedetek olyan halmazát értjük, melyek hatással és egyben politikai jelentőséggel bírnak a társadalomban. (...) A vallási pluralizmus háttere előtt ez a jelenség halmaz egy olyan átfogó egység kifejeződése, amely koherenciát és identitást kölcsönöz a közösségnek. (Harmati 1987:3)

Harmati és munkatársai kutatásaik alapján arra a következtetésre jutottak, hogy az eltérő történelmi és kulturális hátterű társadalmak mindegyike képes saját civil vallás kialakítására, ám azok jellegükben, értékrendjükben, jogi-politikai hátterükben lényegesen eltérhetnek egymástól, éppen ezért a civil vallás amerikai megjelenési formája semmiképpen sem használható normatív modellként: ennek alapján el is utasították Coleman ilyen értelmű állásfoglalását (Harmati 1987:5). Véleményük szerint a civil vallás működése alapvetően négy, egymással összefüggő aspektus egymásra hatásán keresztül értelmezhető: a népi vallásos hagyomány, állam és egyház, illetve állam és vallás viszonya, nemzet és egyház, illetve nemzet és vallás viszonya, valamint az egyházak, illetve a vallás viszonya a társadalom alapértékeihez. A vallási (egyház), jogi (állam), társadalmi (nemzet) és erkölcsi (alapértékek) faktorok relatív fontossága, alá-fölérendeltségi viszonya országonként eltérő, erre Harmati konkrét példákat is sorol (Harmati 1987:5–6). A bevezető tanulmány azonban világossá teszi, hogy a kutatási projekt nem csupán empirikus és komparatív megismerésre törekedett, hanem végső célja a vallás megfelelő közéleti szerepének vizsgálata a XX. század végi társadalmakban. A kérdésfeltevésnek nyilván különleges aktualitást kölcsönözött az a tény, hogy az 1980-as években a kelet-európai országok keresztény egyházai egy hivatalosan ateista és a mindennapi gyakorlatban is erősen vallásellenes, az egyházak közéleti szerepét korlátozni, marginalizálni és ellenőrizni igyekvő politikai rendszer alatt kényszerültek működni. Nem véletlenül tárgyalták külön tanulmányok – köztük Andorka Rudolf, Tomka Miklós és Varga Iván írásai – az NDK, Magyarország, valamint Kelet-Európa társadalmi viszonyait és benne az egyházak és a vallásosság helyzetét (Andorka 1988; Tomka 1988; Varga 1988).

A Luteránus Világszövetség kutatócsoportja tehát nem próbált valamiféle konkrét tipológiát alkotni, mivel a civil vallást nem empirikusan igazolható jelenségként kezelték, inkább bizonyos társadalmi, politikai és kulturális jelenségek értelmezéséhez hasznos

Fotó/Gönczö Viktor

elméleti fogalomnak tekintették (ld. Schieder 1987), valamint sokféleségét, helyi sajátosságainak változatosságát emelték ki.

Harmadik példaként Silvio Ferrari olasz jogászprofesszor tipológiáját szeretném citálni, melyet egy 2009-es, a civil vallás amerikai és európai szerepét összehasonlító nemzetközi konferencián ismertetett. Ferrari a nemzeti civil vallás három „ideáltípusát” különbözteti meg: a franciát, az olaszt és az amerikaiat. Franciaország esetében a civil vallás szerepét a *laicité* fogalma tölti be, amely szekuláris fogalmak és jelképek szakrális szintre emelésével teremti meg a politikai és a civil társadalom egységét. A *laicité* elvont és teljesen világi eszmék (szabadság, egyenlőség, tolerancia és köztársaságpártiság) együttese, melyeket minden egyénnek és csoportnak háttérétől és meggyőződésétől függetlenül el kell fogadnia. A *laicité* szellemében mind a hitoktatás, mind az összehasonlító vallásoktatás teljesen ki van zárva az állami iskolák tantervéből, és a gyerekek nem viselhetnek vallásos öltözéket vagy ruhadarabokat. A *laicité* megfelel Coleman világi nacionalizmus-kategóriájának, aki konkrétan meg is említi Franciaországot példái között. Ebben a felfogásban a vallás szigorúan magánügy, amelynek nincs helye a „köztéren”¹¹ és főként nem lehet a nemzetegyesítő jelképek egyike, ám ezt a koncepciót nem fogadják el egyes csoportok, főként a muzulmánok (Ferrari 2010:751–53).

Olaszország ezzel éppen ellenkező utat járt be: a katolicizmus kulturális és etikai elvei képezik az állampolgárság erkölcsi alapját, és ennek elfogadását várják el minden egyéb nem katolikus csoporttól is. A feszület ott függ minden olasz állami iskola osztálytermében, és amikor ezt a gyakorlatot alkotmányossági szempontból megkérdőjelezték, a bíróság úgy döntött, hogy az iskolákban a feszület az olasz identitás jelképe. Az olasz államtanács a feszületet egyenesen a *laicité* olasz modellje jelképének nevezte, ami olyan alapértékeket szimbolizál, mint a tolerancia, a kölcsönös tisztelet, az emberi méltóság és szolidaritás, valamint a diszkrimináció tilalma. A katolicizmus egyértelműen államvallásként funkcionál: a katolikus vallásoktatás minden állami iskolában magától értetődően működik és a hitoktatókat az állam fizeti, míg a más felekezetek hitelvei szerinti hitoktatást kérelmezni kell és annak költségeit a szülők állják (Ferrari 2010:753–56). Ez a modell pontosan megfelel az egyháziilag támogatott, nem differenciálódott civil vallás Coleman által felsorolt kritériumainak.

Az amerikai típusú civil vallást Ferrari felekezetiileg semleges civil vallásnak nevezi, mert nem preferál egyetlen egyházat vagy vallást sem (mint Olaszország), de ugyanakkor nem is ellenséges a vallásos hit közéleti megnyilvánulásaival szemben (mint Franciaország). Államilag támogatott vallásos jelképek és tevékenységek az állami iskolákban tiltottak, de a diákok azt viselnek, amit akarnak, és vallásos indíttatású politikai programok vagy közéleti viták mindennaposak. Az amerikai civil vallás legnagyobb problémája az, hogy miként képes megbirkózni az amerikai társadalom növekvő sokszínűségével, beleértve a judeo-keresztény hagyománytól eltérő vallási csoportok növekvő arányát, valamint a nem csekély számú világi humanista, ateista vagy egyszerűen csak nem vallásos polgárokat (Ferrari 2010:756–57). Elemzése alapvetően egybevág Colemannek a teljesen differenciálódott civil vallásról megfogalmazott meghatározásával.

Ferrari tipológiája azonban egyáltalán nem tér ki Északnyugat-Európa hagyományos alkotmányos királyságaira (Egyesült Királyság, Hollandia, Belgium, Dánia, Svédország), amelyek felfoghatóak a civil vallás külön altípusaként is, hiszen ezekben az országokban a királyi család mint nemzeti intézmény, a pártpolitika fölött álló nemzeti egység szimbóluma különleges szerepet tölt be.¹² Szélsőséges esetekben, mint például Belgiumban, a királyi család iránti általános tisztelet és lojalitás azon kevés összekötő kapocs egyike, amelyek még mindig egyben tartják a két, nyelvileg és etnikailag különböző, egymással folytonosan marakodó országrészt (Maddens–Billiet 2001). Alkotmányos monarchiákban az uralkodót övező hagyományos rituálék és az általa még mindig birtokolt, többnyire jelképes vagy ceremonális hatáskörök a nemzeti integritás olyasfajta kvázi szakrális legitimitációját adják, amely az amerikai civil vallás alapvonásaival rokon. A történelem során az uralkodók általában kitüntetett személyiségként képviselték és alkalmanként (ennek leg híresebb példája Anglia) vezették is a nemzeti egyházat, ezáltal saját személyükben egyesítve a nemzeti civil vallás szakrális és világi aspektusát. Ez a fajta azonosulás azonban a szóban forgó országok szekularizációjával párhuzamosan egyre gyengébbé vált. Nagy-Britanniában például a XX. század végén a lakosság mintegy 10 százaléka tartozott bármelyik egyházhoz; az országon belül a legalacsonyabb arány (nagyjából 9 százalék) Angliát jellemzi, ahol pedig elvileg a társadalom túlnyomó többsége az uralkodó vezette anglikán államegyházhoz kellene hogy tartozzon (Bruce 2001:195–196). Ilyen általános vallási közömbösség közepette a társadalom széles rétegei aligha hisznek abban, hogy az isteni gondviselés irányítja a nemzet és uralkodója sorsát, különösen mivel az utóbbi immár legalább két évszázada csupán jelképes szerepet tölt be a tényleges politikai döntéshozatalban.

Ferrari tanulmányában még egy feltűnő hiányosság ötlük szembe: teljesen negligálja az Európai Unió azon tagországait, amelyek az egykori vasfüggöny keleti oldalán találhatóak, azaz Lengyelországot, Csehországot, Magyarországot, Szlovákiát és a balti államokat. Nem tudni, hogy ennek oka a kellő ismeretek hiánya vagy olyasfajta kulturális felsőbbrendűségi tudat, amely Kelet-Európát eleve nem tekinti teljes mértékben európainak és ezáltal egy komparatív civil vallási tipológiába bevonhatónak. Ezen a ponton rá kell térnünk napjaink Európa-fogalmának mégoly felszínes tárgyalására, hiszen eredeti kérdésünk az európai civil vallás megteremtésének, működésének lehetőségére vonatkozott.

Az Európa-fogalom és az európai identitás

Az elmúlt bő két évtizedben Európában egyre nagyobb figyelmet kap az európai identitás problémaköre, feltehetően nem függetlenül két párhuzamos fejleménytől: egyfelől a mélyülő európai integráció céljait és megvalósíthatóságát övező viták élesedése, másfelől az egyes európai társadalmak többségi társadalmi és az Európán kívüli bevándorló közösségek közötti társadalmi-kulturális konfliktusok egyaránt felvetik a különböző szintű (etnikai, vallási, regionális, nemzeti) identitások összefüggéseinek és összeütközéseinek a kérdését. Más szavakkal úgy is fogalmazhatunk, hogy az európai nemzetek

hagyományos identitását két ellentétes irányból is kihívás fenyegeti: az erősödő európai szupranacionalizmus egyfelől, az Európán kívülről bevándorolt etnikai kisebbségek markánsan eltérő társadalmi, kulturális és politikai attitűdjei másfelől kérdőjelezi meg ennek az identitásnak az érvényességét. Jelen tanulmány keretei között az első probléma érdekes számunkra.

Az Európa-fogalom és az európai identitás mibenléte főként az 1990-es évek eleje óta került az elméleti-történelmi vizsgálódások homlokterébe, amikor is két korszakos történelmi esemény hirtelen időszerűvé tette ezt a témakört: az Európai Gazdasági Közösség átalakult a proto-föderális Európai Unióvá, a vasfüggöny leomlása pedig több mint négy évtized után véget vetett az európai kontinens merev politikai, gazdasági, társadalmi és katonai megosztottságának. Az 1992-ben aláírt ambiciózus maastrichti egyezmény több szerzőt is arra indított, hogy történelmi vagy elméleti szempontból vizsgálja meg Európa eszméjét. A legátfogóbb történelmi kritika Bernard Delanty-tól származik, aki már munkája kezdetén azt hangsúlyozta:

Európa eszméjét stratégiai céloktól vezéreltetve alkották meg és a »valóság«, melyet megnevez, szintén stratégiai célokat szolgál. (...) Európa eszméje nem más, mint történelmi projekció, egy egyetemességre törekvő eszme, amelyet egyfolytában az európai társadalmon belüli erők fragmentáló hatásai fenyegetnek. (Delanty 1995:3)

Érvelése szerint Európa eszméje a XX. századot megelőzően jól azonosítható történelemmel rendelkezik ugyan a művelt elitkultúrában (amely a görög-római antikvitás és a nyugati kereszténység közös kulturális hagyományában gyökeredzik), ám a tömegek szintjén európai identitásról nem beszélhetünk. Az Európai Unió létrehozása azonban olyan helyzetet teremtett, amelyben „Európa végre egyesült, ám megfoghatatlan polgárait – az európaiakat – még fel kéne találni” (Delanty 1995:8).

Delanty rekonstrukciója szerint Európa politikai fogalomként a XV–XVII. század során, az oszmán birodalommal folytatott harcok során alakult ki, fokozatosan kiváltva a „keresztény világ” fogalmát, amellyel a keresztények azonosították magukat a kereszties háborúk idején. Konstantinápoly eleste után a kereszténység területe jobbra Európára korlátozódott, sőt, még a kontinens délkeleti része is török uralom alá került, közvetlenül fenyegetve Ausztriát és Itáliát (Delanty 1995:33–38). A humanista szerzők szimpatizáltak az antik görög földrajzi fogalommal, továbbá a protestantizmus kibontakozása és a véres európai vallásháborúk után a keresztények egységének középkori gondolata úgysem volt fenntartható (Delanty 1995:37, 42). A kollektív európai identitást két jelképes szembeállítás is megerősítette: egyfelől az iszlám Közel-Kelettel, másfelől az Amerikában, Afrikában és Ázsiában a nagy földrajzi felfedezések során megismert pogány, „barbár” népekkel való összehasonlítás kontrasztja (Delanty 1995:44–47).

A nyugat-európai gyarmatbirodalmak kialakulása a Delanty által „bipoláris identitás-fejlődés”-nek nevezett folyamathoz vezetett, amelyben Európa eszméje egyfajta kulturális öndefiníció referenciális keretétül szolgált, szemben azokkal a kultúrákkal, melyeket a többi kontinensen ismertek meg. Ennek nyomán az európai kultúra a „civilizáció” jelképes piederstájljára emelkedett, és magától értetődően, természeténél fogva más egyéb kultúráknál felsőbbrendűnek tekintették. A XIX. század végére „a világi európai identitás

Fotó/Gönczö Viktor

magva a faj fogalma volt, amelyhez Európa fogalma is kapcsolódott,” és ennek nyomán Európa „már nem csupán egy kulturális modell lett, hanem egy egyetemes etikai értékrend (...) egy önálló léttel bíró norma” (Delanty 1995:85). Ezt a magától értetődő kulturális felsőbbrendűséget porrá zúzta két világháború és a holokauszt, amit európai nemzetek közötti konfliktusok provokáltak ki és európaiak által feltalált ideológiák vezéreltek (Delanty 1995:106–114). A II. világháborút közvetlenül követte a hidegháború, amely mindaddig példátlan merevséggel kettéosztotta a földrészt, szembeállítva egymással a nyugatot a kelettel, és újjáélesztve régi ellentéteket.

Európa ebben az időszakban két rivalizáló szuperhatalom közvetlen szembenállásának terepévé vált, és a háború utáni Nyugat-Európa Európa-fogalmát megint csak annak antitézise, a kommunista, ateista Szovjetunió és csatlós államai határozták meg. A fő hangsúlyt a kapitalista gazdasági berendezkedés és a piacgazdaság kapta, valamint a nemzetközi gazdasági együttműködés, amelynek legfőbb célkitűzése az volt, hogy megelőzze a nyersanyagokért és piacokért viaskodó nemzetállamok közötti újabb pusztító háború kitörését. A kollektivista nemzetiszocialista-fasiszta ideológiák katasztrófája után ismét előtérbe kerültek a hagyományos keresztény-humanista értékek, mindenekelött az egyén szabadságának és autonómiájának tisztelete, és a liberális demokráciák alapelvei – a szólás- és sajtószabadság, a szabad választójog, a választott parlamenti többség által delegált kormányzat – a nyugat közös értékeiként fogalmazódtak újjá (Delanty 1995:120–129). Ezzel együtt Delanty szerint „a világháború utáni korszakban általános egyetértés uralkodott abban a tekintetben, hogy Európa mint szellemi-filozófiai vállalkozás kudarcot vallott” (Delanty 1995:126). Az új Európa hangsúlyozottan nemzetállamok önkéntes társulásán alapuló, elsősorban anyagi célokért – az európai béke megőrzéséért, a gazdasági prosperitásért és a jóléti állam fenntartásáért – küzdő vállalkozás volt. Az 1980-as években kibontakozó törekvéseket, amelyek valamiféle közös európai kultúra kialakítását célozták, Delanty egyértelműen kudarcként értékeli: a zászló, a himnusz, az eurovíziós dalfesztivál vagy az Európa kulturális fővárosa program önmagában nem elégséges ahhoz, hogy egy olyan szimbolikus egységtudatot alakítson ki, mellyel az európaiak tömegei azonosulhatnak (Delanty 1995:128).

Mások ekkoriban szintén aggodalmuknak adtak hangot az európai identitástudat hiánya miatt. Anthony D. Smith, a nacionalizmus egyik nemzetközileg kiemelkedő kutatója már 1991-ben kijelentette, hogy az egyesült Európa nem válhat „szupernemzetté”, vagyis az Amerikai Egyesült Államokhoz hasonló szövetségi entitássá, mert olyan nemzetállamokból tevődik össze, melyek önálló történelmi területtel és különálló etnikai öntudattal rendelkeznek. Egy valódi európai politikai közösséget csakis

egy közös európai kulturális örökségre alapozva lehet megalapítani. Egy páneurópai nacionalista mozgalomnak közös európai mítoszokat, jelképeket, értékeket és emlékeket kellene kialakítania ebből a közös örökségből, de oly módon, hogy azok ne rivalizáljanak a továbbra is erőteljes és eleven nemzeti kultúrákkal. Csak így teremthet a pán-nacionalizmus egy újfajta kollektív identitást, ami átfogja, de nem szünteti meg az egyes nemzeteket (Smith 1991:175).

A Smith által felvázolt vállalkozás voltaképpen nem más, mint az európai civil vallás megteremtésének terve. Egy évtizeddel később Cris Shore már mérlegre tehetta a vállalkozás addigi eredményeit. Az európai identitás megteremtésének szükségessége (akkor még csak az EK polgárai körében) az 1980-as évek közepén merült fel először, és ezt követően tették meg az első lépéseket egy európai kultúrpolitika kialakítása irányában (Shore 2000:44–46). Elsőként 1985-ben elfogadták az Európai Közösség emblémáját és zászlóját, majd ezt követte az európai himnusz (Beethoven Örömdóhája), az egységesített európai útlevél, az Európa-nap bevezetése május 9-én, a Schuman-terv évfordulóján, az Európa kulturális fővárosa kezdeményezés, valamint a Jean Monnet-pályázat, melynek célja az európai integrációs tanulmányok egyetemi szintű támogatása (Shore 2000:47–50). Shore véleménye szerint a vállalkozás a nemzetállamok hagyományos szimbólumkészletét igyekezett hasznosítani egy nemzetek feletti identitás szolgáltatásban, mely elvileg harmonikusan beilleszthető lenne „egy magasabb közösségi identitásként a létező regionális és nemzeti identitások fölé, a matrjoska-babák vagy a kínai dobozok mintájára” (Shore 2000:51). A maastrichti egyezmény kifejezetten felhatalmazta az Európai Bizottságot arra, hogy kultúrpolitikát folytasson az európai kulturális örökség és a közös európai történelem megismertetése, valamint az európai műalkotások népszerűsítése céljából. Shore rámutat arra, hogy az EU hivatalos kultúrpolitikájának célkitűzései a durkheimi társadalomfelfogás szellemében fogantak, amennyiben az európai kultúrát többnek tekintik mint pusztán a tagországok kultúrájának összességét és visszatérően hangsúlyozzák a társadalmi kohézió megteremtésének célját (Shore 2000:54). Az ennek érdekében követett stratégiát Shore „departikularizáció”-nak nevezi – a lényege nemzeti kulturális jelképek és személyiségek átvétele és egy közös európai kultúrtörténet bizonyítékeként való átértelmezése. Példaként említhetők olyan nagy írók és költők, mint például Shakespeare vagy Goethe, zeneszerzők, mint Bach, Mozart vagy Beethoven, képzőművészek, mint Leonardo da Vinci, Michelangelo vagy Rembrandt, vagy éppen olyan városok, mint Athén, Róma vagy Velence.

A közös európai történelem és kultúra ismeretét elsősorban a közoktatás hivatott elterjeszteni Európa polgárai között. Amikor az EU hivatalnokai az „európai dimenzió” oktatásának fontosságát hangsúlyozzák, voltaképpen a XIX. századi nemzetállamok példáját követik, amelyek többek között azért támogatták az ingyenes és kötelező közoktatás kiépítését, mert úgy ítélték meg, hogy az sikeresen ültetheti el a nemzeti szolidaritás és hazafias hűség eszméit az ifjúság körében.¹³ A nagy európai oktatási csereprogramok, mint az ERASMUS, a SOCRATES vagy a LEONARDO (a rövidítések szándékolt szimbolikáját nehéz nem észrevenni) ennek az ambíciónak ékes példái (Shore 2000:56–57).

Shore alapvetően euroszeptikus szemléletű elemzésével ellentétben Michael Bruter könyvében amellett érvel, hogy igenis megteremthető „felülről”, vagyis a közös európai intézmények felől a néptömegek európai identitása. Az európai integráció négy fázisát elemezve arra a következtetésre jut, hogy az a kezdeti pacifista, antinacionalista és kozmopolita indíttatástól a kölcsönös gazdasági előnyök által vezérelt fokozatos gazdasági integráción át az 1970-es évek második felére jutott el a harmadik fázisba, amikor felmerült az egyre markánsabb szerepet játszó közös európai intézmények politikai legitimá-

ciójának kérdése. Az 1980-as és kilencvenes évek nagyszabású intézményi reformjainak sem sikerült teljesen megoldania a demokratikus legitimitás problémáját, hiszen az integratív jellegű testületek (a közvetlenül választott Európai Parlament és az Európai Bizottság) mellett továbbra is döntő szerepet tölt be a Miniszterek Tanácsa, amely jellegében és döntéshozatali mechanizmusában is kormányközi testület. Mindazonáltal az Eurobarometer felmérései azt mutatják, hogy az EU-tagországok polgárai körében a Parlament és a Bizottság iránti bizalom lassan, de fokozatosan növekedett 1983–2003 között, miközben a nemzeti törvényhozás és kormányok iránt relatíve csökkent (Bruter 2005:58–72). Az egyre szorosabbá váló gazdasági integráció az 1980-as évek közepére sürgetővé tette a társadalmi-kulturális integráció erősítését is – ezt a célt szolgálta a Jacques Delors által meghirdetett „emberek Európája” projekt. Ennek érdekében számos olyan döntést hoztak – a már említett zászlótól és himnuszától kezdve egészen a közös európai valuta, az euró létrehozásáig – amelyek erős szimbolikus üzenetet hordoznak. Bruter megkülönböztet közösségi, illetve uniós jellegű jelképeket, de hangsúlyozza, hogy az egységes Európát sugalló jelképek és kinyilatkoztatások sokkal gyakoribbak, és kiemeli az euró jelentőségét ebben a folyamatban (Bruter 2005:81–87). Könyve egy másik fejezetében pedig külön vizsgálja az európai identitás polgári és kulturális elemeit: polgári („civic”) identitásnak nevezi azt, hogy az emberek mennyire azonosulnak az Európai Unióval mint politikai intézménnyel, kulturális identitásnak pedig azt, hogy mennyire azonosulnak Európával mint kulturális közösséggel (Bruter 2005:102–109). Ez a megkülönböztetés – noha Bruter nem hivatkozik rá – feltehetően arra az ismert nacionalizmus-típológiára megy vissza, amely polgári és etnikai alapú nacionalizmusokat különböztet meg, és az előbbit elsősorban nyugat-európai, az utóbbit közép- és kelet-európai nemzeti fejlődési modellekből, ideológiákból és gyakorlatokból vezette le (ld. Smith 1991:8–13).

Bruter könyve azonban két olyan esemény előtt látott napvilágot, amely alaposan átalakította az Európai Unió belső szerkezetét és komoly hatást gyakorolt az európai integráció folyamatára: az egyik a 2004-es bővítés, amely egy csapásra a közép-kelet-európai térség számos államát beemelte az Unióba, ezáltal a korábbinál sokkal heterogénebb integrációt hozva létre, a másik pedig a gazdasági világválság által 2009-ben kirobbantott euróövezeti válság, amely az Unió eddigi legfőbb sikertörténetét, a gazdasági és monetáris integráció eredményeit és fenntarthatóságát kérdőjelezte meg. Az utóbbi esemény tárgyalása túlmutat jelen tanulmány keretein; írásom hátralévő részében csak az európai identitás kelet-európai perspektíváját szeretném röviden felvillantani.

Európai civil vallás – Kelet-Európából nézve

Mint az előzőekben láttuk, az idézett szerzők az 1990-es és a 2000-es években eltérően ítélték meg egy markáns, autonóm európai identitástudat esélyeit, ám mindannyian rámutattak egy európai identitásprojekt szükséges mivoltára és bemutatták az európai integrációs intézmények ez irányú tudatos törekvéseit. Coleman tipológiájára

Fotó/Gönczö Viktor

gaiban egy időben merült fel az a sürgető igény, hogy az újonnan létrehozott demokratikus hatalmi berendezkedést egy új típusú civil vallás révén legitimálják. A megszakadt nemzeti hagyomány újraélesztése azonban éles kulturális és politikai vitákat, egyfajta diffúz „kulturharcot” provokált szinte minden országban.

Csaknem negyedszázad múltán visszatekintve azt kell mondanunk, hogy az új, modern és demokratikus nemzeti identitásért és az azt megjelenítő és alátámasztó, konszenzusos és integratív civil vallási szimbolizmusért folytatott kulturális és ideológiai csatározások nem értek el tartós sikereket. Szinte mindegyik posztkommunista országban a II. világháború előtti nemzeti jelképek, politikai hagyományok és nemzeti hősök újjáéledésének lehattünk szemtanúi, mivel azonban a civil társadalom és vele együtt a demokrata-republikánus hagyomány a térségben gyenge vagy nem is létezik, a polgári civil vallás eleve hátránnyal indult a korábbi nemzetvallással, azaz a hagyományos etnikai alapú nacionalista ideológiákkal szemben, amelyek a nemzetiségi vagy vallási kisebbségek irányában gyanakvóak, türelmetlenek vagy egyenesen diszkriminatívak (ld. erről Máté-Tóth 2007:162–63). Ezek az egymással gyakran konfliktusba kerülő, történelmi sérelmeket és frusztrációkat hordozó nemzettudatok mindig is ambivalensen viszonyultak az európai integráció eszméjéhez. Gazdaságilag az EU-csatlakozás a felemelkedés, a nyugat-hoz való felzárkózás lehetőségét kínálta, politikai és jelképes értelemben pedig az „Európába való visszatérést” és a szovjet érdekszférával való végleges szakítást a kényszerű kommunista csatlósállam státuszának évtizedei után. Ugyanakkor a történelmi távlatban csupán az „imént” visszanyert nemzeti szuverenitás részleges feladása, a „behódolás Brüsszelnek” erős ellenérzéseket is szült, különösen a radikális jobboldali pártok és mozgalmak körében. A fél évszázadon át hatalmi erőszakkal elfojtott nemzeti öntudatok az „európai gondolatban” egy újfajta internacionalizmust látnak, ami nem a nemzetvallások integrátoraként, hanem azok riválisaként lép fel.

A problémakört bonyolítják az állam és az egyház, illetve az állam és a vallás közötti viszonyról vallott nézetek országonkénti különbségei. Az amerikai típusú teljesen differenciálódott civil vallás működésének egyik feltétele az általános tiszteletnek örvendő, de egyetlen kitüntetett egyházhoz nem kötődő isten fogalma, amire Európában igen csekély az esély. Silvio Ferrari a civil vallás „ideáltípusait” vizsgálva kitért az Európai Unióra és annak „nem létező civil vallás”-ára is (Ferrari 2010:757). Két okot említett: az egyik az EU mint politikai entitás gyengesége, ami meggátolja abban, hogy saját civil vallást építsen ki, továbbá annak a konszenzusnak a hiánya, ami lehetővé tenné, hogy az európai civil vallásnak bármiféle (kézenfekvően zsidó-keresztény) vallási alapja lehessen. A 2003-ban közzétett európai alkotmánytervezet kapcsán kibontakozott heves viták arról, hogy vajon a szöveg utalhat-e Európa keresztény múltjára, jól szemléltetik, mennyire éles véleménykülönbségek vannak az egyes európai országokon belül és az országok között is erről a kérdésről.¹⁴

Összegzésként néhány általános észrevétel kínálkozik. A civil vallás (nemzetvallás) mint a nemzeti összetartozásba és annak isteni gondviselés által támogatott mivoltába vetett hit mély történelmi gyökerekkel rendelkezik, és erősen kötődik egy adott nép vagy nemzet vallási hagyományaihoz, ami megnehezíti, hogy az efféle szimbolikus jelképeket

- Harmati Béla (19v87): Die Bedeutung der Religion und Der Grundwerte für Nation und Staat. *EPD Dokumentation*. 47, 1–11.
- Huntington, Samuel (2005): *Kik vagyunk mi? Az amerikai nemzeti identitás dilemmái*. Budapest:Európa.
- Kumar, Krishan (2001): ‘Englishness’ and English National Identity. In: Morley, David–Robins, Kevin (eds.): *British Cultural Studies*, 41–55.
- Kuna, Marián (2004): God, Christian Values and the European Constitution: Should the Latter Refer to the Former and Why? In: Blocksome, Rebecca–Nagypál, Szabolcs–Šajda, Peter (eds.): *Medi(t)ations, (re)conciliations: Conflict Resolution and European Integration*. Bratislava: BGÖI and WSCF-CESR, 103–110.
<http://www.koed.hu/medit/marian.pdf> (letöltés 2013. dec. 18.).
- Maddens, Bart–Billiet, Jaak (2001): Bagehot Revisited: The Monarchy as a Factor of Political Support. The Case of Flanders/Belgium. http://soc.kuleuven.be/io/trust/pdf/paper_EGPA_Vaasa_maddens.pdf (letöltés 2013. dec. 18.)
- Máté-Tóth András (2007): Szent nemzet: A nacionalizmus mint civil vallás Kelet-Közép-Európában. In: Hegedűs Rita–Révay Edit (szerk.): *Úton...: Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. Szeged: SZTE BTK Vallástudományi Tanszék. 153–166.
- Mathisen, James A. (1989): Twenty Years after Bellah: Whatever Happened to American Civil Religion? *Sociological Analysis*, 50, 129–46.
- Molnár Attila Károly (2002): Civil vallás. In: Felkai Gábor–Molnár Attila Károly–Pál Eszter (szerk.): *Forrásvidékek: Társadalomtudományi tanulmányok Némedi Dénes 60. születésnapjára*. Budapest:Új Mandátum. 205–249.
- Morley, David–Robins, Kevin (eds., 2001): *British Cultural Studies: Geography, Nationality, and Identity*. Oxford:Oxford University Press.
- Neuhaus, Richard John (1984): *The Naked Public Square: Religion and Democracy in America*. Grand Rapids, MI:Eerdmans.
- O’Leary, Cecilia Elizabeth (1999): *To Die For. The Paradox of American Patriotism*. Princeton, NJ:Princeton University Press.
- Richey, Russell E.–Jones, Donald G. (eds., 1974): *American Civil Religion*. New York:Harper & Row.
- Rousseau, Jean-Jacques (1978): A társadalmi szerződésről. In: *Értekezések és filozófiai levelek*. Budapest:Magyar Helikon. 463–618.
- Schieder, Rolf (1987): Einige Fragen zur Civil-Religion-Debatte. *EPD Dokumentation*. 47, 12–16.
- Shore, Cris (2000): *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. London:Routledge.
- Smith, Anthony D. (1991): *National Identity*. London:Penguin.
- Tomka Miklós (1988): Die nationale Einheit und die Religion in Ungarn. *EPD Dokumentation*. 8., 32–39.
- Varga Iván (1988): Zivilgesellschaft und Zivilreligion in Ost-Europa. *EPD Dokumentation*. 8., 40–46.

Jegyzetek

- 1 Itt és a továbbiakban minden idegen nyelvű forrásból vett idézet a saját fordításom.
- 2 Ld. Bellah (1967): Civil Religion in America. *Daedalus*, 96., (1), 1–21. Az általam a továbbiakban hivatkozott kiadás: *Daedalus*, 117., (3), 97–118.
- 3 Marcela Cristi mutat rá arra a tényre, hogy miközben eredeti tanulmányában Bellah maga nevezi meg Rousseau-t szellemi előfutáraként (Bellah 1988:101), saját civil vallás-fogalmát sokkal erőteljesebben befolyásolta Émile Durkheim elképzelése a vallás társadalmi integratív szerepéről, melyet *A vallási élet elemi formái* (1912) c. művében fejtett ki. Eközben mellőzni látszik azt a fontos ténytet, hogy Rousseau eredeti fogalma voltaképpen egy ideológia, melyet az állam hoz létre és manipulál saját céljai szerint (ld. Cristi 2001:6–16). A civil vallás-fogalom eszmetörténeti fejlődéséről magyar nyelven nagy ívű tanulmányt írt Molnár Attila Károly, aki Rousseau-t és Durkheimet is egy tágabb „gallikán” társadalomelméleti gondolkodási hagyomány kontextusában értelmezi (Molnár 2002).
- 4 A fogalomként használt nagybetűs kifejezés (“American Creed”) Gunnar Myrdal svéd közgazdásztól ered, aki *The American Dilemma* c. 1944-es művében használta először ezt a terminust (Huntington 2005:116–7).
- 5 A civil vallás válsága miatt érzett növekvő pesszimizmusát és aggodalmát a *The Broken Covenant* (1975) c. munkájában fejtette ki részletesen, ahol az amerikai ideálok és a valóság közötti növekvő szakadék társadalmi és kulturális hatásait vizsgálta.
- 6 Eredetiben “times of trial” (Bellah 1988:112).
- 7 Clifford Geertz eredeti definíciója a vallás funkciójáról; idézi Angrosino (2001:241–42).

- 8 Bellah kifejezése; idézi Angrosino (2001:263).
- 9 Ez természetesen aligha igaz napjaink Görögországra, az Európai Unió tagjára, de Coleman tanulmánya az 1960-as évek társadalmi-politikai valóságát tükrözi.
- 10 Kirche und Zivilreligion Weltweit 1. *EPD Dokumentation*. 47, 1987 és Kirche und Zivilreligion Weltweit 2. *EPD Dokumentation*. 8., 1988.
- 11 Richard John Neuhaus híres metaforája – egyben könyvének címe – a „csupasz köztér” (naked public square), amellyel az állam és egyház radikális szétválását, a vallásosság és a vallási értékek szigorúan magánügyként való kezelését követően előállt helyzetet jellemezte az USA vonatkozásában (Neuhaus 1984).
- 12 Ld. Krishan Kumar tömör véleményét Nagy-Britanniáról: „A brit állam az »államnemzet« klasszikus példája, ahol az állam identitását nem az etnikum, hanem olyan állami intézmények mint a parlament és a monarchia határozzák meg” (Kumar 2001:43).
- 13 A nemzeti civil vallások kibontakozásának szempontjából a XIX. század második fele kulcsfontosságú időszaknak mondható, hiszen ebben az időszakban kristályosodnak ki a nemzeti hitvallások – Hankiss Elemér (1991) találó kifejezésével „nemzetvallások” – fő elemei. Az Egyesült Államokban a polgárháború nemzeti traumáját a hazafias lelkesedés hulláma követte, amelynek részeként tudatosan igyekeztek erősíteni a nemzeti zászló kultuszát az iskolás gyermekek körében, részben abból a megfontolásból, hogy ezáltal a bevándorlók gyermekeit megtanítsák az ország alapvető értékeire (ld. O’Leary 1999:161–168). Nagy-Britanniában a XIX. század második fele a brit birodalom és a viktoriánus önbizalom csúcspontjának időszaka, amelyet jelentős mértékben áthatott „egy közös vallásos kultúra, amely a brit identitás fontos részét képezte (...) Az evangelizáló önbizalom a nagy brit birodalmi vállalkozás egyik motorja volt”, állítja Steve Bruce (2001:197). A sort folytatni lehet a német és olasz egyesítéssel, amelyet követően mindkét ország politikai és szellemi elitje erőteljes nemzeti identitásprojektbe kezdett azzal a céllal, hogy kiváltsa a különféle kisebb-nagyobb regionális (és Németország esetében eltérő vallási) identitásokat. Magyarország esetében a kiegyezés teremtette meg a lehetőségét az ingyenes és kötelező közoktatási rendszer kiépítésének, amely aztán hatékonyan propagálhatta a nemzetvallás alaptéziseit, köztük az ezeréves királyság történeti folytonosságát, vagy az 1848–49-es szabadságharcnak és hőseinek a modern nemzet genezisében (avagy a nemzet regenerációjában) játszott kulcsszerepét. Ld. erről bővebben Geró András írásait (2004), aki Hankiss „nemzetvallás” fogalma mellett a „szimbolikus politika” kifejezést alkalmazza a civil vallás politikai manifesztációira.
- 14 Példaként íme két ellentétes vélemény, mindkettő kelet-európai szerzőtől: Kuna 2004:103–110; valamint Bărbulescu–Andreescu 2009:207–230.

Fotó/Gönczö Viktor

GYAKORNOKOK ÉS KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLATOT TELJESÍTŐK CIVIL SZERVEZETEKBEN

Civil szervezetek a formális oktatásban, képzésben

Tóbiás László

■ A győri Széchenyi István Egyetem Szociális munka tanszéke tíz éve kínálja választható tárgyként az egyetem hallgatói széles körének az önkéntes segítő gyakorlatot, mely sok hasonlóságot mutat az érettségizni kívánók számára előírt közösségi szolgálattal. Az egyetemi program vezetője arra tesz kísérletet írásában, hogy bemutassa azokat a tapasztalatokat, melyeket munkatársaival relevánsnak gondolnak a középiskolásokat közösségi szolgálatra fogadó civil szervezetek számára. Az írás leginkább résztvevői leírás-ként, értelmezési és általánosítási kísérletként sorolható műfaji kategóriába. A kísérletet az teszi lehetővé, hogy a tíz év során több szakmai műhelyben is megvitatták a tapasztalatokat. Mindenekelőtt Pécsi Gertrúdot, a Széchenyi Egyetem Szociális munka tanszéke munkatársát illeti köszönet, akinek nagyon nagy része van a program kereteinek kialakításában és gondozásában, és még nagyobb a megvalósításban, a folyamatos műhelymunkában. Köszönet Galambos Ritának és Gruber Andreának az évek óta tartó szakmai konzultációért.

Civil szervezetek középiskolások közösségi szolgálatra való fogadásával a formális oktatásban vállalnak szerepet, ugyanúgy – és sok tekintetben egészen másként – akkor is, amikor a szektor számára szakembereket képző közösségi és civil tanulmányok master szintű szakhallgatóit fogadják gyakorlatra. A kétfajta diákfogadás sokban hasonló feladat és kihívás a civil szervezetek számára. Mindkét diákfogadás elméleti és gyakorlati kereteinek megteremtésére kiváló alap a szociális munkások képzésében kialakított terepoktatási rendszer. Bár bőséges hazai és nemzetközi irodalom áll rendelkezésre, a szélesebb

közönség előtt nem nagyon ismert sem a gyakorlati képzés, sem annak elmélete. Az írás célja felhívni a civil szektor tagjainak figyelmét a formális képzésben való részvétel néhány kérdésére, és hogy ezek megválaszolásához ajánlja a szociális terepoktatás eszközeit, ezzel hozzájáruljon szektor- és szakmhatárok átlépéséhez, meglévő tudások átvételéhez.

A Széchenyi István Egyetem önkéntes segítő gyakorlata

A szociális munkás szakos egyetemisták gyakorlataik tapasztalatait összefoglalva rendre elmondták, hogy az intézmények és – ami még fontosabb – az általuk ellátott emberek közömbös, tájékozatlan környezetben léteznek, más szakmák művelői, a települések vezetői nem ismerik a segítségre szoruló emberek életét. Nem vizsgáltuk meg, hogy mennyiben igazolhatók ezek az állítások, vagy tekinthetők inkább a szociális szakemberek között általánosan elterjedt és diákjaink által átvett képzetnek, akár előítéletnek. Úgy gondoltuk, hogy egészen biztosan nem alaptalan a felvetés, és egy sokkarú – hallgatói zömét a reál- és főleg a mérnöktudományok terén képző – egyetemen adekvát cselekvés a szociális szakma tanszékétől, ha más szakos hallgatók számára tantárgyat kínál, amivel hozzájárulhat a társadalom önmagáról való tudása, tapasztalata gyarapításához.

Oktatásszervezési értelemben egyszerű volt a feladat: a szociálmunkás-képzés első gyakorlatát nyitottuk meg, tettük választható tárggyá más szakos hallgatók számára 2004 tavaszától. A bolognai rendszerre való átállás során készült tantervekbe rendre bekerült a tárgy. Ez a gyakorlat alapvetően a segítő helyzetben való személyes tapasztalatszerzést, illetve annak reflektív feldolgozását szolgálja a szociális munka terepképzési eszközeivel, heti három óra terepgyakorlattal és heti egy óra gyakorlatkövető szemináriummal, amit oktatás-módszertani megfontolásból kéthetente két órába tömbösítve tartunk. Szociális szolgáltatók mellett néhány civil szervezetet kértünk fel gyakornokaink fogadására, alapvetően olyanokat, ahol szociális végzettségű tereptanár tudja kísérni a hallgatók gyakorlatát. Félévente 15-20 gyakorlati hely közül választhatnak a hallgatók, összesen több mint negyven szervezettel dolgoztunk eddig. Gyakornokaink korrepetálnak gyereketthonban és családok otthonában, segítenek időseket, fogyatékosággal élőket, születéskor sérült gyerekeket, foglalkoznak kórházban levő gyerekekkel stb. A lényeg a személyes segítő kapcsolat és abban a gyakornok tapasztalata, önreflexiója. A szemináriumon átbeszéljük, szociálpolitikai, társadalompolitikai összefüggésben értelmezzük a hallgatók tapasztalatait. Mivel az egyetemisták nagyon kevésé jártások csoportos tapasztalati tanulásban, a szeminárium fontos része, hogy az idő felében érzékenyítő, csapatépítő gyakorlatokat végzünk a gyakornokokkal – ezeket lehetőség szerint szociális munkás szakos hallgatók vezetik, hogy erősödjének más szakosokkal való együttműködésben. A tíz év alatt másfél ezer hallgató vett részt a programon.

Civil szervezetek a formális oktatásban

A művelt nagyközönség tagjai számára evidens, hogy az emberi viselkedés jellemzője a folyamatos tanulás, minden tapasztalat formálja a viselkedést, a személyiséget, nem csak azok, melyeket tanulásra kijelölt keretben szerzünk. Ebből következően az is alapvetés, hogy a jól funkcionáló felnőtt ember szervezi a saját tanulását, felelős azért – minden diploma kimeneti kompetenciái között is szerepel ez. Másik oldalról következik ebből, hogy az az ember, aki létrehoz egy helyzetet, ami bármilyen tapasztalatot fog nyújtani más emberek számára, az hatni fog a helyzetbe belépő emberekre. Ezért erkölcsi felelőssége, hogy a hatás(együttes) építő, a másik embert (is) szolgáló legyen. Különösen igaz ez a szakemberek tudatos helyzetteremtéseire.

Mindenki egyetért abban, hogy a civil szervezetek egyszerre szolgálják a demokrácia működésének és működtetésének, az együttműködésnek, az érdekérvényesítésnek, konfliktuskezelésnek, a bizalomnak, a szolidaritásnak a (nem formális és informális) tanulását és a gyakorlását.

Mindennapi tudásunk is, hogy a civil aktivitások egy része kimondottan tanulási-tanítási céllal jön létre: pl. vallási és más tanítók gondolatainak vagy a természeti, épített, társadalmi környezet jelenségeinek tanulmányozására, ismereteinek terjesztésére. A civil szervezetek társadalmi funkcióit leíró elméletek egy része közvetlen tanulási-tanítási szerepeket (is) lát. De tulajdonképpen azok az elméletek is tartalmazzák ezt a dimenziót, melyek a civil szervezetek szerepét valamiféle hiányok pótlásában, más rendszerek kiegészítésében, segítségben látják (lásd Bartal 2005). A segítséssel foglalkozó elméletek egy markáns irányzata ugyanis a segítség szükségletét tanulási szükségletként értelmezi (lásd Szabó 1999). Például Caplan közismert definíciója szerint krízis az az állapot, melyben az egyén meglévő tudásaival nem képes változtatni azon a nem kívánatos helyzeten, amibe került, és önállóan nem tud szert tenni a helyzet kezelését lehetővé tevő tudásokra (lásd Caplan 1987). Ez az elméleti irányzat a segítő tanító, tanulásirányítói szerepben látja. Ha összekapcsoljuk azokat az elméleteket, melyek a civil szervezeteket segítő, korrektív szerepben látják a segítségnek azon elméleteivel, melyek a segítséget tanulástámogatásnak (is) látják, akkor is a civil szervezetek tanítási funkciójához jutunk, beleértve ebbe azt is, hogy keretet adnak a tagok közös, önszervező tanulásának.

A civil szervezetekben történő tanulásról-tanításról való gondolkodáshoz érdemesnek látjuk egymásra vetíteni a tanulási módokat, illetve a civil szervezetek tevékenységeit, utóbbiakat felbontva tartalmi-formai, szakmai, cél szerinti, valamint menedzsment, adminisztratív dimenziókra. Fontos jeleznünk, hogy szigorúan elhatároljuk a civil szervezettől az általa fenntartott iskolát, amin itt nagyon tágran értelmezve olyan elkülönült (akár csak kvázi) intézményt értünk, ami kifejezetten tanítási célra jött létre, például egy civil szervezet által fenntartott közoktatási intézményt éppen úgy, mint a szervezet belső képzési rendszerét, mondjuk a cserkészek esetében. Itt mi most nem az így értelmezett iskolákkal, hanem magukkal a civil szervezetekkel, a bennük folyó nem tanítási-tanulási célú tevékenységek tanulási dimenzióival foglalkozunk. Táblázatunkat nem töltöttük fel példákkal, hanem az olvasót kérjük, egy percre megállva gondolja át, mi mindent lehet tanulni

Fotó/Gönczö Viktor

saját civil szervezetében. Biztosan rengeteg tudás kerül minden cellába, és ez elegendő ok és motiváló erő lehet arra, hogy gondolkodjunk a civil szervezetek tanítási szerepéről, szűkebben a formális oktatásban való részvétele lehetőségeiről.¹

1. táblázat. Tanulási lehetőségek, formák, helyzetek a civil szervezetekben

	Tartalmi, szakmai, cél szerinti tevékenység	Formai, menedzsment, adminisztratív tevékenységek
Formális tanulás: gyakornokfogadás, iskolai feladat teljesítésének helyszíne		
Nem formális tanulás: közreműködő felkészítése konkrét feladatokra		
Informális tanulás: tagok, önkéntesek, munkavállalók tapasztalatai a tevékenységekben		

Forrás: saját szerkesztés.

A formális tanulás definíciószerűen valamilyen végzettség, jogosultság szervezett keretek között történő megszerzésére irányul, ezeket a kereteket legáltalánosabban iskolának, képzésnek szoktuk nevezni. Az előbbieken a civil szervezetekben történő tanulást elhatároltuk a szervezet által fenntartott iskolától, képzéstől. Ebből következik, hogy formális tanulás terepévé civil szervezet úgy válhat, hogy egy iskola tanulóit fogadja, a valóságban leginkább gyakorlati képzésre vagy projektoktatási helyszíneként, különböző dolgozatok elkészítéséhez helyszíneként, tárgyként. Ezekben a tanítási helyzetekben többnyire nincs nagy különbség aszerint, hogy egy civil szervezet, egy intézmény vagy egy vállalkozás fogadja-e a diákokat – gondoljunk egy táboroztatási gyakorlatra, egy pénzügyi esetelemző dolgozat elkészítésére vagy a szervezeti struktúra és annak változásai leírására, elemzésére. Minden gyakorlati hely más mint a többi, és a különbözőségnek egy dimenziója a civilség, a szervezet szektora.

A közelmúltban két új mód nyílt civil szervezetek előtt formális képzésekben való szerepvállalásra, írásunk fő részében ezekkel foglalkozunk. A közösségi és civil tanulmányok master szintű képzés terepoktatása a szociális munka terepoktatása mintájára épül. Ezt használtuk a Széchenyi Egyetem önkéntes segítő gyakorlata kialakításához is, és ezt ajánljuk a közösségi szolgálat szervezéséhez is. A szociális munka terepoktatása elméletben nagyon kidolgozott, a praxisban bejáratott. A könyvtárnyi hazai és hozzáférhető nemzetközi szakirodalom összefoglalása nyilván nem célunk itt, csak néhány olyan jellegzetességet emelünk ki, amit a civil szervezetek formális képzésben való szerepvállalása szempontjából is fontosnak gondolunk:

- a képzés hangsúlyos eleme a sok és különböző gyakorlat és ezek – az alkalmazott feladatok és a diáknak nyújtott támogatások formáját tekintve is – rendszert alkotnak;

- az iskolában terepkoordinátor dolgozik, aki
 - gondozza a képzések egyes gyakorlatainak terveit és követelményeit – ez többnyire javaslattevői szerep, mert a gyakorlatok a tanszéki műhelymunkák középpontjában állnak, jellemzően a teljes munkaközösségek konszenzusával formálják őket;
 - az összes gyakorlat kapcsán végig dolgozik a diákkal, számára rendszerre szervezi az egyes gyakorlatokat. Közös munkájuk a hallgató személyes képzési szükségleteinek és igényeinek feltárása és tudatosítása, ezek alapján a gyakorlati helyek kiválasztása – nem ritka, hogy az adott diák előrehaladását segítő mester megtalálása a szempont, a hangsúlyozottan mester-diák típusú tanuláshoz;
 - felelős a gyakorlati helyek és tereptanárok kiválasztásáért, a folyamatos együttműködésért és ellenőrzésért;
 - szakmai műhelyben és egyénileg is támogatást nyújt a tereptanároknak a gyakorlatok vezetéséhez;
- a terepintézményekben olyan tereptanár foglalkozik a gyakornokokkal, aki a munkaköre betöltéséhez szükséges diplomán túl felkészültséggel rendelkezik a tereptanári feladatok ellátására is. Többfajta tereptanárképzés volt a szociálmunkás-képzés két évtizedében. A legutóbbi években a tanszékek nagy része kidolgozott és tartott – jellemzően egy év hosszúságú – szakirányú továbbképzésként tereptanárképzést;
- a gyakornok és a tereptanár – adott esetben a terepkoordinátorral – közösen határozza meg a gyakornok képzési szükségletei alapján a konkrét gyakorlatot;
- megállapodásrendszer rögzíti a gyakorlatokhoz kapcsolódva a gyakornok, az iskola, a terepintézmény és tereptanár viszonyait. Kívánatos esetben ennek része, hogy az iskola a tereptanár munkáját megfizeti. A hazai gyakorlatban ez közel sincs mindig így, és ha van is fizetség, annak összege inkább jelképes mint feladatarányos;
- a gyakornok nem csak tereptanárától kap támogatást, az iskolában is részt vesz gyakorlatkövető szemináriumon, ahol társai és elméleti oktatója számára bemutatja munkáját és reflektálja saját tanulási folyamatát is. Mindez a prezentáció és az önreflexió kompetenciái fejlesztésén túl azt is szolgálja, hogy a hallgatók egymás tapasztalataival is bővíthessék tudásukat, az egyedi tapasztalattól az általános tudás felé haladva, induktív tanulási módszerrel;
- a gyakorlatokon szerzett tapasztalatokat a hallgatók felhasználják az elméleti tárgyak tanulása során, akár közvetlenül is hivatkozva. Ezt lehetővé teszi, hogy az oktatói munkaközösség rendszeresen foglalkozik a gyakorlati képzés kérdéseivel, így minden oktató könnyen megteremtheti a tantárgyi koncentrációt saját kurzusa és a – korábbi vagy párhuzamosan teljesített – gyakorlatok között.

A közösségi és civil tanulmányok master szak hallgatóinak terepoktatása

2011 februárjától a szakot alapító ELTE Társadalomtudományi Karon megindult a közösségi és civil tanulmányok szakos master képzés, 2013 őszén a győri Széchenyi Egyetem Szociális munka tanszéke is elkezdte a szak oktatását. A tanterv fontos eleme a

gyakorlati képzés. A civil szervezetek számára új helyzet, hogy az erről a szakról érkező gyakornokoknak nem csak egy dimenzióról, hanem a civilség teljességéről – a választott szakmáról – kell gyakorlati tapasztalatokat szerezniük. Képzésmódszertani szempontból fontos, hogy két szociális munka tanszék kezdte meg ezt a képzést. Meglátásunk szerint jó döntés volt, hogy a közösségi és civil tanulmányok képzéshez a szociális munkások képzése során kialakított elvek és eljárások alapján dolgozták ki a gyakorlati képzést. Alapos szakmai megfontolások után fontos értéket ajánlottak fel megismerésre és más tanítási tevékenységekben való felhasználáshoz is a civil szektornak, leendő szakemberei terepoktatásán keresztül. A Széchenyi Egyetem Szociális munka tanszéke például már 2011–12-ben „Szociális és közösségi terepgyakorlat vezető” szakirányú továbbképzésen együtt készítette fel a kétfajta képzés tereptanári feladataira, amihez tankönyvet is készített (Budai 2011). Úgy gondoljuk, a civil szektor számára minden tekintetben fontos, hogy van master szintű képzése, ami hozzájárul a szektorban meglévő tudások szintetizálásához, felmutatásához és átadásához. A képzés és a szakmai gyakorlat összekapcsolódásához alkalmas keret a szociális munka oktatási tapasztalatai alapján kialakított terepképzési rendszer, az akadémiai szféra hozománya a civil szektorral való kapcsolatban. Természetesen a néhány tucat master hallgató terepgyakorlatai csak néhány civil szervezetet érintenek, a szektor szereplőinek töredékét. De ez a rendszer nagyon sok tekintetben alkalmazható a civil szektornak a formális oktatásban való másik szerepvállalása esetében, és az érettségizni kívánók közösségi szolgálata már a civil szervezetek tömegeit érintheti.

Civil szervezetek szerepvállalásához a közösségi szolgálatban

A civil szektor újabb együttműködési lehetősége a formális oktatással az érettségizni kívánók által előfeltételként teljesítendő közösségi szolgálat. Hétköznapi és kutatási tapasztalatok² egyaránt arra mutatnak, hogy a szolgálat bevezetése valóságos szocializációs hiány pótlását célozza: az érettségizett fiatalok töredéke rendelkezik releváns tapasztalattal. Adekvát a beavatkozási pont is, az iskola a társadalomnak a tanításra – és jó esetben a társadalmi kohézió erősítésére – rendelt intézménye. A minél gyorsabb változás elérése szempontjából érthető, hogy az iskolai oktatáshoz kapcsolt formális feltételt vezettek be, és nem nyúltak bele a komplex gimnáziumi, illetve szakközépiskolai képzési rendszerbe. A szabályozás keretjelleget, így szükségszerű, hogy az egyes iskolák saját modellt alakítsanak ki a közösségi szolgálatnak a saját tantervükhöz kapcsolására – miközben az oktatáspolitikáiban éppen az uniformizálás tévedésébe esik, aminek tarthatatlanságát az oktatás minden más szereplője látja és jelzi. Az egyedi iskolai megoldások kialakulása inkább externália, nem szándékolt hatás, ami abból következik, hogy a feladathoz nem kaptak eszközöket az iskolák. Meglátásunk szerint a közösségi szolgálatban rejlő potenciál kiaknázásához, a társadalmi szükséglet legnagyobb mértékű kielégítéséhez szükséges (lenne):

- az érintett iskolák tantestületeinek műhelymunkájával (a szülők és a diákok részvételével) kialakított egyedi koncepció a gyakorlatnak a képzési programokba való integrálásához;

Fotó/Gönczö Viktor

- iskolánként egy specialista kiválasztása és felkészítése, aki legalább az osztályfőnökkel – jó esetben a tantestület egészével – együttműködve folyamatosan ellátja a közösségi szolgálat feladatait;
- a közoktatás költségén felkészíteni a középiskolások fogadására vállalkozni kívánó szervezetek legalább egy-egy munkatársát a fogadással kapcsolatos feladatokra. (Tekintettel arra, hogy a közoktatásban önállóan szakfeladatot csak felsőfokú végzettséggel lehet ellátni, a fogadó szervezeteknél is ilyen szinten képzett és a speciális feladatra külön felkészített munkatársaknak kellene foglalkozniuk a diákokkal – akkor is, ha önkéntesként teszik. Szerencsésnek tartanánk olyan szakirányú továbbképzések bevezetését, melyeken az iskolák és a fogadó helyek felelőseit együtt képeznék ki, ez lenne a záloga egy egységes és holisztikus szemléletű szakembergárda kialakulásának, amely biztosítaná a közösségi szolgálatban rejlő potenciálok valóra váltását. Ez a képzés a közoktatási rendszer működését biztosítaná, így az államnak kellene finanszíroznia.)
- adatbázis és együttműködési fórum létrehozása a közösségi szolgálatra diákokat fogadó szervezetekből minden olyan településen, ahol működik olyan iskola, melyben érettségit lehet szerezni. Ez egyrészt biztosítaná, hogy a közösségi szolgálat egységes elvekkel és minőségben működjön az adott településen (és vonzáskörzetében), másrészt áttekintést biztosítana a diákoknak: hol és milyen tevékenységekkel teljesíthetik szolgálatukat;
- a diákok szocializációjához hozzájáruló teljesítményre finanszírozást biztosítani mind az iskolák, mind a fogadó szervezetek konkrét munkát végző munkatársai, mind a helyi adatbázisok, fórumok adminisztratív feladatait ellátók számára. (Utóbbiak esetében akár úgy, hogy az ezen tevékenységekben való részvétel előnyt és/vagy magasabb összegű támogatást jelentene – pl. működési – források pályázásánál.)
- a társadalom egészét – a szolgálatra kötelezett diákokat és családjaikat kiemelten is – célzó folyamatos tájékoztató tevékenységet végezni a közösségi szolgálat szerepéről, fontosságáról, öröméről, semmiképpen nem road- és média show-k keretében, sokkal inkább a helyi – mindenekelőtt politikai – elitek példaadó cselekvésével.

Országszerte beindult a közösségi szolgálat, olyannyira, hogy máris több PhD-hallgató választotta disszertációja témájának. Meglepő módon nem csak hazánkban, de másutt sem nagyon kutatott téma az önkéntes tevékenység, társadalmi szolgálat személyiségformáló (tartós) hatása. Ebben bizonyára nagy szerepe van a vizsgálat módszertani nehézségeinek: nagyon sok tényező közül kellene feltárni és igazolni kapcsolatot.³ A közösségi szolgálat szabályozása ugyan nagyon kevés hazai tapasztalatra támaszkodhatott volna, de azt sem tette meg. A Demokratikus Ifjúságért Alapítvány évtizedek óta foglalkozik középiskolások önkéntessége elterjesztésével, tanárok és diákok képzésével, projektekkel stb. Nemzetközi érettségit Magyarországon is csak olyan diák tehet, aki teljesített közösségi szolgálatot, de ezzel is csak két hazai középiskolának van hosszú távú tapasztalata. Valószínűleg nem sok iskolában volt korábban önkéntességet ösztönző program – még ha számuk országos összesítésben néhány tucatra rúgott is. Például az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnáziumában osztályfőnökök mellett öregdiákok kezdeményeztek és

gondoztak ilyen programot. Egy minisztériumi háttérintézmény honlappal és segédletekkel igyekszik támogatni a közösségi szolgálat szervezését (<http://www.kozossegi.ofi.hu>). A Demokratikus Ifjúságért Alapítvány, méltóan a közösségi szolgálat és ifjúsági önkéntesség terén régóta végzett tevékenységéhez, sokirányú támogatást nyújt az iskolai közösségi szolgálathoz.⁴ Másrésztől magunk is hallottuk már középiskolai igazgatótól, hogy a szolgálat teljesítése a diák és a szülő feladata, felelőssége, az iskolának csak az adminisztráció a dolga. Továbbá az interneten nagyon sok olyan program prezentációja, videója található meg, mely – akár öntudatlanul is? – elcsúszik az alapvető probléma mellett, nem valóságos társadalmi kérdésekre irányítja rá a gyerekek figyelmét. Ilyenek a közösségi szolgálatként adminisztrált szemétszedési akciók, a települési könyvtárakban való tevékenységek, óvodák (helyiségeinek) kifestése... sok olyan van, ami kísértetiesen hasonlít a céges CSR bulikhoz, amikről szintén sok beszámolót találni netszerte. Ezek nem kis részénél felvethetjük, hogy a kitűzött céllal ellentétes hatásúak is lehetnek, mert azzal áztatják, vattázzák körbe a résztvevőket, hogy a közösség javára ezek a legnagyobb szolgálatok, nem is kellene mást tenni, valódi segítségre szoruló embereket meglátni. Ez inkább a középosztály elfordulása a társadalmi problémáktól, mint odafordulás. A közösségi szolgálatnak nagy szerepe lehetne a cselekvő állampolgárrá nevelésben, a magyar társadalom tanult, (nem ritkán azt érezzük) tanított tehetetlenségének oldásában, de ehhez lényegi problémákkal való találkozásra és azok változtatásában szerzett tapasztalatra lenne szüksége a diákoknak. Ugyan kétségtelenül a középiskolák az első számú felelősei a közösségi szolgálat megvalósításának, de evidens partnereik a civil szervezetek, melyek kezdeményezéseikkel, részvételükkel nagy hatással lehetnek, és indíttatásuk, a civil társadalomjobbító ethosz predesztinálja is őket erre.

Úgy gondoljuk, hogy az egyetemisták önkéntes segítő gyakorlatával szerzett tapasztalataink nagyon használhatóak arra is, hogy leírjuk, mely szervezeteket látjuk alkalmaznak laikus – adott esetben középiskolás – gyakornokok fogadására. Előljáróban azt a nyilvánvaló tényről rögzítjük, hogy a gyakorlatot úgy kell megvalósítani, hogy az a lehető legnagyobb hasznot hajtja a diákoknak, az őt fogadó szervezetnek és az általa szolgált személyeknek, a (helyi) társadalomnak – és a viszonyrendszerben ott van még az iskola is, legkevesebb, hogy a diákokon keresztül, de inkább közvetlenül is. A civil fogadó szervezetek felől nézve mi úgy tapasztaltuk, három alapvető motívum (kombinációja) jellemzi a gyakornokok fogadására való vállalkozást:

- a szervezet kapacitásainak gyarapítása;
- a társadalom szolgálata a fiatalok szocializációjában való szerepvállalás révén, és
- megjelennek presztízszempontok is: egyfajta rangnak, minőséget elismerőnek látva és felmutatva a fogadószervezeti státuszt.

Tapasztalatunk szerint azoknak a szervezeteknek az esetében pozitív a gyakornokfogadás egyenlege, a kapacitásokat ténylegesen bővítő, melyeknek foglalkoztatott munkatársa dolgozik a gyakornokokkal, többel is párhuzamosan, nagyon hasonló egyéni feladatban. Ahol önkéntes foglalkozik a – főleg egy-két – gyakornokkal, ott többnyire nagyobb a szervezet erőforrás-ráfordítása, mint a haszon. Természetesen ennél lehet erősebb szempont a társadalom szolgálata mint elsődleges civil szerepvállalás – feltéve,

hogy nem a szervezet más célkitűzései megvalósítása elől vesz el erőforrást. Kimondot-
tan rossz tapasztalatokat szereztünk, amikor nem voltunk résen és olyan (állapotú) szer-
vezetekhez küldtünk gyakornokot, melynek ez leginkább presztízst jelentett, semmint
reális vállalást. Ezek a gyakorlatok a diákok számára mindig rosszul sikerültek, nem adtak
pozitív tapasztalatot, inkább lelombozták a társadalmi elkötelezettséget.

Úgy gondoljuk, hogy a közvetlen feladaton túl a civilség ethosának, a felelős állam-
polgáriság eszméjének is meg kell jelennie, ha civil szervezet fogad diákokat közösségi
szolgálatra. Mindennapi és kutatásokban is mért tapasztalat, hogy a civil szervezetek ál-
talanban szívesen vennék, ha többen kapcsolódnának tevékenységeikbe. A közösségi
szolgálat könnyen ösztönözheti a diákokat arra, hogy a társadalmi aktivitást, önkéntessé-
get értékeik és tevékenységeik közé építsék. Civil tevékenységekben gyakran találkozunk
olyan emberekkel, akik az első találkozás után fékezhetetlen erővel vetik magukat a
munkába, és még erősebbek verbális gesztusaik, mondhatni, hűségesküt tesznek. Fiata-
lokkal dolgozva is tapasztalhatunk ilyet. Érdeemesnek tartjuk ebben a tárgyban is megosz-
tani a szociális munkások képzésének megfontolásait. A pályát tanuló fiatalok és a
középsiskolások egyaránt a saját identitásukat építik, utóbbiak a kamaszkor krízisével
küzdve igyekeznek felépíteni identitásukat, előbbieik – jó esetben – már egy lépéssel elő-
rébb járnak, és a személyiségükhöz választott hivatás gyakorlására készülnek. A kama-
szok egyértelműen krízisen keresztül jutnak el az identitáshoz, minden embernek meg
kell járnia ezt az utat az életszakaszok során (Erikson 2002). A krízisekről az is tudni való,
hogy nem csak eredményesen lehet megküzdeni velük. Marcia nyomán⁵ korai zárásnak
nevezzük, amikor az egyén valójában nem küzdi ki identitását, hanem csak külsődleges
jegyeket vesz fel egy olyan szerepből, mely egyébként elfogadott lenne egy olyan em-
bertől, aki megküzdött a krízisével. A szociális szakmára készülő diákokat szakmai kom-
petenciáik fejlesztésében segítő oktatók egyik legfontosabb feladata, hogy ne hódoltas-
sák be a diákjaikat. Ne késztessek őket arra, hogy az előtt szakmabéliként beszéljenek
önmagukról, mint ahogy tényleg felkészültek – különösen ahelyett, hogy kimondanák,
ez nem nekik való szakma. Nem csak nem szabad erre készíteni, de el sem szabad fog-
gadni. Ugyanígy felelősnek tartjuk a közösségi szolgálatosokkal dolgozó felnőtteket, jelen
esetben a civil szervezeteknél őket fogadókat, hogy valódi identitásépítésben segítsék a
diákjaikat, semmiképpen ne késztessek őket hűségnyilatkozatok tételére, valójában nem
választott önkéntességre. A közösségi szolgálat nem csak akkor éri el mély célját, ha a
kötelező órák után a diákok azonnal önkéntesnek állnak. Egy érési folyamathoz adhat
hozzájárulást a szolgálat – valószínűleg az esetek nagy részében csak kicsit, nem önma-
gában sorsfordítót, inkább a lassú éréshez hozzájárulót. Kézenfekvő lehet, hogy a diákok
a közösségi szolgálatuk folytatásaként vállaljanak önkéntességet, az ismert környezet és
feladat könnyítheti az erre vonatkozó döntést, de erőszakos elvárások ebben a tekintet-
ben is gyakran kontraproduktívak.

Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a diákok választhassanak a közösségi szolgálat teljesí-
tésére felkínált lehetőségek közül, és támogatást kapjanak tudatos és reflektált döntéshez.
Ismerjék fel, hogy saját fejlődésük uraiként saját tanulási szükségleteik kielégítésére válasz-
tanak maguknak feladatot. Ez segíti önmaguk pozicionálását a társadalom tagjaiként.

Fotó/Gönczö Viktor

A diákok választását lehetővé tevő kínálatgyűjtést racionális lenne nem iskolánként elvégezni, hanem településenként, esetleg még nagyobb körzetben, ahol nagyobb (akár kimondottan nagy) térségek működnek tradicionálisan iskoláztatási térként – ahogy például Tatabánya, Tata és Komárom kölcsönösen küld és fogad középiskolásokat, és a térség falvaiból is mindhárom város iskoláit látogatják, egyaránt napi bejárással. Az információk gyűjtése és szolgáltatása egyfajta intézményesülést, még inkább társulást igényelne a közösségi szolgálatban fogadó szerepre vállalkozóktól és az iskoláktól, így együttesen egyfajta minőségbiztosítási szerepet is betöltenének, minimálisan azoknak a diákoknak a véleményét közzé téve, akik az adott fogadószervezetknél teljesítették gyakorlatukat. Kézenfekvő lenne olyan szolgáltatások működése, melyek közösségi szolgálatra és önkéntességre fogadó szervezetek információit egyaránt közvetítenék. Az ilyen szolgáltatások a közösségi szolgálat okán sok személyes kapcsolatot építhetnének, amik az önkéntesség ügyéhez is hozzájárulhatnának. A különböző szakmai célú, tevékenységű szervezetek közös pontja lehetne a közösségi szolgálat és az önkéntesség, így a szervezetközi struktúrák, a helyi civil társadalom is erősödne, egyfajta helyi ernyő alá szervezve a térség civil szervezeteit és a diákok fogadásával aktív társadalmi felelősséget vállaló egyéb szervezeteket. Nagyon sok hasonló kompetenciát igényel mind a szervezetektől, mind azok munkatársaitól a gyakornokokkal és az önkéntesekkel való foglalkozás, ebből a szempontból – például a munkatársak képzése, továbbképzése szempontjából is hasznos lenne az ilyen társulás. Győrben mi nagyon jó tapasztalatokat szereztünk a 2009–2010-es tanévben a Gyakornokfogadástól az önkéntesmenedzsmentig című, az önkéntes segítő gyakorlatra egyetemistákat fogadó munkatársak számára szervezett műhelysorozattal.⁶ A – nem csak pénzbeli – ráfordítások is kisebbek lennének, ha nem iskolánként gyűjténének a potenciális fogadóhelyekről az információkat.

A közösségi szolgálat szervezésekor fontos tekintettel lenni arra a több tízezer középiskolásra, aki naponta ingázik a lakóhelyéről iskolája székhelyére. Ezeknek a gyerekeknek a tanítása sok probléma elé állítja az iskolákat. Alapvető problémaforrás, hogy a közlekedés inkább tömeg, mint közösségi. A menetrendek nem sok választást kínálnak, már ha egyáltalán. Bizonytalan, hogy mikor tud hazajutni az a diák, aki nem indul el a tanítási idő végéhez – úgy ahogy – igazított járatral. Az iskoláknak állandó nehézséget okoz, hogy a naponta bejáró gyerekek közlekedési okokból nem vesznek részt a tehetséggondozó vagy éppen a felzárkóztató, illetve a közösségi programokon, és mivel ezek a diákok gyakran abszolút többségben vannak az osztályokban, iskolákban, a tanórán kívüli programok szervezése ellehetetlenül, a diákság két részre tagolódik, nem válik integrált valódi közösséggé. A bejáró gyerekek nem veszik igénybe az iskolaváros más szolgáltatásait – az iskolában is jellemzően csak a kötelező tanórákat. Ellenben kiszakadnak lakóhelyükről is, későn és fáradtan, a téli félévben sötétben érnek haza, már nem keresnek és ápolnak társas kapcsolatokat, közösséget, szolgáltatásokat. Az ő (legtágabban értelmezett) keresletük nem jelenik meg lakóhelyükön sem, nélkülük végképp nincs annyi fogyasztó, akinek racionális lenne szolgáltatásokat nyújtani, ez is hozzájárul a falvak szolgáltatáshiányához, ezzel megtartóképeségének csökkenéséhez. Nyilván nem a közösségi szolgálat lesz az egyetlen eszköz, ami ezen a helyzeten változtatni tud, de azt minden-

esetre végig kellene gondolni, hogy ezek a naponta ingázó középiskolások hol teljesítsék szolgáltatukat, mely hozzájárulhatna a közegükkel való kapcsolatok mennyiségének és minőségének gyarapításához is, akár az iskola székhelyén, akár lakóhelyükön. A közösségi szolgálat biztosan ad valamilyen élményt ebben a tekintetben is. A felelős eljárás az lenne, ha a települések, a kistérségek/járások és az iskolák próbálnák ezeket a kérdéseket együtt végiggondolni. Ehhez is hozzá tudna járulni – miként az esetleg elhatározott közös eljáráshoz is –, ha léteznének a közösségi szolgálat megvalósítására (és az önkéntesség támogatására) helyi társulások és általuk nyújtott szolgáltatások.

A diákok fogadására a civileknek is fel kell készíteniük szervezetüket. Ehhez jó kiindulópontot jelentenek azok a segédanyagok, melyeket az önkéntesek fogadásának támogatásához dolgoztak ki.⁷ Fontos, hogy a már a szervezethez tartozók közösen alakítsák ki a kereteket a közösségi szolgálatra érkezőkkel való munkára: feladatok, felelőségek, szerepek előre tisztázottak legyenek. A diákok nagy részének ez az első – legalább kvázi – munkahelyi tapasztalata, ami önmagában is körültekintő tervezést, világos viszonyokat indokol, miként a diákok életkora is. A szervezet számára nehézséget jelent, hogy a gyakorlat időben erősen behatárolt, még akkor is, ha az ötven órát egy periódusban tölti el a diák. A diákok számára fontos választási szempont lehet, hogy milyen időbeosztásban dolgozhatnak az egyes fogadó szervezeteknél – például ettől is függhet, hogy a vidéki diákok lakóhelyükön vagy iskolájuk településén választanak-e gyakorlati helyet. A szervezeteknek el kell dönteniük, tudják-e, akarják-e a diákokat azok – akár egyéni – igényei szerinti időben fogadni.

A közösségi szolgálat mint pedagógiai folyamat megtervezése a fogadó civil szervezetek számára is kihívásokkal jár. A legfontosabb és minden nehézséget koncentrálnó feladat a diákoknak felkínált feladatok kialakítása. A miniszteri rendelet a gyakorlati óráknak több évfolyamra bontását javasolja, projekt módszer alkalmazásával.⁸ Tapasztalataink alapján úgy látjuk, a legnagyobb pedagógiai haszonnal járó feladatok:

- valóságos és jelentős társadalmi problémákkal foglalkoznak, a diákok kompetencia-szintjén – tanulási szükségleteikhez igazodva –, ezzel megadják a változtatás képességének megélését. A már a nagyközönség által is ismert kifejezésekkel: a feladatnak ki kell mozdítania komfortzónájából a diákot, de nem lökheti a pánikzónájába. Tanulás csak a kettő között, a kihívások zónájában jöhet létre;
- egyszerűen és egyértelműen megragadható, valóságos indikátorokkal mérhető eredményekre vezetnek;
- párban, legfeljebb néhány fős csoportban teljesíthetők, a fókuszban a feladat áll, nem az azon dolgozó csoport. Különösen nem célozzák a diákok között hierarchikus viszonyok alakulását;
- személyközi kapcsolatot teremtenek a diákok és a konkrét segített, illetve együttműködő személyek között. Fontos reflektálni, hogy a közösségi szolgálatot teljesítők nagy részének nincs munkahelyi tapasztalata, ők a szolgálat kapcsán kerülnek először munkakapcsolatba, illetve szerzik első tapasztalataikat arról is, hogy a munkafeladatok teljesítéséhez hogyan kell alkalmazni tudásokat;
- találkozások sorozatából épülő folyamatok, nem pontszerű események;

- tartalmaznak felkészítést. Gyakran nincs sokkal többre szükség, mint a diákok meglevő előzetes tudásainak tudatosítására. Másrészről elkerülhetetlen a biztonsági szabályok megismertetése, felidézése. Egyaránt tekintetbe kell venni és tudatosítani kell minden fél fizikai, érzelmi és mentális biztonsági szükségleteit;
- tartalmaznak konkrét szükséglet-felismerési szakaszt;
- tartalmaznak megállapodási folyamatot a szolgált személyek, közösség és a diákok között – legalább a találkozások, a konkrét közös cselekvések tekintetében;
- biztosítják a folyamatos és kompetens segítő ellenőrzést a tereptanár munkája által;
- tartalmaznak értékelő és lezáró szakaszt, mind a szolgált személyekkel, közösségekkel, mind a tereptanárral;
- tudatosítják a szerzett tapasztalatokat, mind a társadalomra, mind önmagukra, a diákokra vonatkozóan – utóbbiak között a saját tanulási technikák, a kompetenciák, az önismeret fejlődését is. A társadalmi tapasztalatok elsődleges feldolgozása hozzájárul ahhoz, hogy azokat a diákok képesek legyenek bevinni az iskolai tanulásba, a társakkal közös tanulásba is;
- olyan örömet adnak, amelynek újbóli átélésének vágya tartósan elkötelezi a diákokat a társadalmi cselekvés mellett.

A magyar társadalom tagjai gyakran sajtáságos társadalomtudatot mutatnak: harmadik személyként megnevezve és önmaguktól elkülönítve a társadalmat. Például visszatérő kérdés, hogyan hat a társadalom az iskolára, illetve egyáltalán, legalább elvileg hathat-e az iskola a társadalomra. Néha civil szervezetek körében is felbukkannak hasonló kérdések. A civil szervezeteknek a formális oktatásban való szerepvállalása ahhoz is hozzájárulhat, hogy az összetartozás és az együttes hatás képessége, tudata is erősödjön. A civil szervezetek – a formális oktatás szigorú adminisztratív, minőségi követelményeit vállalva – segíthetik a gyakornokokat annak felismerésében, hogy képesek cselekvő társadalmi tagok lenni, és ebben még örömeiket is lelhetik. Az iskolák pedig erre a felismerésre és a konkrét gyakornoki tapasztalatokra építve új motivációkhoz és magasabb szintű tudáshoz segíthetik diákjaikat.

Irodalom

- Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Budai István (szerk.) (2011): *Terepgyakorlatok könyve*. Győr: Széchenyi István Egyetem.
- Caplan, Gerald (1987): *Az elsődleges megelőzés perspektívái: három tanulmány*. Budapest: Alkoholizmus Elleni Állami Bizottság.
- Erikson, Erik H. (2002): *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó.
- Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012*. Tanulmánykötet. Budapest: Kutatópont.
- Szabó Lajos (1999): *A szociális munka kialakulása és elméleti hátterei*. Budapest: Szociális Munka Alapítvány.

Internetes hivatkozások

- Lukács Éva Fruzsina (2012): *A pályaválasztás és identitásfejlődés összefüggései. A pályaválasztási bizonytalanság típusai az identitásállapotok tükrében*. PhD értekezés ELTE PPK
http://pszichologia.phd.elte.hu/vedesek/Lukacs_va_Fruzsina_doktori_rtekezs.pdf
- Önkéntes Központ Alapítvány Budapest (2011): *Önkéntes portfólió*. Budapest:ÖKA.
<http://www.onkenteshu/cikkek/kompetencia-portfolio>

Jegyzetek

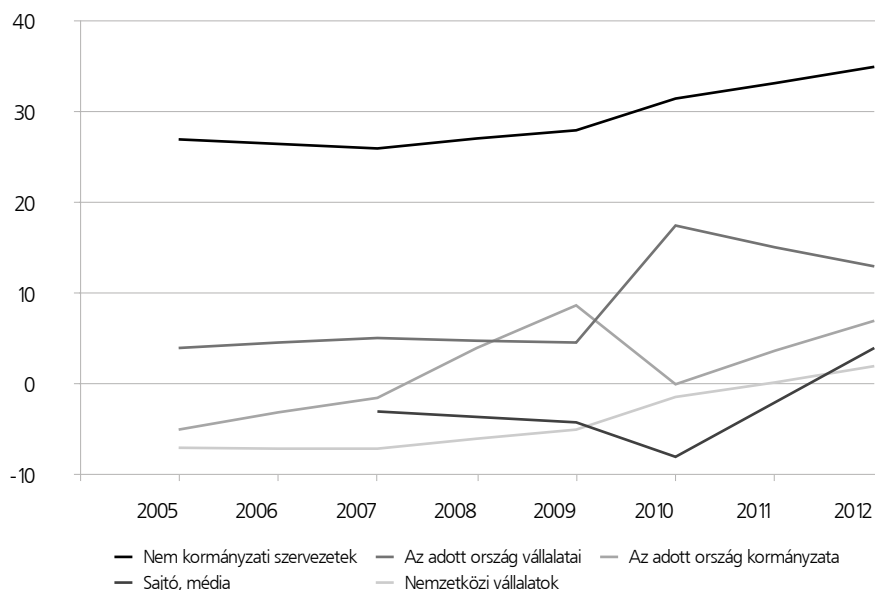
- 1 A szerző szívesen veszi, ha az Olvasó a saját kitöltött táblázatát elküldi neki emailben, még inkább, ha megosztja kapcsolódó gondolatait is. Email cím: tlaszlo@sze.hu
- 2 Lásd: Oross Dániel (2013) – a konkrét kutatás eredményein túl a vonatkozó irodalom tekintetében is.
- 3 Talán Csíkszentmihályi Mihály és munkatársai munkásságát annyira jellemző kutatás-módszertani kreativitásból nyerhetnénk módszereket, de legalább inspirációt.
- 4 www.i-dia.org
- 5 Marcia munkái magyarul nem hozzáférhetőek, de gyakran hivatkoztak, lásd pl. Lukács Éva Fruzsina (2012).
- 6 A program vezetőjére Strenner Szilárd, az Önkéntes Központ Alapítvány képzői körének tagja volt, a támogató pedig a Nemzeti Civil Alap.
- 7 Különösen: <http://www.onkenteshu/cikkek/kompetencia-portfolio>
- 8 A nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról szóló 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 45. A középiskolában a közösségi szolgálattal kapcsolatos rendelkezések 133. § – <http://www.kozossegi.ofi.hu/Contents/ShowContentByTitle?title=T%C3%B6rv%C3%A9ny%20h%C3%A1tt%C3%A9r>

A NONPROFIT SZERVEZETEK IRÁNTI BIZALOM¹

Török Marianna

■ A bizalom egy jól működő társadalom nélkülözhetetlen alkotóeleme. Egy fejlett demokrácia elképzelhetetlen széles körben elterjedt társadalmi bizalom nélkül, ahol az emberek egymás iránt és intézményeik iránt bizalmat éreznek. A bizalom szintje különböző lehet közösségenként, országonként. Arra a tipikus, személyközi bizalmat vizsgáló kérdésre például, hogy az emberek többségében meg lehet-e bízni, Dániában, Norvégiában és Svédországban a lakosság több mint fele válaszolt igennel, míg például Törökországban és Ruandában százból csak öten (Morrone–Tontoranelli–Ranuzzi 2009). Különbözőek az intézményekbe vetett bizalmi szintek is, és természetesen országonként más és más a különböző intézmények (kormányok, média, nonprofitok stb.) iránti bizalom (1. ábra). Viszont érdekes módon, több országra kiterjedő felmérések szerint, „az intézmények közül ... a nonprofit szervezetek iránt a legmagasabb a bizalom” (nemzetközi összehasonlításban magasabb, mint a vállalatok, a média és a kormányok iránt); ... „megtartották vezető szerepüket” (Edelman 2012:17), és más – pl. az öt kontinens huszonöt országára kiterjedő Globescan által végzett – felmérés eredményei alapján kiadott közlemény is ezt kommunikálja: „Bizalom vonatkozásában a vállalati világ jól elmarad a nonprofitoktól...” (Globescan 2011:5).

1. ábra. A nettó bizalom² alakulása 2005–2012 között 11 ország átlagai alapján (%)
(Amerikai Egyesült Államok, Brazília, Egyesült Királyság, Franciaország, Indonézia, Kanada, Kína, Németország, Nigéria, Oroszország, Törökország)

Forrás: GlobeScan Co. ábrája közvetlen megkeresés alapján.³

Ez a cikk arra tesz kísérletet, hogy felvázolja, vajon mi is lehet ezen adatok mögött: mit jelentenek valójában, és miért is bízunk a nonprofit szervezetekben. Így ez az írás nem foglalkozik konkrét személyek és konkrét szervezetek kérdésével, sőt nem vizsgálja az egyes országokat – így Magyarországot sem – külön-külön, ehelyett inkább az általánosan kimutatható bizalom mögött rejlő folyamatokat, struktúrákat próbálja megérteni, mely kérdéssel eddig alig foglalkozott a szakirodalom.

Először is itt is elmondható: ami általános, az nem feltétlenül igaz mindig. Míg a globális összesítésben a nonprofit szervezetek kapnak a legmagasabb bizalmat, természetesen vannak országok, ahol más intézmények iránt magasabb a bizalom. Például néhány országban magasabb az állami szereplőkbe vetett bizalom, mint a nonprofitokba. Egy részletes, a politikai intézményekre és a civil szervezetekre koncentráló kutatás szerint általában így van ez Európa országaiban (pl. Franciaországban, Nagy-Britanniában, Németországban), de még Európában is vannak országok, ahol a civil szervezetek az államnál nagyobb bizalmat élveznek (Lengyelországban, Romániában és Magyarországon) (Sík-Giczi 2009:77).

Zavart okozhat a fogalomhasználat. Amint ez a példa is mutatja, az intézményi kutatás témájában végzett közvélemény-kutatások különböző terminológiát használnak, pedig az emberek valószínűleg eleve keverik az állam és a kormány, illetve a civil szervezetek és a nonprofitok, NGO-k fogalmait. Ehhez jön még a bizalom sokféle értelmezése a különböző kutatásokban (Morrone–Tontoranelli–Ranuzzi 2009). Sőt, a kutatások időzítése önmagában egy nagy kérdés, hisz a bizalom szintje még egy adott éven belül is változhat, mint az „időjárás” (Bovens–Wille 2011). Végül utoljára, de nem utolsósorban meg kell említeni – azt, ami evidens –, hogy minden ember más, egy adott országon belül is igen különbözőek vagyunk, a nagy országos statisztikák nem feltétlen tükrözik az egyes embert, hisz ezen cikk olvasói például valószínűleg jobban bíznak a nonprofit szervezetekben, mint a magyar átlag (pedig feltehetőleg az átlag magyar embernél több megbízhatatlan szervezetet tudnak megnevezni szűkebb-tágabb környezetükben). Mindezekből kifolyólag a kutatási eredmények is, és az abból levont következtetések is elővigyázattal kezelendők, de ezzel együtt is izgalmas a nonprofit szektor iránti általános bizalom kérdése.

A bizalom

Amikor az intézményi bizalom eredményeit interpretáló közlemények azt írják, hogy a bizalom terén a vállalati világ jelentősen lemarad a nonprofitok mögött, a nonprofit szervezetek a legmegbízhatóbb intézmények, akkor egy csúsztatott üzenetet kap az olvasó, mert úgy tűnik, hogy egy versenyben első helyezést ért el a nonprofit szektor. Szerintem ez hibás értelmezés. Nem a számokat, eredményeket, tehát nem a kutatásokat kérdőjelezem meg, hanem a kutatások eredményeiből levont üzeneteket, mert az alma a körtével nem hasonlítható össze.

Jelen esetben azért, mert a különböző szektorok iránt különböző elvárásaink vannak, és amikor bizalmat szavazunk, akkor a szerint az elvárás szerint egy adott típusú bizalomról nyilatkozunk, és nem egy másikkal összehasonlító értékelést adunk.

A bizalom maga több mindent jelenthet. A jelentésbeli különbségeket Luhmann segített megvilágítani, amikor az önreflexióra irányuló vizsgálatai során a bizalom fogalmának három olyan rétegét, összetevőjét azonosította, amelyek esetenként (például a magyar nyelvben [is]) szinonimaként jelennek meg. Ezek (a magyarra nehezen fordítható, de angolul megkülönböztethető fogalmak): az ismertség (familiarity), a hit-alapú bizalom (confidence) és a bizalom (trust). Az utóbbi kettő tartalmazza a jövőre vonatkoztatást, hiszen aki bízik, az többnyire felismeri és felvállalja a kockázat lehetőségét is (Luhmann 2000:96). A nonprofit szervezetek iránti bizalom kifejeződése esetén mindhárom típusú bizalomról beszélhetünk. Bár a fent említett kutatásokban megnyilatkozók nem fejthették ki, hogy pontosan mit értenek bizalom alatt, feltehetőleg azt mondanák, hogy ismerik a nonprofit szervezeteket (tehát adott a luhmanni megkülönböztetés első fajtája), talán a luhmanni distinkció második fajtája is igaz sokakra, tehát van hit-alapú bizalmuk (például abban, hogy a tevékenységük összhangban van a küldetésükkel), és néhányakra

igaz a harmadik típusú bizalom, mert vannak olyanok, akik akkor is bíznak a nonprofit szervezetekben, ha felismerik, hogy ezzel kockázatot vállalnak.

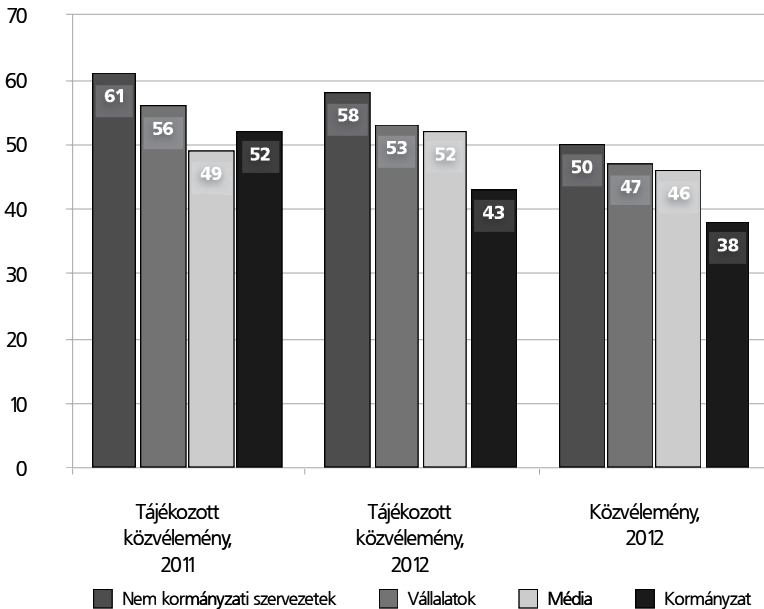
Luhmann szerint a kockázat bizonyos problémáira éppen a bizalom jelenti a megoldást. A kockázatok lehetnek anyagiak, fizikaiak, lelkiek (Jacoby–Kaplan 1972:382). A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos első és második típusú bizalmunknak alig, míg a harmadik típusú bizalmunknak igenis lehetnek különböző megnyilvánulásai (például önkéntes munka, anyagi támogatás, részvétel). Ezen bizalommal vállalt kockázatok különbözőek: anyagi kockázatot vállalunk például azzal, ha pénztámogatást nyújtunk egy szervezetnek, vagy szolgáltatást veszünk tőle; önkéntes munkánkkal az időnket áldozzuk; fizikai (és egzisztenciális) kockázatot vállalunk, amikor utcai demonstrációkon veszünk részt. A nonprofit szektorral való viszonyunk különlegessége (más szektorokkal szemben) az, hogy akár teljesen ki is zárhatjuk életünkéből a nonprofit szervezeteket, vagy ha mégis kapcsolatba lépünk velük, akkor is dönthetünk úgy, hogy elkerüljük a kockázatokat.

Tudjuk, hogy a magas bizalom nem feltétlen jelenti azt, hogy a bizalmunkat a viselkedésünkkel feltétlenül kifejezésre is juttatjuk; csupán azt, hogy a nonprofit szervezetekre vonatkozó vélemény-nyilvánításainkat hit és bizalom jellemzi. Így történhet meg az, hogy magas bizalom mellett is csekély a szervezetek támogatottsága, és keveseknek van kapcsolata konkrét szervezetekkel, hiszen hitünkön túl nem kockáztatunk, és nem tanúsítunk bizalmat kifejező viselkedést.

A megbízhatóságról lehet tapasztalaton alapuló, vagy vélt kép alapján véleményt alkotni, hiszen az egyén a kialakuló kapcsolat során szerzett új vagy a korábban szerzett régi tapasztalatait és információit, esetleg az új és a régi benyomások, feltételezések kombinációja alapján alkot képet. Ezt a képet a másik kompetenciái, integritása és a véleményt formáló személy ügyei tekintetében tanúsított vagy várható jószándékok alapján alkotjuk meg (Mayer–Davis–Schoorman 1995:719). A három elem aránya és jelentősége kapcsolatonként változó akár konkrét szervezetről alkot valaki véleményt, akár a szervezetek csoportjáról vagy összességéről, pl. egy egész szektorról.

Tudni kell, hogy a kompetencia kérdése domain specifikus, tehát az adott domainre vonatkozik, a bizalom az adott területre érvényes (Mayer–Davis–Schoorman 1995:729) és nem egy másikra, mert egy másik területen már mások a bizalmi szempontok. Ebből következik az, hogy ha egy nonprofit szervezetet megbízhatónak találunk, az nem azt jelenti, hogy életünk minden területén megbízunk akár abban, akár más nonprofit szervezetben. Tehát ha egy segélyező szervezet élvezi a bizalmunkat, az nem jelenti azt, hogy bankügyeinket is rábíznánk, csupán az adott területen, tehát a segélyezésben ítéljük kompetensnek.

2. ábra. „Mennyire bízik Ön abban, hogy a felsorolt intézmények megfelelően cselekszenek?”
kérdésre adott válaszok 25 ország eredményei alapján (%)

Vizsgált országok: Amerikai Egyesült Államok, Argentína, Ausztrália, Brazília, Dél-Korea, Egyesült Arab Emírátság, Franciaország, Hongkong, Hollandia, India, Indonézia, Írország, Japán, Kanada, Kína, Lengyelország, Malajzia, Mexikó, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Oroszország, Spanyolország, Svédország, Szingapúr.

Forrás: Edelman 2012.

Így, ha a nonprofit szervezetekkel szemben komoly bizalom fejeződik ki, az nem jelenti azt, hogy magas bizalmi indexük következményeként a saját területükön túl is kompetensek (és így ez alapján megbízhatóak) lennének. Tehát a közvélemény-kutatásban a kérdést helyesen úgy kell feltenni, hogy tükröződjön a bizalom domain specifikussága, melynek felismerése egyértelműen tükröződik a felmérésekben feltett kérdésekben⁴ és felmérésekben (2. ábra), viszont a kommunikációs anyagokban interpretációs probléma van, hiszen a fentiek miatt nem helyes egy verseny eredményhirdetéseként prezentálni a megbízhatóságra vonatkozó adatokat. Ezen kutatások eredménye nem azt jelenti, hogy a nonprofitok a legmegbízhatóbbak, és így legyőzik a vállalatokat vagy a médiát, csupán azt, hogy a saját területükön, és hangsúlyosan nem az élet minden területén, megbízunk bennük (míg a vállalatokban vagy a médiában a saját területükön kevésbé).

Miért bízunk meg a nonprofit szervezetekben, azaz a megbízhatóság percepciója

Könnyen belátható, hogy az intézmények iránti bizalom mérése során az egyének többsége nem a nonprofit szervezetekkel közvetlen kapcsolat során kialakított vélemény alapján ítél, így valószínűsíthető, hogy a nonprofit szervezeteknek vannak olyan általánosan ismert jellemzői (valós és/vagy vélt tulajdonságok), amelyek a róluk kialakított képet befolyásolják, és köztük sok olyan van, amely miatt a nonprofitok megbízhatónak tűnhetnek. Percepciónk hasonlóságok, előzetes (nem feltétlen megalapozott) benyomások és jellemvonások alapján alakul ki szocializációnk során. A szektor szervezetei közti hasonlóság részben adott, hisz egyazon szektorhoz tartoznak, ahol a normák ennek következtében adóttak, még ha a jogi szabályozás országonként különböző is. A nonprofit szektorra vonatkozó ilyen jellemző lehet az, hogy nem profitcélok által vezérelt; a szervezetek alapítói, tagjai, vezetői, támogatói önszántukból (és nem valami külső nyomásra) vállalnak szerepet; nincs intézményes függés a kormányzattól; a szektort nem informális, hanem hivatalosan bejegyzett szerveződések alkotják (Salamon 1999); és sokak szerint az is, hogy a működésnek fontos eleme a jótékonyosság, a filantrópia. Ráadásul a nonprofitok jellemzően olyan területeken működnek, melyek a szociális motivációk beteljesítésének lehetőségeiről ismertek, és vannak, akik ezeket alapvetőbbeknek tartják, mint a racionális önérdeteket (Polányi 1957:153), és így a nonprofitok által tradicionálisan nyújtott jótéteményi lehetőségek igen fontosak az egyén önképe miatt.

A szektor iránti hitünk (confidence) ilyen és ehhez hasonló benyomásokon alapszik, és közöttük több olyan akad, amely más szektorokkal való összehasonlításban bizalmi előnyhöz juttatja a nonprofit szektor szervezeteit. A szektorra vonatkozó, a közmegítélés szerint általánosan elfogadott összbenyomáson kívül a konkrét szervezetekkel kialakított kapcsolatunk során gyűjtött tapasztalatunk és információink is befolyásolják a szektor megbízhatóságáról kialakított képünket (azon túl, hogy az adott szervezetről kialakított képünket befolyásolják). A két különböző forrásból származó benyomások egymásra is hatással vannak. A szektorjellemzőkön és az információkon túl a szervezetek megbízhatóságának megítélését befolyásolja még az a tudás, amely arra vonatkozik, hogy milyen eszközök állnak rendelkezésre a vélt vagy valós kockázatok csökkentésére, és az eredményt illetően természetesen fontos szerepe van annak, hogy ki a befogadó: milyen az élettapasztalata, a személyisége, a bizalomra való hajlama.

A bizalmi előny

Más intézményekhez képest, a nonprofit szervezetek különlegessége, hogy a velük való kapcsolatban – a szektor egészéről alkotott összkép alapján – eleve adottságként jelenik meg az a feltételezés, mely szerint az egyén iránti jóakarát szempontjából előnyös jellemzőkkel bírnak (például nem anyagi érdek vezérli őket). Ez főleg azért fontos, mert a jószándékra vonatkozó kép kialakítása a másik két szemponthoz képest hosszabb időt vesz igénybe (Mayer–Davis–Schoorman 2007:346). Azzal, hogy a nonprofit szervezetek

csupán a nonprofitok csoportjához való tartozásuk folytán – már a kapcsolat olyan kezdeti fázisában is, ahol esetleg a csoporthoz való tartozáson kívül nem (vagy alig) áll más tudás rendelkezésre – jóakaratra vonatkozó jellemvonásokat mutatnak fel adottságként, és így előnyös helyzetbe kerülnek ezen szempont megítélésakor más szektorok intézményeivel szemben. Ez egy adottság, mely a szektorhoz tartozó szervezetek számára akkor nyújt előnyt, ha a szektorhoz való tartozás megállapítható az egyén számára, és az egyén szocializációja során kialakult egy nonprofitokra vonatkozó kép, s ez a kép bizalomgerjesztő elemeket tartalmaz.

A különleges bizalmi helyzet abból is eredhet, hogy a nonprofit szervezetek „másodlagos” szerveződések, és mint olyanok – tulajdonságaik és viselkedésük alapján –, hol az elsődleges, hol a harmadlagos szerveződésekre, de leginkább a kettő kombinációjára hasonlítanak⁵. Céljaik például nem annyira diffúzak, mint a családoké (elsődleges forma), de nem is olyan szigorúak, mint a vállalatoké (harmadlagos forma) (Offe–Fuchs 2002). A nonprofitok esetében a demokratikus országokban a tagság az egyén saját döntése alapján dől el, nem úgy, mint a családnál; és a rekrutáció tartalmaz bizalmi és funkcionális elemeket is. A csoport tagjaival az interakció inkább az elsődleges formára jellemző horizontális módon történik, és nem a harmadlagos formára jellemző vertikális módon. A kommunikáció a másodlagos formában inkább verbális, csakúgy, mint az elsődleges formánál, de a harmadlagos formára jellemző formalizáltabb kommunikáció is jelen van (Hall 2002).

Ugyanez a kettősség jellemző a szervezetek bizalmi viszonyaira is (ez a másodlagos szerveződési formájukból következő adottság). A legfontosabb ebből következő tulajdonság, hogy a nonprofit szervezetek mind az elsődleges formára jellemző személyközi, mind a harmadlagos formára jellemző intézményi bizalom élvezői. Konkrét helyzetektől függően az intézményekre jellemző egyoldalú, vagy az elsődleges szerveződésekre jellemző reciprocitás alapú bizalommal operálnak, és képesek hatni mind a kognitív, mind az érzelmi alapú bizalomra. A nonprofit szervezetek esetében ez az adottságaikból adódó kettősség a szervezetek számára olyan helyzetet teremt, melyben más intézményekhez képest magasabb bizalmat élveznek (a legtöbb országban), mert az emberekre pozitívan hat ez a kettősség.

Bizalomnövelő, kockázatcsökkentő mechanizmusok

Kérdés lehet, hogy amellet, hogy a nonprofit szervezetek bizalmi előnye adottság, vannak-e esetleg olyan bizalomteremtő mechanizmusok, amelyek a szektor megbízhatóságáról kialakult percepció fenntartása vagy növelése érdekében sikeresen működnek, így a szektor iránti magas bizalmat a szektor adottságán túl ezek erősítik.

A kérdés itt nem az, hogy egy-egy szervezet saját érdekében állónak látja-e, hogy megbízhatónak mutakozzon, mert belátta, hogy a megbízhatóság percepciója az (egyik, de nélkülözhetetlen) alapja olyan, a partnerei bizalmát kifejező, számára létfontosságú cselekedeteknek, mint az adakozás, önkéntes munka és más közösségi tevékeny-

Fotó/Gönczö Viktor

ségekben való részvétel. Hisz példákkal bizonyítható, hogy ennek felismerésére több szervezet képes, és hajlandó is erőfeszítéseket tenni különböző bizalomfenntartó és/vagy -erősítő megoldásokra. (Különösen magas bizalmi percepció érhető el a nonprofitok adottságából adódó dualitás előnyeinek és lehetőségeinek tudatos kiaknázása esetén, mely jó alapja lehet az aktív bizalmi magatartás kifejeződésének [adakozás, támogatás, önkéntes munka].)

A kérdés az, hogy milyen bizalmi percepciót megtartó vagy növelő mechanizmusok működnek az egész szektor, a szervezetek összessége érdekében. Olyan mechanizmusokra lehet itt gondolni, amelyeknek az a célja, hogy az egyén nonprofit szektorra vagy annak szervezeteire vonatkozó megbízhatósággal kapcsolatos képét formálják (hogy a szektorral kapcsolatba kerülő egyén vélt vagy valós kockázatait csökkentsék).

Mivel világszerte magas a nonprofitok iránti bizalom, elméletileg létezik olyan kockázatcsökkentő megoldás, amely a világ minden nonprofit szervezetére, de legalább néhány régióra vonatkozik, de a valóság az, hogy ilyen nincs. Vannak azonban olyan mechanizmusok, amelyeknek kisebb csoportokhoz, egy-egy országhoz vagy egy adott témához, esetleg régióhoz, szervezetsoporthoz kapcsolódnak.

Intézményesített bizalom és a jogszabályok

Amikor egy csoport vagy mozgalom szervezetté alakul, akkor ezzel kifejezésre jut az adott intézményegyütteshez való tartozása, mely formálisan is kifejezi, hogy az adott intézményekre vonatkozó jogi szabályozások rá, mint az adott szektor tagjára is vonatkoznak. A kötelező érvényű szabályok általános érvényűek, így joggal feltételezhető, hogy minden egyes szervezet valamelyest hasonló, mert ugyanazon szabályozás alapján válik a csoport tagjává és ugyanazon szabályok alapján működik. Így a szabályok, illetve az azokra vonatkozó elképzelések fontos komponensei a szervezetek megbízhatóságáról kialakuló képek: erősíthetik vagy gyengíthetik az egyes szervezetre és az egész csoportra, azaz a szektorra vonatkozó bizalmi feltételezést. Például ha valaki egy nonprofit szervezettel kapcsolatba kerül, akkor jogosan feltételezi azt, hogy a szervezet az adott csoport szabályai szerint viselkedik. Gondolhatja azt például, hogy ha egy, az állam szabályai szerint bejegyzett nonprofit szervezettel van dolga, akkor a nonprofit szervezet nem fogja elherdálni az adományát, mert a források felhasználása szabályozva van, és még akár azt is feltételezheti, hogy neki joga van információt kapni a szervezetről, sőt talán még arra is számít, hogy az állam a maga eszközeivel biztosítja, hogy a szabályok szerint járjon el a szervezet stb. Hogy mindezen kockázatcsökkentő elemeket tartalmazza az adott ország nonprofit szabályozása, vagy hogy egyáltalán tartalmaz ilyeneket, az nem biztos, mégis az intézményesültség már önmagában hordozza a megbízhatóság percepcióját⁶.

Az államnak módjában áll, hogy olyan jogszabályokat alkosson, amelyek a nonprofit szektor iránti bizalom megteremtését célozzák. Magyarországon például a nonprofit szabályozás, különösen a közhasznúság kapcsán, olyan átláthatósági követelményeket vezetett be a nonprofit szervezetekre, amelyeknek feltételezhető célja az volt, hogy az

egyének szervezetek iránti bizalmát a (kiemelten közhasznú) szervezetekre vonatkozó információ elérhetővé tételével teremtse meg, így az egyén nonprofit szervezetekkel kapcsolatos kockázatát azáltal csökkentse, hogy a szervezetekre vonatkozó információhoz való hozzáférést szabályozza. A közhasznúság esetében az, hogy a szervezetekről az információ elérhető, mert közzétételi kötelezettsége van a szervezeteknek, már önmagában is bizalomgerjesztő lehet (még akkor is, ha a konkrét tartalmat kevesen ellenőrzik).

Egy másik bizalomnövelő mechanizmus, amikor az állam azért hoz létre egy intézményt, hogy a nonprofit szektorral kapcsolatba kerülő polgárok kockázatait csökkentse. Nagy-Britanniában a Charity Commissionnek az a feladata, hogy „védje a köz érdekét a jótékonyági szervezetekkel kapcsolatban vállalt kockázataikban” (Charity Commission 2012), így dolga, hogy eldöntse mely csoport kerülhet a nonprofitok csoportjába, hogy információt nyújtson az egyes szervezetekről és a szektorról, és ellenőrizze, hogy a szervezetek működése megfelel-e törvényi kötelezettségeiknek, és szükség esetén korrekciókat javasoljon. Az intézmény az állam nyújtotta eszközökkel a nonprofitok és a köz érdekében működik, hisz a köznek érdeke, hogy a nonprofitok iránti bizalom tartós legyen⁷.

A fenti két példához hasonló konkrét eszközök bőven vannak világszerte, van amelyik teljesíti és van amelyik nem, a hozzá fűzött kockázatcsökkentő és bizalomnövelő reményeket. Az esetek többségében igaz viszont, hogy maga az intézményesülés kifejezi a csoporthoz való tartozást. Amikor egy jogállamban szocializálódott ember egy bejegyzett, formalizált, intézményesült szervezettel kerül kapcsolatba, akkor a nonprofitok csoportjára vonatkozó feltételezett szabályok és mechanizmusok miatt egy nem intézményesült csoportosuláshoz képest csökkentett kockázatot, ezáltal magasabb megbízhatóságot percipiál (még akkor is, ha valójában a nonprofit szervezetekre vonatkozó törvényeket nem ismeri, és azok betartásának ellenőrzése és kikényszerítése nem feltétlen valósul meg)⁸.

A bizalomközvetítők

Az állami szabályozások mellett léteznek más megoldások is, amelyek a bizalom megteremtését és kommunikálását tűzik ki célul. Az elmúlt évben több mint háromszáz ilyen mechanizmust tartottak nyilván (One World Trust 2013) a világ nyolcvan országában. Mind egy kicsit más megoldásban látja a bizalom közvetítésének a módját. Egyiknek sincs az államhoz hasonló eszköztára, így nem tudnak sem teljes körűek lenni, sem kötelezőek, így egy-egy területre, régióra, témára, szervezettípusra, vagy módszerre helyezik a hangsúlyt (pl. etikai kódexek, minőségbiztosítás és információnyújtás).

Példaként be lehet mutatni a több országban működő minőségbiztosítási akkreditációt, amikor egy akkreditáló szerv(ezet) „pecsétes garanciát” nyújt arról a szervezetről, amely a megbízhatóság előre felállított követelményeinek megfelel. A pecsétet azok a szervezetek viselhetik, amelyek a nonprofit-minőségbiztosításban megszabott feltételeknek megfeleltek. A rendszer célja a megbízhatóság kommunikálása. Az ilyen rendszert

működtető hollandiai *Central Bureau on Fundraising* például a magán és állami adományozók érdekeinek védelmét látja a rendszerben. Különösen fontosak az ilyen bizalomközvetítők olyan országokban, ahol kevés hivatalos adat érhető el a szervezetekről. Ilyen például Németország, ahol a *Deutsches Zentralinstitut für soziale Fragen* 1893 óta végez ilyen jellegű tevékenységet, mégis a több ezer szervezetet számláló szektorból csupán 226 szervezet használ(hat)ja a minőséget igazoló pecsétet. Mivel a szervezetek részvétele ezekben a mechanizmusokban önkéntes, a szektor szereplőinek csak kis része vesz részt bennük, így az egész szektorra vonatkozó megbízhatóság kérdését ezek a mechanizmusok nem rendezik.

Mind a jogszabályok, mind a bizalomközvetítők az intézményesített bizalom megtestesítői⁹, melynek fő jellemzője, hogy az intézményi bizalom esetében a bizalom alapja nem személyes kapcsolat, hanem valami olyan mechanizmus, amely személyes kapcsolatot nem igényel (ilyen például az akkreditáció, a diploma, a pecsét arról, hogy egy szervezet az állam által regisztrált). A jogi szabályozáson kívül kevés a széles körben elterjedt ilyen típusú mechanizmus, aminek feltehetőleg a fent említett önkéntességen túl az is az oka, hogy a nonprofit szektor helyzete a legtöbb országban nem indokolja ilyen mechanizmusok működését, hisz a vizsgált országok többségében nincs bizalomhiányos állapotban a nonprofit szektor. Így az ilyen megoldások leginkább a bizalom fenntartását segítik, és emiatt hasznosak a szektor számára, de igazán a nagyobb kockázatot percipiáló személyek számára lehetnek értékesek. Olyanoknak, akik már ismerik a szervezeteket, bíznak bennük és akár készek kockázatot vállalni, és aktív bizalmi tevékenységet folytatni és különböző eszközökkel kifejezni bizalmukat.

Részvétel a szervezet életében

Egy szervezet életében való részvétel már maga is a bizalom kifejeződése. A világ lakosságának 18 százaléka aktív tag valamilyen nonprofit szervezetben (World Values Survey én.), míg az Amerikai Egyesült Államokban a családok 72 százaléka adakozik nonprofit szervezeteknek (The Center on Philanthropy... 2009:8). Az aktív, közvetlen, személyes kapcsolat a személyközi bizalom megteremtője lehet, ráadásul egy személyes tapasztalat olyan ismeretekkel ruházhatja föl az egyéneket, melyek akár az intézményre vonatkozó bizalom megteremtését is segítik (különösen ilyen a döntéshozásban való részvétel)¹⁰. A nonprofit szervezetekről azt feltételezik, hogy bőven nyújtanak lehetőséget a részvételre, de a fenti részvételi számok, akármilyen magasak is, önmagukban nem lehetnek a szervezetek iránti általános bizalom okai. Viszont a részvétel lehetőségének a percepciója, illetve annak a feltételezése, hogy vannak olyanok, akik részt vesznek a szervezetek életében, és így akár ellenőrző funkciót is el tudnak látni, az ellenőrzöttség, és vele a kockázatsökkentés és a növekedett megbízhatóság képét nyújthatja.

A fent említett legelterjedtebb bizalomteremtő mechanizmusok hozzájárulnak ugyan a nonprofit szektor iránti magas bizalomhoz, de semmiképp sem nevezhetők világszerte elterjedtnek és a nonprofit szervezetek iránt tapasztalható magas bizalom okozójának.

Fotó/Gönczö Viktor

Az ukrán nonprofit szektor bizalmi helyzete

Zárásként egy olyan országot szeretnék röviden bemutatni, mely érdekes aktuálpolitikai kérdések miatt is, de a cikk szempontjából azért, mert ebben az európai országban nem a nonprofit szervezetek vagy a kormányzat iránt a legmagasabb a bizalom. Ukrajnáról van szó, ahol leginkább az egyházban bíznak az emberek. A volt szocialista országokban több évtizedes kihagyás után a rendszerváltás után újrászületett a nonprofit szektor és ismertté váltak a nonprofit szervezetek. Így a szektorról kialakult egy kép, tehát a Luhmanni bizalomtípusok egyikéről, az ismertségről lehet beszélni ezen országok többségében. Ukrajnában viszont nem: az elmúlt húsz év adatai szerint az emberek kb. 5 százaléka vesz részt nonprofitokhoz köthető tevékenységben (USAID 2012). Mivel az ismertség hiányzik, a szervezetek iránti bizalom nem alakulhatott ki a személyek közti bizalom mentén, de az intézmények iránti bizalom alapjai sem fejlődtek ki. Például a formálisan intézményesült nonprofit szervezetek nem feltétlen szervezetként működnek, hisz (kevés kivétellel) kis csoportok működtetik őket (akár egy ember is alapíthat jótékonyági szervezetet) (USAID 2012). Így nem csoda, hogy a szervezetek gyakran állami, politikai csoportok vagy oligarchák érdekeihez köthetők (Hillenbrand 2005), mely szintén nem kedvez a társadalmi bizalomnak. Ebben a környezetben nem meglepő, hogy nem terjedt el a szervezeti transzparencia kultúrája (Hnat et al. 2003) sem, mely erősíthetné a megbízhatóság percepcióját. Így a nonprofit szervezeteket eléggé korruptnak gondolják (igaz, nem annyira, mint a pártokat vagy a kormányt) (Transparency International 2004). Így, mivel sem intézményi, sem személyközi bizalom nem alakult ki, a nonprofit szervezetek alig ismertek, és ennek következtében Ukrajna az egyik olyan ország, ahol a nonprofit szektor iránti bizalom alacsony, és az emberek bizalma az egyház iránt a rendszerváltást követően is tartósan magasabb (Panina 2004:22), mint a nonprofitok iránt. Körülbelül húsz év elteltével – alig egy évvel a Maidan-téri tüntetések előtt (2013 májusában) – a közvélemény lényegében három intézmény iránt érzett bizalmat Ukrajnában: az egyház, a média és a hadsereg iránt (Democratic Initiatives Foundation 2013), melyek közt továbbra sem volt ott a nonprofit szektor. (És ebben az esetben talán lehet bízni a közvélemény-kutatásban, hiszen már akkor az ukránok feléről megállapította a kutatás, hogy egyáltalán nem bíznak az elnökökben sem és a miniszterek tanácsában sem.) Csak remélni lehet, hogy a Maidan-téri események új fejezetet nyitnak az intézményi bizalom területén Ukrajnában.

Összegzés

A cikk rávilágított arra, hogy a nemzetközi közvélemény-kutatások alapján az intézmények iránti bizalom versenyében a nonprofitoknak tulajdonított első helyezés nem más intézményekkel összehasonlítva értelmezendő. A bizalom egyes komponensei (mint a kompetencia) ugyanis domain specifikusak, így a felmérések eredményeit nem szabad úgy értelmezni, hogy a nonprofitok más intézményekkel, pl. a vállalatokkal összehasonlít-

va kerültek a dobogó legfelső fokára. A helyes értelmezés az, hogy „csupán” a saját intézményi területükre vonatkozó bizalmi szempontok szerint lettek értékelve (és kaptak magasabb értékeket, mint más intézmények).

A nonprofit szektor iránti magas bizalom alapja az ismertsége, az általános – az ember szocializációja során kialakult – hit (elsősorban) a szektor jóakarására vonatkozóan, és csak részben a közvetlen kapcsolaton alapuló bizalom a szektor szervezeteivel. Röviden bemutattam néhány bizalomerosztó, bizalomfenntartó, bizalomnövelő kockázatcsökkentő mechanizmust, mely a nonprofit szektor iránti bizalmat hivatott szolgálni, de láthatóan ezek mind lokális megoldások, és egyik sem olyan, amely a globálisan tapasztalható magas bizalom oka lehetne.

A cikk rávilágít arra, hogy a nonprofit szektornak a bizalom szempontjából előnyös a helyzete más szektorokhoz képest, egyrészt a szektor jóakarására vonatkozó (részben vagy egészében megalapozott) feltételezések miatt, másrészt abból adódóan, hogy a bizalom forrása (a szektor adottságai folytán) lehet mind az intézményi, mind a személyközi bizalom.

Irodalom

- Anheier, Helmut K. (2006): *Nonprofit Organizations Theory, management, policy*. London and New York:Routledge.
- Anheier, Helmut K.–Kendall, Jeremy (2002): Interpersonal trust and voluntary associations: examining three approaches. *British Journal of Sociology*, 53, (3), 343–362.
- Ben-Ner, Avner–Van Hoomissen, Theresa (1993): Non-profit Organizations in the Mixed Economy: A Demand and Supply Analysis. In: Ben-Ner, Avner–Gui, Benedetto (eds.): *The Non-Profit Sector in the Mixed Economy*. Ann Arbor:The University of Michigan Press, 520–549.
- Bovens, Mark–Wille, Anchrit (2011): Falling or fluctuating trust levels? The case of the Netherlands. In: Zmerli, Sonja–Hooghe, Marc: *Political Trust/Why Context Matters*. Colchester:ECPR Press, 47–67.
- Brody, Evelyn (2002): Accountability and Public Trust. In: Salamon, Lester M. (ed.): *The State of Nonprofit America*. Washington D.C.:Brookings Institution Press, 473–499.
- Center on Philanthropy (2009): *Understanding Donor Motivations for Giving*. New York:CSS. Center on Philanthropy.
- Democratic Initiatives Foundation and the Razumkov Centre, The Ukrainian Week (June 5, 2013) The Ukrainian Week, Survey: Ukrainians trust the church and the media, but not Yanukovych Retrieved, February 22, 2014. <http://ukrainianweek.com/News/81397>
- European Foundation Center, DAFNE (2011): *Exploring Transparency and Accountability*. Brussels:EFC, DAFNE.
- Hall, Peter A. (2002): The Role of Government and the Distribution of Social Capital. In: Putnam, Robert D. (ed.): *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford:Oxford University Press, 21–59.
- Hillenbrand, Olaf (2005): Good Governance and the Need for Consensus Building – A Framework for Democratic Transition. In: Kurth, Helmut–Kempe, Iris (eds.): *Presidential Election and Orange Revolution*. Kyev:Zapovit, 5–7.
- Hnat, Volodymyr–Houmenyuk, Olena–Wyatt, Marilyn–Zahkarchenko, Edward (2003): *Nonprofit Governance Practices in Ukraine*. International Center for Policy Studies (for BoardSource) <http://www.civicua.org/main/data?t=3&c=1&q=14127>
- Jacoby, Jacob–Kaplan, Leon B. (1972): The components of perceived risk. *Advances in Consumer Research*, (3), 382–393.
- Luhmann, Niklas (2000): Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. In: Gambetta, Diego (ed.): *Trust: Making or Breaking Cooperative Relations*. Oxford, New York:University of Oxford.
- (electronic edition: <http://www.sociology.ox.ac.uk/papers/luhmann94-107.pdf> ed., 94–107).
- Mayer, Roger C.–Davis, James H.–Schoorman, David F. (1995): An Integrative Model of Organizational Trust. *Academy of Management Review*, 203, (3), 709–734.

Jegyzetek

- 1 Jelen tanulmány az International Society for Third-Sector Research által szervezett „A civil társadalom és a polgár” c. nemzetközi konferenciára (2014. július) elfogadott előadás rövidített változata.
- 2 A „nettó bizalom” a „sok” és a „valamennyi” bizalmat kifejezők mínusz a „nem sok” és a „semmi” bizalmat kifejezők százaléka.
- 3 A Globescan Co. International Research Consultancy közvetlenül is nyújtott publikálatlan adatokat, miután a szerző a kutatás részleteiről e-mailben érdeklődött.
- 4 A Globescan közvetlen megkeresésre megadta a feltett kérdés szövegét: „Kérjük, mondja meg, mennyire bízunk abban, hogy a következő intézmények a társadalom érdekében tevékenykednek! Jelölje meg az Önre megfelelő: jelentős bizalommal, valamennyi bizalommal, nem sok bizalommal vagyok irántuk, egyáltalán nincs bizalmam irántuk.”
- 5 Az elsődleges forma jellemzője, hogy az adott csoportban a részvétel nem saját döntés alapján, tehát nem önkéntesen történik, hanem valamilyen korábban kialakult tradíció vagy rokonságon alapszik (pl. vallási és etnikai csoportok, családok), míg a harmadik forma esetében a részvétel nem előre meghatározott, hanem egy közös cél által vezérelt (pl. egy üzleti vállalkozás).
- 6 Természetesen jogállami rendszerekről esik itt szó, és nem autokratikus berendezkedésűekről, valamint nem olyanokról, ahol az állam oly mértékű bizalomvesztett állapotban van, hogy polgárai számára nem tud garanciákat nyújtani, sőt nem is feltételezik róla, hogy maga megbízható lenne és képes vagy akár bármit is garantálni.
- 7 Ebben az írásban nincs mód a hatékonyság elemzésére, de érdemes megállapítani, hogy Nagy-Britannia az egyike azon országoknak, ahol 2010 és 2012 között nőtt a nonprofit szervezetek iránti – eleve magas – bizalom (közvetlen megkeresésre nyújtott Globescan Co. International Research Consultancy közlés).
- 8 Gyenge ellenőrzésről számol be például a European Foundation Center (2011:20) Ciprus, Luxemburg, Magyarország, Olaszország esetében, és Brody, Evelyn az Egyesült Államokra vonatkozó írásában (Brody 2002:479).
- 9 Gyakran mondják ezt is intézményi bizalomnak.
- 10 A részvételi érdekekről bővebben: Ben-Ner–Van Homissen 1993.

AZ ALMÁHOZ A KÖRTÉT? AVAGY A GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA ANGLIA ÉS MAGYARORSZÁG NONPROFIT SEKTORÁRA

Kákai László

Bevezetés

■ Bizonyára közhelyszerű állítás, hogy a válságok a kapitalista gazdaságok működésének normális kísérőjelenségei és egyben jelentős szerepük van a gazdaság fejlődésében, megújulásában. Azonban a 2008-ban kirobbant válság eltérő volt a korábbi évtizedek válságától. Egyrészt annak globális jellegét kell kiemelni, másrészt pedig azt, hogy a korábbi válságok idején a világgazdasági erőközpontok a konjunktúra idején egymást támogatták, most viszont nem képesek kihúzni egymást a krízisből, mivel szinte egyszerre kerültek bajba, méghozzá ugyanazon okok miatt. A válság mérete is különbözik a korábbi válságokétól. Ennek érzékeltetésére talán elég annyi, hogy az egy főre jutó jövedelem visszaesése vásárlóerő-paritáson számolva 2009-ben hatszorosa volt a korábbi válságok átlagának, az ipari termelés visszaesése háromszoros, a nemzetközi tőkeáramlás csökkenése nyolcszoros, a munkanélküliség növekedése kétszeres. A világkereskedelem korábban inkább csak stagnált, most 12 százalékkal csökkent. Az elmúlt 10–15 évben lendületesen fejlődő gazdaságok sem voltak kivételek, korábbi növekedésüket éppen az erőteljesebb világgazdasági integráció táplálta, több szálon függenek a fejlett, válságba került gazdaságoktól. De vajon hogyan érintette ez a környezetváltozás a nonprofit szervezeteket? A kapitalizmus strukturális válsága, valamint a jóléti államok kiigazító politikája országokként eltérő mértékben növelte meg a háztartások és a civil társadalom kiadásait. A dél-európai (Spanyolország, Portugália, Olaszország, Görögország) államok szenvedték

meg leginkább a válság hatásait, közülük is a perifériákon lévő gazdaságok egy észak–dél törésvonal mentén kettéváló Európában (Gallego–Cabrero 2013:132). Jelenleg kevés kutatás áll rendelkezésre arról, hogy bizonyos gazdasági, nonprofit mérőszámok milyen kapcsolatban állnak a nonprofit szervezetek fejlődésével. Így ennek a kérdésnek a fontossága abban is megmutatkozhat, hogy mérhető-e egy ország nonprofit szektorának a válság kibontakozásában játszott szerepe? Vajon a gazdasági válság nyomában megjelenő társadalmi, gazdasági és politikai feszültségeink kezelésében potenciális szereplők/partnerek lehetnek-e a nonprofit szervezetek? Hogy vészeli át a válságot egy olyan szektor, amely nagymértékben kitett a kormányoknak, a lakosságnak és a vállalatoknak? A vizsgálat szempontjából érdekes terepet szolgáltathat Anglia. Ennek oka, hogy az angol nonprofit szektor magasan intézményesült, de az államtól különvált rendszerként fogható fel, mely jelentős szerepet játszik a nemzetgazdaságban mint foglalkoztató és mint közszolgáltató, amit az erős szerződéses kultúra jellemez. Magyarország ennek éppen a fordítottja. Így a gazdasági válság nyomán a két ország nonprofit szektora jobban összehasonlítható, a hasonlóságok és különbözőségek jobban kiemelhetőkké válnak.

Nonprofit rendszerek, tipizációk

A nonprofit szervezetek nemzetenként eltérő módon beágyazottak a társadalmi és gazdasági struktúrákba, ezáltal az állam és a civil szektor kapcsolatának számos típusa és formája alakult ki. A kilencvenes évek elején Benjamin Gidron, Ralph M. Kramer és Lester M. Salamon az állam és a civil szervezetek kapcsolatában négy típust különböztetett meg.

A tipizáció a jóléti modell keretei között érvényes (Boris–Steuerl 2006:152).

1. táblázat. Az állam és a nonprofit szektor kapcsolatának típusai

Funkció	Modell			
	kormányzat-domináns	duális	együttműködő	harmadik szektor
Finanszírozás	Kormány	Kormány/harmadik szektor	Kormány	Harmadik szektor
Szolgáltatás	Kormány	Kormány/harmadik szektor	Harmadik szektor	Harmadik szektor

Forrás: Gidron–Kramer–Salamon 1992:18.

A *kormányzat-domináns* modell lényege, hogy mind a finanszírozás, mind a humán szolgáltatások nyújtásában az államnak van meghatározó szerepe (pl. skandináv államok vagy Japán).

A *harmadik szektor modell* a fentieképp az ellentéte, bár elsősorban olyan ideáltípusos modell, amely jelenleg ebben a formában nincs jelen. A szerzők a harmincas évek

New Deal időszakát, azaz a kormányzati aktivitást megelőző időszakot azonosították ezzel.

A *duális modell* esetében jól látható, hogy mind a finanszírozás, mind pedig a szolgáltatás tekintetében szerepe van az államnak és a nonprofit szektornak is, azonban elkülönülnek egymástól (ezért nevezik paralel útnak is). Azaz a civilek olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyeket a fogyasztók az állam részéről nem kaphatnak meg. Úgy is mondhatjuk, hogy a civil szektor olyan szükségletet elégít ki, amelyet az állam nem.

Végül az *együttműködő modell*, amelyben jobban előtérbe kerül az együttműködés mint az elkülönülés. Ebben a modellben az állam nyújtja a támogatást, és a civil szervezetek pedig szolgáltatnak. Ugyanakkor fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ennek a modellnek két altípusa van. Az egyik az „együttműködő ügynök variáns”, ami azt jelenti, hogy a nonprofit szervezetek mintegy ernyőszervezeti hálóba tömörülve közvetítik az állam igényeit a lakosságnak. Ebben az esetben a nonprofitok funkciója a kormányzati programok adminisztrációjában való részvétel, kis mérlegelési és vitatkozási hatalommal (pl. Hollandia és Németország). A másik az „együttműködő partner” variáns, ami a szektor szervezeteinek nagyobb mérlegelési, programmenedzselési, és akár a politikai folyamatokban is nagyobb részvételi lehetőséget biztosít (Egyesült Királyság, Franciaország [1982 után], Olaszország, Izrael).

A szerzők a nyolcvanas évek végének és a kilencvenes évek fejleményeit alapul véve, a nyugat-európai fejlett államok tekintetében még a hagyományos kormányzat-dominált mintával jellemzett államokban is azt tapasztalták, hogy a hangsúly szinte mindenhol (Anglia a Thatcher-éra után, Franciaország az 1982. évi közigazgatási reformot követően) az együttműködő modell felé mutatott elmozdulást (Gidron–Kramer–Salamon 1992:28–29).

Lester M. Salamon és Helmut K. Anheier a kilencvenes évek végén egy sajátos, országcsoportokat osztályozó modellt dolgozott ki, amiben visszaköszön a fenti modell jó néhány eleme. Ez alapján négy fejlődési modellt különítettek el (Salamon–Anheier 1999; Jagasics 2001:22):

- *Liberális modell* (pl. USA, Ausztrália): Az állami jóléti kiadások alacsonyok, a nonprofit szektor pedig jelentős méretű. A közszolgáltatásokat az állam és a kormányzat is biztosítja.¹ Az így kialakult rendszerben az állam lényegében kiszereződött a jóléti szolgáltatásokat, és azokat a szervezeteket, akik részt kívánnak venni a szolgáltatások nyújtásában, szerződéses formában, szigorú feltételek mellett támogatásban részesíti. Ebben a modellben a magánszféra és a közszféra tisztán elválik egymástól, és ezt a törvényi szabályozás is támogatja. A szakszervezetek szerepe kicsi: dominanciájuk a munkaadóval és az állammal folytatott háromoldalú tárgyalási viszonyban kisebb mértékű. Az állami gondoskodás és támogatás csökkenésének hatására a civil szervezetek nagyfokú önállóságra tettek szert, önmagukat menedzselni és fenntartani tudó szervezetekké váltak. Működésükre és tevékenységükre általában magas professzionalizmus és hozzáértés jellemző. Emellett ezekben az országokban jelentős a társadalmi szolidaritás a civilek és az alapítványok irányában. Ez abban mutatkozik meg, hogy az önkéntes munkavégzés, valamint a magánadományozás szokássá vált a hét-

Fotó/Gönczö Viktor

köznapis életben. Az önkéntes munkaerő jelenléte – összehasonlítva más országok civil szférájával – magas ezekben az országokban.

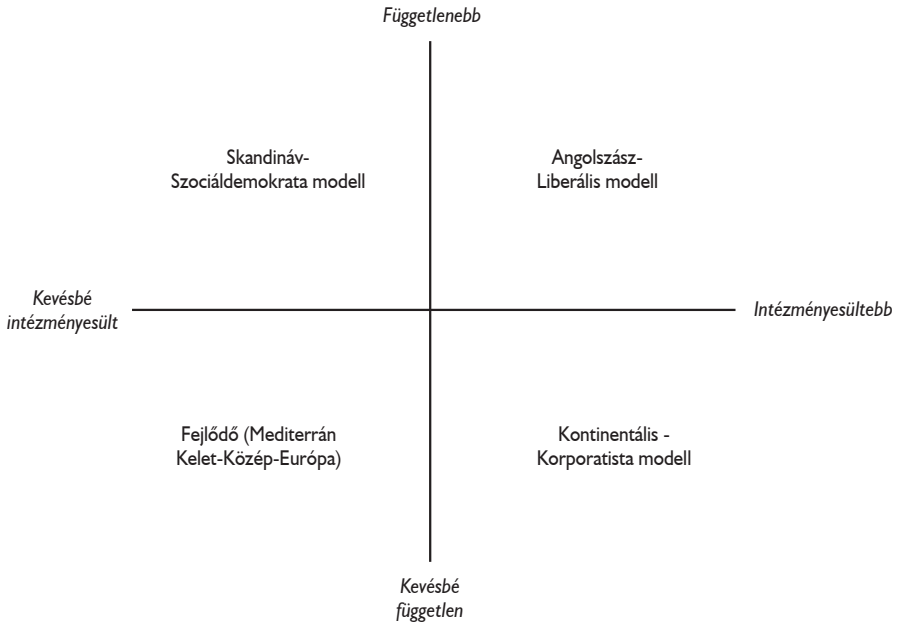
- *Szociáldemokrata vagy skandináv modell* (pl. Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia): Az állam univerzális szolgáltató, a nonprofit szektor kevés szerepet kap. Az állami univerzalizmus következménye, hogy a nonprofit szektor csak nagyon behatárolt szolgáltatásokat nyújt és inkább politikai, társadalmi vagy éppen rekreációs érdekeket fejez ki. A nonprofit szektor számára – a liberális modell mellett – itt is a magánadományok jelentik a legjelentősebb bevételi forrást. Mivel a skandináv országokban a legmagasabb az állami gondoskodás mértéke, a civil szféra e területen játszott szerepe alacsony. A civil szféra az állami szerepet inkább csak kiegészíti, de nem annak feladatait látja el (Sasvári 2008:39).
- *Korporativista vagy jóléti partnerség modell* (pl. Németország, Olaszország, Franciaország, Hollandia, Spanyolország): Magas kormányzati jóléti kiadások és fejlett nonprofit szektor. A szféra bevételeinek döntő része állami támogatásokból származik. A korporativista modell lényege, hogy nagy az állami szerepvállalás a civil szférában. Lényegében szimbiózis alakul ki az állami szociális funkciókat ellátó civil szervezetek és az állam között, ennek kapcsán pedig nehezen megállapítható és bonyolult a határ az állami és a magánszektor között. A civil szervezetek nagy része részesül közvetett (adókedvezmények) és közvetlen (normatívák) állami támogatásban (Sasvári 2008:40). Az együttműködésnek jól intézményesült, hagyományos keretei vannak, a szervezetek és az állam között is bonyolult hálózati és kapcsolatrendszer alakult ki. Az önkéntesség és a magán-, illetve vállalati adományozás kultúrája területén azonban eltérést mutatnak. Az önkéntesség Hollandiában például számottevő, de Ausztriában kifejezetten alacsony.
- *Államhatalmi modell* (pl. Japán): Korlátozott kormányzati jóléti kiadások, melyek többnyire valamelyik elitcsoport érdekeit szolgálják.

Hasonló tipizálásra jutott egy másik vizsgálat is, mely az előbbiből indult, de annak nehézségeit is jól bemutatja. A nemzetközi összehasonlító kutatást végzők arra jutottak, hogy a nonprofit szektor távolról sem egységes, minden országban más formát ölt a kulturális, történelmi, politikai és gazdasági viszonyok függvényében (Salamon–Anheier 1999:34). Ennek nehézségeit jól mutatja Bullain Nilda kísérlete, aki kifejezetten az európai, alapítványokra és nonprofit szabályozásokra vonatkozó vizsgálatok alapján egy függetlenség-intézményesültség mátrixban helyezte el a különböző európai nonprofit szervezeteket.

- A **függetlenség tengelyen** való elhelyezés az mutatja meg, hogy mennyire jellemző a függetlenség politikai, szakmai és anyagi értelemben, valamint mennyire biztosított a szervezetek autonómiája, illetve mennyire diverzifikált a szervezetek bevételi szerkezete.
- Az **intézményesültség tengelyen** való elhelyezés pedig függ az adott szektor méretétől, bevételeinek nagyságától, foglalkoztatottjainak számától, arányaitól, a szervezetek professzionalizációjától, illetve attól, hogy mennyire képes a szektor állami-jóléti funkciókat ellátni.

A fenti szempontok alapján Bullain Nilda négy, eltérő jellemzőkkel leírható modellt különített el egymástól (Bullain 2005:14–20):

1. ábra. A harmadik szektor európai modelljei a függetlenség-intézményesültség alapján

Forrás: Bullain 2005:18.

Az Egyesült Királyság

Témánk szempontjából most csupán a liberális modell lényeges elemeit vesszük részletesebben górcső alá. A brit jóléti rendszer pragmatikus egyveleg (patchwork): egyfelől egy centralizált egészségügyi rendszerből, másfelől decentralizált, többnyire magánrendszertű jótékonyági szervezetekből áll, amelyek a szociális szolgáltatások biztosításában játszanak komoly szerepet (Kendall–Knapp 1996; Jenei–Kuti 2010:31).

Liberális (angolszász) modell, amelyben a szektor intézményesült, de az államtól különvált civil szektor a meghatározó elem. Ebbe a modellbe elsősorban Anglia, Írország, Kanada, Ausztrália és az Egyesült Államok nonprofit szektora sorolható.

Főbb jellemzők

- Magasan intézményesült a civil nonprofit szektor (az aktív lakosság 8,2 százaléka itt dolgozik, ebből 5,2 százalék fizetett alkalmazott)²;
- Jelentős saját tőkével rendelkeznek;
- Állami és helyi szintű partnerségi megállapodások (compacts), versenyben elnyert szerződések;

- Az alapítványok (trusts) elsősorban pénzosztók, az egyesületek tagságukat képviselő szervezetek és léteznek még úgynevezett programmegvalósító szervezetek is;
- A központi elv a „szereződéses kultúra”, melynek alapján az állam közszolgáltatást finanszíroz;
- Szektorsemlegesség, azaz a nonprofit szektor is bevonódik a humán közszolgáltatásokba (mixed welfare economy);
- Jelentős az államtól független saját forrás (az állami finanszírozás aránya 30–35 százalék);
- Magas az egyéni adományok volumene.

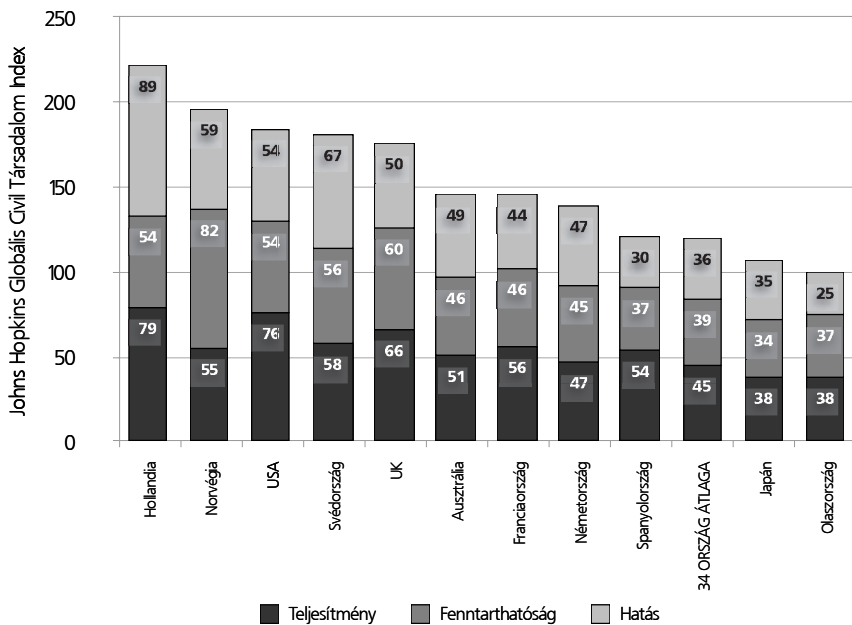
Angliában a civil szervezeteknek mélyen gyökerező és igen régre visszanyúló hagyományai vannak. A 18. századi filantrópia, a 19. századi öngélelyező mozgalmak, majd az önkéntesség széles körű elterjedése a 20. században, az 1990-es évekre nagy jelentőségű jogalkotási fejleményekhez vezetett az Egyesült Királyságban. Margaret Thatcher konzervatív kormányzása ugyanakkor a jóléti állam konzervatív kritikájaként a gazdaság és a társadalom jelentős reformját tűzte zászlajára. Ennek hatására az 1980-as évek folyamán jelentősen átpolitizálódott a civil szféra is. Új jog-, érdek- és környezetvédő mozgalmak és szervezetek alakultak meg és konfrontálódtak a kormányzati szervekkel.

A kilencvenes évek elején 175 000 jótékonyági szervezetet tartottak nyilván, ezenkívül számtalan egyéb öntevékeny nonprofit szervezet is működött az országban (Knapp–Kendall 1991). Számuk 1998-ban az önkéntes és a közösségi szervezetekkel együtt már 300 000 és 500 000 között mozgott, ami az jelenti, hogy a kilencvenes években majdnem 90 000 új jótékonyági szervezet jött létre szemben a 67 000 megszűnt szervezettel. Ez majdnem 2000 új szervezet alakulását jelenti évente (Passey–Hems 1999). 1995-ben a teljes munkaerőnek közel 6 százaléka dolgozott az önkéntes szektorban. Ezen kívül 16 millió önkéntes dolgozott a szektorban, amely 1,7 millió főállású munkavállalóval volt egyenértékű. A szektor bevétele (47 milliárd font) közel 7 százaléka volt a GDP-nek (Kendall 2003). A legtöbb fizetett alkalmazott az oktatás és kutatás, valamint a kultúra és rekreáció területén dolgozott.

A korábban jelzett viták további fejlődési lehetőséget teremtettek a nonprofit szervezetek számára a Jótékonyági Felügyelet (*Charity Commission*) felállításával, majd az 1995-ös adóreform kidolgozásával. Ezen intézkedések eredménye nemhogy a civil szervezeteknek szánt források csökkenése lett, hanem a közhasznú szervezetekre vonatkozó törvények átfogó felülvizsgálata. Az 1997-ben kormányra kerülő munkáspárt irányításával olyan átfogó kormányzati programok³ születtek, amelyek az elmaradott térségekben élő vagy hátrányos helyzetű közösségek foglalkoztatási gondjait igyekeztek enyhíteni. A civil kapcsolatok területén jelentős eredménynek számít az a kormányhivatalok és a civil szektor között megkötött egyezmény (*Compact Cooperation Agreement*), amely elismeri a civil szektor függetlenségét (ideértve a kormányzati intézkedések bírálatának jogát is) és bizalmat szavaz a szektor meghatalmazott képviselőinek. Ugyanakkor az egyezmény megköveteli a közhasznú szervezetek elszámoltathatóságát és átláthatóságát. A kormányzat garanciát vállalt arra, hogy az állami források kiszámíthatóak és elérhetőek lesznek, és egyúttal megfogalmazta a civil szektor szolgáltatásainak hatékonyságával és

minőségével kapcsolatos kormányzati elvárásokat. Tehát összefoglalóan az 1992–1993-as jótékonyági törvények, valamint az 1995-ben bevezetett új adókedvezmények, továbbá az úgynevezett Nemzeti Lottóalap (*National Lottery Fund*) létrehozása, majd 2000-ben az adókedvezmények további kiterjesztése mára egy mind gazdasági, mind társadalmi téren befolyásos, jelentősen differenciált, ám átfogóan szabályozott civil szektor kialakulását eredményezték (Csanády 2002:75). Mindezt jól mutatja a Johns Hopkins Intézet által készített globális civil társadalom index is, hiszen az intézet által kimutatott 34 ország civil index átlagához képest az Egyesült Királyság mindenképpen az egyik legfejlettebb civil társadalmat mutathatja fel.

2. ábra. Johns Hopkins Global Civil Society Index

Forrás: Salamon–Sokolowski 2004:78.

Ezt a képet alakította át a gazdasági válság. Az Európai Unió második legnagyobb gazdasága (egészen 2008-ig) kiegyensúlyozott növekedést tudott produkálni. A brit bővülést az EU-átlagnál alacsonyabb beruházási tevékenység, ugyanakkor magas foglalkoztatottság, viszonylag alacsony munkanélküliség, alacsony (de enyhén emelkedő) infláció, a maastrichti kritériumokhoz közeli, majd annak megfelelő államháztartási hiány, illetve folyamatosan az alatt maradó, ám trendszerűen növekedő államadósság kísérte. (Eurostat 2013:23). 2008 végén a brit gazdaságban megindult a recesszió. A GDP növekedés –4 százalékra változott, miközben 8 százalék feletti munkanélküliség és 85 százalékra ugró államadósság következett be. 2008 végére a magánfogyasztás és az üzleti szféra beruházásai is visszaes-

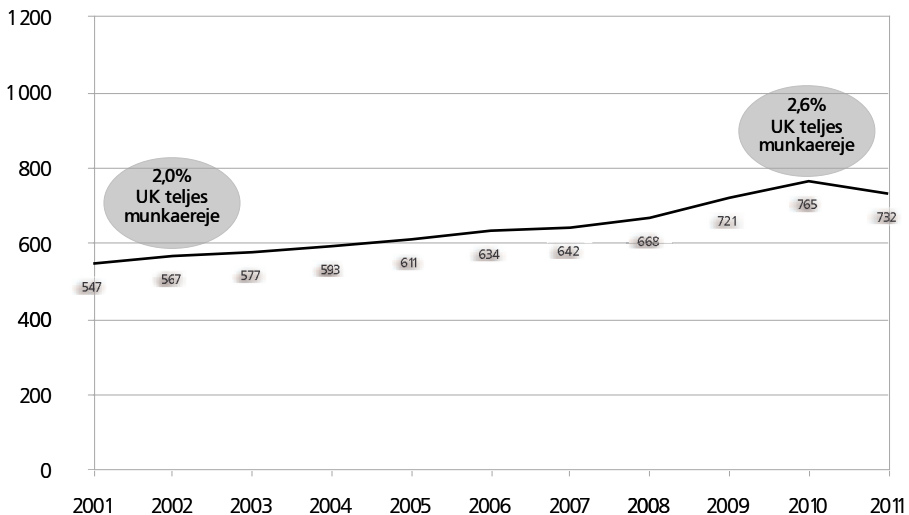
tek, a részvények elértéktelenedése és a tőzsde mélyrepülése volt a jellemző (Vida 2009:67). A válság kezdetekor az angol kormány a pénzügyi szektor konszolidációjára fókuszált (mindezt azon reményben, hogy a bankoknak nyújtott tőkeinjekció előbb-utóbb megteszi a hatását és a meglóduló hitelezés segítségével megélnék a gazdaság egésze is), azonban ennek igen súlyos társadalmi ára volt. 2011-ben a kormány jelentős takarékoszági programot jelentett be, melynek keretében jelentősen csökkentették a támogatókat, ami kihatott az önkéntes szektor működésére is.

Az önkéntes szektor mérete lassú csökkenést mutatott. Míg a kilencvenes évek elején 170 000 önkéntes szervezet működött az Egyesült Királyságban, addig 2009/10-ben már csak 163 763 és ez a lassú tendencia folytatódott 2010/11-ben is, amikor már csak 162 177 szervezetet tartottak nyilván. Ennek ellenére ez azt jelenti, hogy 2,6 szervezet jut minden 1000 emberre.

A foglalkoztatás terén ugyanakkor kissé ellentmondásos folyamatok zajlottak le. Az Európai Unió tagországainak többségében 2008 végén rosszabbra fordult a foglalkoztatási helyzet. A foglalkoztatottak létszáma 2009-ben gyors ütemben csökkent, melyet stagnálás követett.

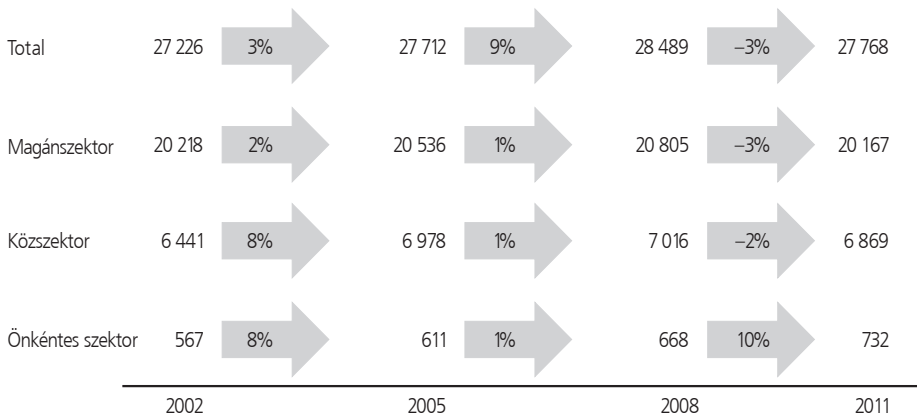
2010 IV. negyedéve volt az első olyan időszak 2008 IV. negyedéve óta, amikor a közösség szintjén, ha kevéssel is (0,2 százalékkal az előző év azonos időszakához viszonyítva), de már nőtt a foglalkoztatottak létszáma. Ezzel párhuzamosan azonban még folytatódott a munkanélküliek számának növekedése, és 2010 végén a 27 EU-tagországban 1,6 százalékkal (370 ezerrel) többen voltak munka nélkül, mint egy évvel korábban.

3. ábra. Az Egyesült Királyság önkéntes szektorának teljes fizetett munkaereje, 2001–2011 (ezer fő)

Forrás: Labour Force Survey.

4. ábra. Az Egyesült Királyság teljes fizetett munkaerejének változása szektoronként, 2002–2011 (létszám, ezer fő és százalékos változás)

Forrás: Labour Force Survey.

Az Egyesült Királyságban az önkéntes szektorban az ezredforduló után közel 550 000 fizetett alkalmazott dolgozott⁴, ami Anglia teljes munkaerejének 2,2 százaléka volt.⁵ Bár ez alacsonyabb volt, mint a kilencvenes évek közepén, de ez nem a nonprofit szervezetek teljesítményének volt köszönhető, hanem a közszektor és a magánszektor együttes (az önkéntes szektor foglalkoztatotti szerepéhez képest) növekedésének. A szektorban 2011-ben 34 százalékkal dolgoztak többen, mint 2001-ben. A tendencia tovább erősödött 2012-ben, hiszen már 793 000 alkalmazottat foglalkoztatott a szektor.

A szektor jelentősége abban is megmutatkozik, hogy miközben a gazdasági válság hatására 2008 és 2011 között a magánszektorban 3 százalékkal, a közszektorban pedig 2 százalékkal csökkent a foglalkoztatottak száma, addig az öntevékeny szervezetek körében ugyanebben az időszakban 10 százalékkal nőtt.⁶

A fizetett munkaerő tekintetében külön megemlíthető, hogy az Egyesült Királyság egészében az nagyon eltérő képet mutat.

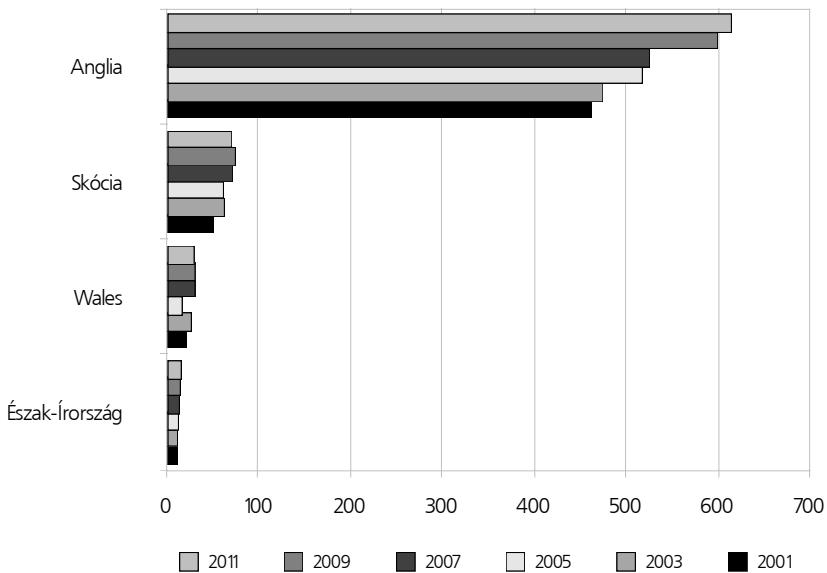
Míg Angliában 2001-től folyamatos növekedést mutat, addig Skóciában ez az ütem sokkal lassabb, sőt 2011-ben csökkenést mutat 2009-hez képest. Walesben és Észak-Írországban pedig bár alacsony növekedést látunk, azonban abban nem látunk visszaesést.

A főállású fizetett foglalkoztatottak jelentős része (több mint egynegyede) továbbra is a kultúra és rekreáció területén dolgozik, emellett magas az oktatásban (különösen a felsőoktatásban) dolgozó nonprofit alkalmazottak száma is. Ez utóbbi növekedése elsősorban a Thatcher-érában végrehajtott reformoknak köszönhető, melynek keretében a felsőoktatás az állami felügyelet alól magán, nonprofit státuszba került (Salamon–Anheier 1999:31), de például a lakásállomány 10 százalékát nonprofit szervezetek építették vagy újították fel.

Angliában a hatóságok különbséget tesznek jótékonyági és öntevékeny szervezetek között, míg a jótékonyági szervezeteknek széles körű és automatikus kedvezmények járnak, addig a többi öntevékeny szervezetnek csak mérlegelés alapján.

A szektor összbevétele 1999-ben 14,2 milliárd font volt, mely a GDP közel 5 százalékát tette ki. Ez az összeg 2010/11-re már majdnem elérte a 40 milliárd fontot. A szektor bevételi szerkezetére a 2000 előtti időszakban az volt jellemző, hogy annak 46 százaléka független forrásokból (adományokból, befektetések megtérüléséből) származott, további 34 százaléka pedig a szolgáltatások és áruk értékesítéséből (amely fele-fele arányban a kormányzat és a nagyközönség között oszlik meg) keletkezett. A szektor bevételének „csupán” egyharmada (29 százaléka) származott valamilyen formában a kormányzattól (Passey–Hems 1999). Ugyanakkor meg kell említeni azt is, hogy a bevételek egyharmada a 150 legnagyobb szervezetnél koncentráldott.

5. ábra. Az önkéntes szektor munkaerejének megoszlása, 2001–2011 (létszám, ezer fő)

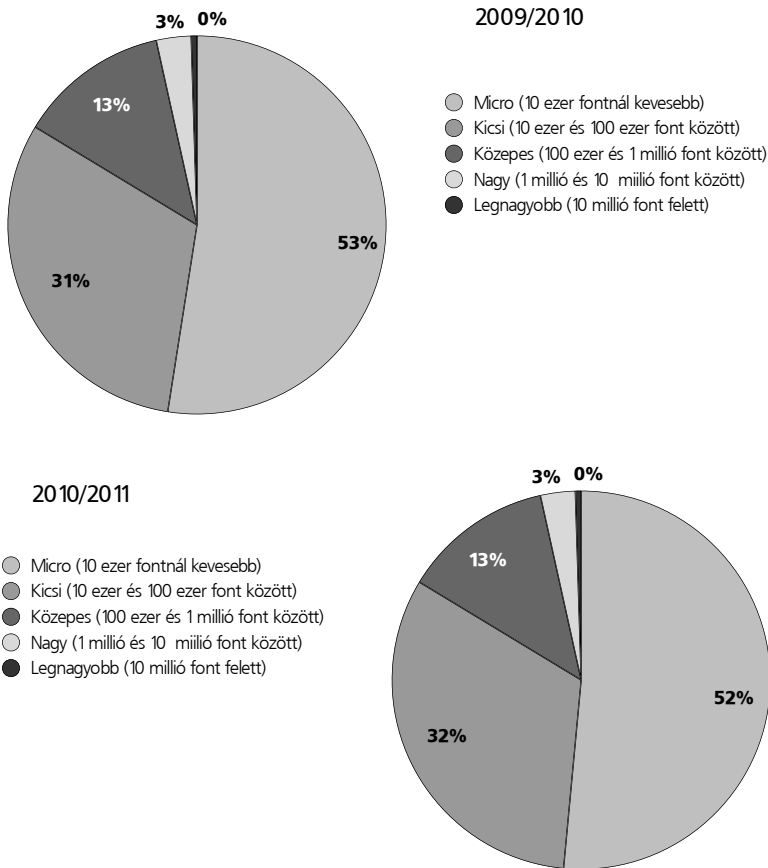
Forrás: Labour Force Survey.

2007/2008-évektől viszont a gazdasági válság hatásaként a bevételi szerkezetben jelentős változások következtek be. E változások azonban nem egyenlő mértékben érintették az önkéntes szervezeteket. A lakossági adományok tekintetében jelentős (50 százalékot meghaladó) növekedés mutatkozik 2000-hez viszonyítva. Ezt azért fontos kiemelni, mert abból a forrásból részesül a teljes önkéntes szektor szervezeteinek több mint 80 százaléka. Ezzel szemben a magánszektortól származó bevételek tekintetében 24 százalékos visszaesés mutatkozik ezen időszak alatt (2000–2010), de a mélypont 2009–2010 volt, ahol a 2008/2009 évi 1,4 milliárd fonthoz képest csak 702 millió font volt a magánszektortól származó forrás az önkéntes szektor bevételében⁷. Hasonló tendencia érvényesült a szektor bevételében jelentős szerepet játszó törvényen alapuló szerződéses formában kapott bevételek tekintetében is, ahol közel 30 százalékos csökkenés következett

be 2000/2001-hez képest. Ez közel 14 milliárd fontot jelent, mely a következőképpen oszlik meg: a központi kormányzattól származik ezen bevétel 45 százaléka, az önkormányzatoktól közel 50 százaléka, a maradék az Európai Uniótól, illetve nemzetközi csatornákból származott.⁸ Ezek a bevételek azonban nem egyenlő mértékben érintették a szervezeteket, a központi kormányzattól származó bevételek 48 százaléka a 10 millió font feletti, 34 százaléka pedig az 1 és 10 millió font közötti bevétellel rendelkező önkéntes szervezetekhez került. Az önkormányzattól származó bevételeknél is hasonló tendenciák figyelhetők meg, azaz a 10 milliónál nagyobb bevételű szervezetek kapták ezen pénzek 52 százalékát, és az 1 és 10 millió font közötti szervezetek a 30 százalékát. Mindez azt is jelenti, hogy a kis bevételű szervezeteknek ezen források kevesebb mint 3 százaléka jutott.⁹

A bevételi források tekintetében kicsit hasonló a helyzet Magyarországhoz. Abban az értelemben, hogy ha a szervezeteket bevétel nagyságuk alapján vizsgáljuk.

6. ábra. Az önkéntes szervezetek megoszlása az Egyesült Királyságban a bevétel nagyságuk alapján

Forrás: <http://data.ncvo.org.uk/a/almanac13/income-2/>

Mint az ábra is mutatja, az Egyesült Királyság szervezetei hasonló dualitást mutatnak a bevételeik nagysága tekintetében, mint nálunk. A kis szervezetek kategóriájába tartozó szervezetek alkotják a többséget, azaz a szervezetek 85 százalékának a bevétele nem éri el az évi 100 000 fontot. Ezen szervezetek a szektor összbevételének 5,4 százalékával rendelkeznek. Ezzel szemben található az a 3 százaléknyi szervezet, melynek bevétele meghaladja az évi 1 millió fontot, viszont ők birtokolják a szektor összbevételének 78 százalékát.

Mindezek alapján tehát egyértelműen kijelenthető, hogy a gazdasági válság nyomában megjelenő kormányzati források csökkenése elsősorban a nagyobb bevétellel rendelkező szervezeteknek jelentett komoly problémát. Ugyanakkor a magánadományok magas aránya és az erősebb gazdaság számos lehetőséget teremt a szervezetek számára, akkor is, ha átmenetileg a gazdaság recesszióba kerül.

Összességében elmondható, hogy az angolszász modellben (USA, Ausztrália), melybe Anglia is tartozik, jellemzően a saját bevételek határozzák meg a szektor jövedelmi helyzetét, bár Anglia kismértékben eltér ettől, hiszen a II. világháborút követően letért a hagyományos angolszász vagy liberális útról és részleges jóléti államot alakított ki, melyet a magas állami támogatás is kifejez.

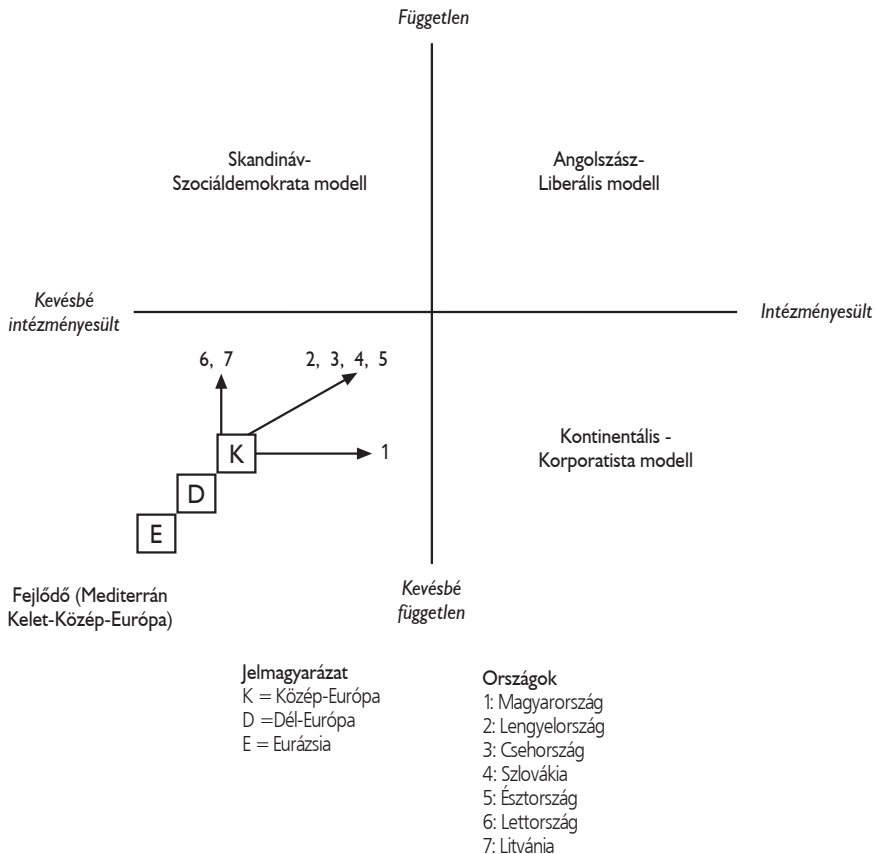
Magyarország

A kilencvenes évek elején a közép- és kelet-európai országokat nem lehetett tisztán besorolni a fenti modellek egyikébe sem, leginkább az amerikai és a nyugat-európai modellek keverékeként jellemezhetjük (Lévai–Széman 1993). Ugyanakkor, ha a határvonalat nem földrajzilag húzzuk meg, hanem a volt posztszocialista országokat mint összevont kategóriát vizsgáljuk, akkor jóval finomabb elhatárolást tehetünk. Ugyanis a posztszocialista országok politikai, gazdasági és társadalmi helyzetük, tradícióik miatt jelentős mértékben különböznek egymástól. Mindezt jól mutatja be Majláth Roland elemzése (Majláth 2009), aki Bullain Nilda vizsgálatát hasznos támpontokkal egészítette ki.

Mindezek ellenére Magyarország nonprofit szervezeteit nehéz „vegytisztán” besorolni a fenti dimenziók valamelyikébe, mint ahogy Bullain Nilda is kifejti „*a szektor leginkább önmagára hasonlít*” (Bullain 2005:19). Ennek egyik oka, hogy az elmúlt időszak gazdasági és jogi szabályozása számos átgondolatlanságot és következetlenséget tartalmazott. Ennek köszönhetően a fenti modellek számos eleme visszaköszön a hazai szektor működésében. Ezek az elemek a következők:

- A liberális modell szabályozásához hasonlóak a magyar társas vállalkozások által juttatott adományok adókedvezményei.
- Mediterrán, illetve szociáldemokrata elemet jelenítenek meg a magánszemélyek adományainak adókedvezményei, illetve a mediterrán szabályozásból átkerült „1 százalékos törvény”.

7. ábra. A posztoszocialista országok helye a függetlenség-intézményesültség mátrixon

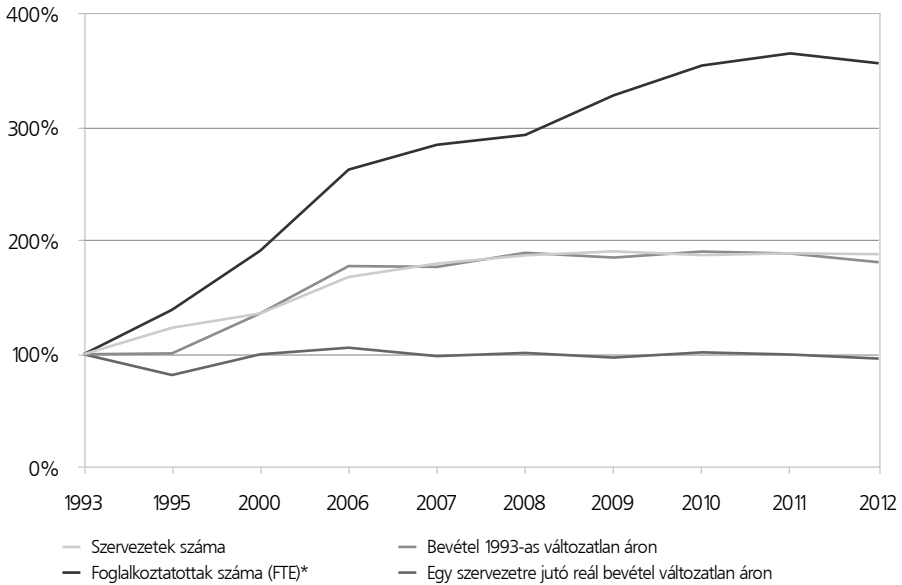
Forrás: Majláth 2009:66.

- A korporatív (kontinentális) modelltől származik a közalapítványoknak, a normatív támogatási rendszernek és a társadalmi egyeztetési mechanizmusoknak, valamint a közhasznúságnak a formai vizsgálata (Bartal 2005:207).

Ezek alapján összességében sokkal inkább egy olyan „kép” alakulhat ki bennünk, hogy a magyar nonprofit szabályozás lényegében nem követ egyetlenegy európai mintát sem, ami önmagában még nem probléma, hiszen nem szükséges „beállni” egy irányzat „uszályába” sem. Az viszont mindenképpen probléma, hogy a mindenkorli törvényalkotók lényegében koncepció nélkül, hosszú távú és rendszerszemlélet nélkül nyúltak hozzá a szektor szabályozásához. Számos elemet ugyan átvettünk külföldi gyakorlatokból, azonban ezt nem világos koncepció mentén hajtottuk végre, így lényegében szinte kódolva volt az egymásnak gyakran ellentmondó szabályokból adódó bizonytalanság.

A magyar nonprofit szektor méretének, gazdasági és társadalmi súlyának változását három fontos mutatóval lehet érzékeltetni: a szervezetek és a foglalkoztatottak számával, valamint a bevételek reálértékével (8. ábra).

8. ábra. A nonprofit szektor növekedése: szervezetszám, bevételek, foglalkoztatottak szerint, 1993–2012

Forrás: KSH 2013 alapján saját számítás.

Az ábrából jól látható, hogy a magyar nonprofit szektor 2008-ig szinte folyamatosan bővült. Ekkortól viszont a foglalkoztatottságtól eltekintve a szektor mérete és súlyának változása mérsékeltté vált, majd 2012-ben fordult először elő, hogy mindegyik görbe lefelé mozdult el az előző évhez viszonyítva. A szervezetszám tekintetében a visszaesés nem olyan látványos, de a bevételek reálértékének 4 százalékos és a foglalkoztatottak 4 százalékos visszaesése már jelentősnek tekinthető.

A civil¹⁰ szférának a foglalkoztatásban betöltött szerepe az állami és az üzleti szférához viszonyítva még mindig csekély, napjainkban is csak az összes foglalkoztatott 4 százaléka tevékenykedik e szektorban. A foglalkoztatóként való megjelenés továbbra is csupán a nonprofit szervezetek egy szűkebb hányadára jellemző, 2011-ben a szektor szervezeteinek 15 százaléka alkalmazott fizetett munkavállalót, utóbbiak száma viszont évek óta folyamatosan nőtt.¹¹ A foglalkoztatottak kezdeti 48 ezer fős létszáma napjainkra megháromszorozódott, a számított főállású foglalkoztatottak száma 33 ezerről 120 ezerre nőtt. 2011-ben tízezer szervezet összesen 149 ezer fizetett munkaerőt alkalmazott, a klasszikus

civil szervezeteknek csak kevéssel több mint egytizede (12 százalék), az egyéb nonprofit szervezeteknek (közalapítványok és nonprofit gazdasági társaságok) több mint fele tudott foglalkoztatónak megjelenni a munkaerőpiacon. A munkavállalók egynegyede a klasszikus civil szervezeteknél, 3 százaléka az érdekképviselőknél, 71 százaléka az egyéb nonprofit szervezeteknél állt alkalmazásban. 2012-ben 4 százalékkal csökkent a munkaviszonnyal rendelkezők száma, így az összlétszám 144 ezer főre módosult 2011-hez képest.

Mint a számokból látható, a foglalkoztatásban jelentős és egyre meghatározóbb szerephez jutnak a nonprofit gazdasági társaságok. Így érdemes néhány jellegzetességet ezzel kapcsolatban kiemelni.

A hazai nonprofit szektor egyik fontos sajátossága, hogy a fizetett alkalmazottak rendkívül nagymértékben koncentrálnak a nonprofit gazdasági társaságoknál. Az 1990-es évek közepéig a legtöbb munkavállalót még a civil jellegű szervezetek alkalmazták, de a közhasznú és a nonprofit gazdasági társaságok létrejöttét követően gyorsan átalakult a szektor foglalkoztatási szerkezete. A nonprofit vállalkozásoknál dolgozók száma évről évre nőtt, az elmúlt évtizedben e szervezetek voltak és várhatóan a jövőben is ők lesznek a szektor legnagyobb munkaadói. 2010-ben a hazai nonprofitoknál összesen 116 ezer ún. számított¹² főállású foglalkoztatott dolgozott, 69 százalékukat a nonprofit gazdasági társaságok alkalmazták. 2000 és 2010 között a fizetett alkalmazottak létszáma a teljes nonprofit szektorban 53 ezer, ezen belül a közhasznú társaságoknál, illetve nonprofit gazdasági társaságoknál 51 ezer (!) fővel nőtt. 2011-ben már az összes fizetett alkalmazott 71 százaléka dolgozott itt, bár arányuk 2012-re 68 százalékra csökkent, mégis kijelenthető, hogy a foglalkoztatásban a nonprofit gazdasági társaságok a meghatározó szereplők.

A szervezetek kevesebb, mint 5 százalékát képviselő közhasznú társaságoknak, illetve nonprofit gazdasági társaságoknak meghatározó szerepük volt a szektor bevételi szerkezetének átalakulásában is. 1995 és 2012 között a szektor összes bevétele 186 milliárd forintról 1256 milliárd forintra nőtt, miközben a közhasznú és nonprofit gazdasági társaságok esetében a bevételnövekedés összege 601 milliárd (!) forint volt. 2012-ben 2955 nonprofit gazdasági társaság volt, összes bevételük 622 milliárd Ft, ebből 925-nél volt többségi tulajdonos az állam vagy az önkormányzat, ezek bevétele 452 milliárd Ft, vagyis a nonprofit gazdasági társaságokon belül 31 százaléknyi (állami, önkormányzati alapítású) szervezet 73 százaléknyi bevétellel rendelkezik.

2012-ben Magyarország GDP mutatója nyolcszorosa az 1993. évinek, ezzel szemben a nonprofit szektor bevétele ugyanebben az időszakban tizenegyszeresére növekedett, ami azt is jelenti, hogy míg 1993-ban a nonprofit szektor bevétele 3,5 százaléka volt a GDP-nek, addig 2012-ben ez a mutató elérte a 4,5 százalékot. A növekedésben meghatározó volt az állami támogatásból származó bevételek alakulása, ami 23 százalékról 40 százalék fölé emelkedett. Ugyanakkor a gazdasági válság hatására az állami források aránya 2010-től lassú csökkenést mutat. 2012-ben a teljes szektor bevételeinek 41 százaléka származott állami, vagy önkormányzati költségvetésből, ami 2011-hez viszonyítva 2 százalékpontos csökkenést jelentett. Ezzel párhuzamosan a magánadományok aránya 15-ről 20 százalékra emelkedett. Mielőtt azonban azt gondolnánk, hogy az állami források csökkenését a magántámogatások növekedése ellensúlyozni tudta, szükséges megjegyezni, hogy a je-

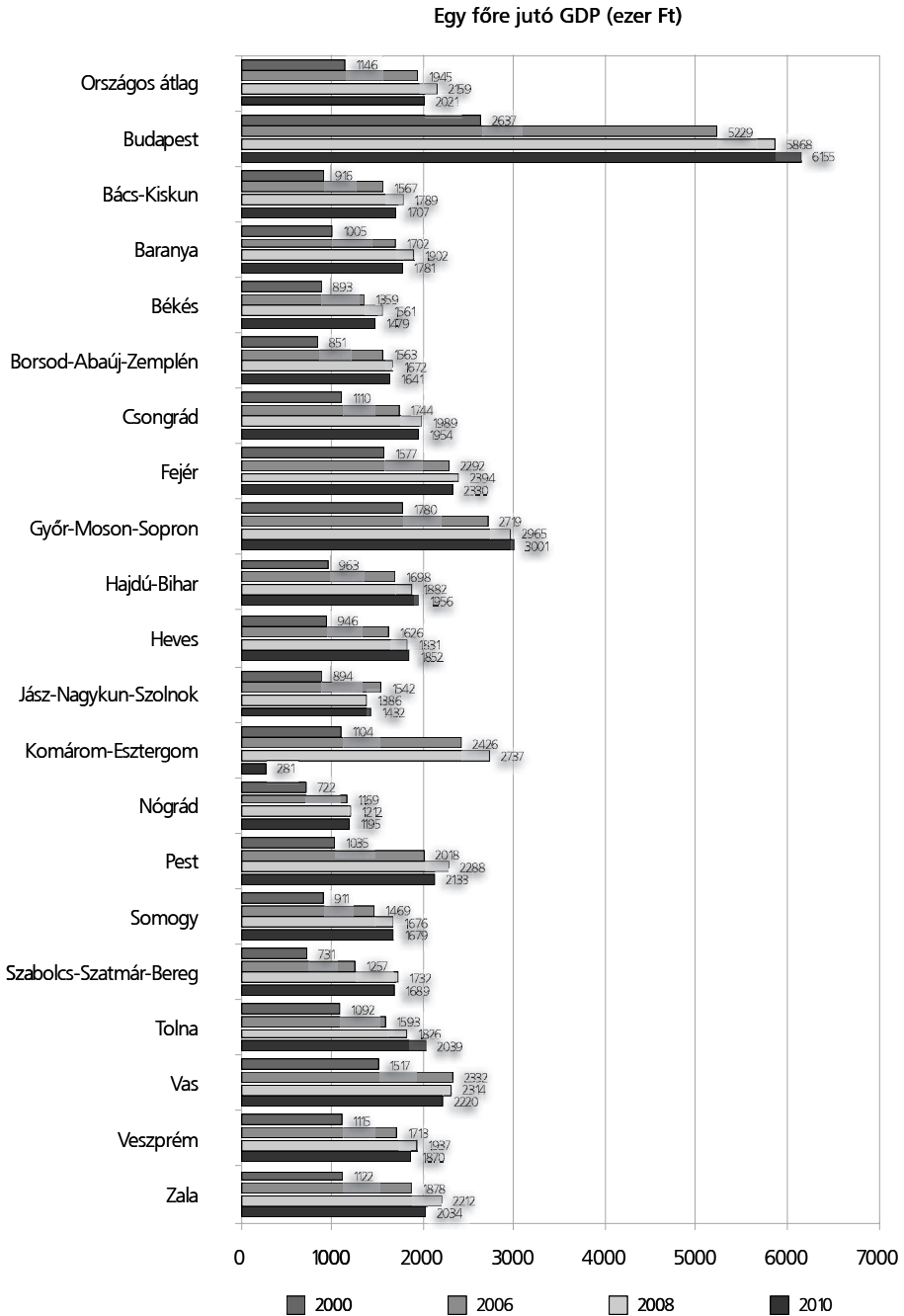
lentős növekedés mögött elsősorban az európai uniós, vagyis külföldi támogatások növekedése áll, amelyből a szektor csupán néhány nagy szereplője részesült. Az elmúlt másfél évtized alatt kicserélődtek a szektor bevételeinek meghatározó hányadát kitermelő szervezetek: a civil jellegű szervezetek súlya számottevően csökkent, a nonprofit vállalkozásoké viszont egyre meghatározóbbá vált a szektor gazdasági fejlődésében. Ezért a foglalkoztatási helyzethez hasonlóan a nonprofit szektor gazdasági megerősödése az elmúlt évtizedben nem a civil jellegű szervezetek erőforrásainak számottevő gyarapodásával, sokkal inkább a nonprofit vállalkozásoknál koncentrálódó állami támogatásokkal, a náluk realizálódó alap- és gazdálkodási bevételek egyre nagyobb hányadával, összességében e szervezetek átlagánál lényegesen nagyobb növekedési mutatóival magyarázható.

A 2000-es évek elején, a gazdasági konjunktúra időszakában az egy főre jutó GDP emelkedő tendenciát mutatott. 2000-tól 2008-ig, a vizsgált három időpontban (2000, 2006, 2008) az előző időpontnál magasabb volt a bruttó haza termék értéke. 2010-re – jórészt a világot sújtó gazdasági válság hatására – jelentősen csökkent e mutató értéke. Ezzel szemben a nonprofit aktivitás mutatóját a növekedés jellemezte 2008-ig. A gazdaság bővülésének időszakában a civil szektor is virágzott, jelentős növekedéseket produkálva az egyes vizsgált évek között. 2008 és 2010 között e mutató mozgása már nem követte a GDP változásának tendenciáját. 2008 és 2010 között a 100 főre jutó nonprofit szervezetek száma lényegében stagnált (Kákai–Sebestény 2013:152).

Mindebből az következik, hogy a válság összességében a fejlettség regionális egyenlőtlenségeinek – önmagában kívánatos – csökkenése irányában hat, azonban ez sajnos a fejlettebb térségek lefelé nivellálódásának és nem az elmaradottabb területek, régiók felzárkózásának köszönhető. Egyedül a főváros–vidék viszonylatban várható az eddig is folyamatosan növekedő különbségek további kiéleződése (Lőcsei 2009). A górcső alá vett időszak változásait áttekintve azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy a nonprofit szektor súlya mind abszolút értelemben, mind a nemzetgazdaságon belül jelentősen növekedett. Ugyanakkor a szektor heterogén összetétele miatt az egymástól nagymértékben eltérő jellegű szervezeti halmazokon belül ez a folyamat más-más hangsúlyt kapott, és az egy-egy dimenzió mentén tapasztalható, mérhető elmozdulások nemcsak eltérő dinamikájúak, hanem ellentétes irányúak is lehettek (Kákai–Sebestény 2012:155).

Bartal Anna Mária szerint a rendszerváltás kezdetén ezen funkciók kevésbé voltak le-tisztultak, és ahogy a piacgazdaság egyre inkább megszilárdult úgy kezdett kirajzolódni a hazai szektor közszolgáltatói és közösségi funkcióinak dominanciája az érdekképviseleti-érdekvérvényesítési funkciók felett (Bartal 2009:14). A 2000 előtti időszakban elsősorban a korporatív modell irányába látszott elmozdulni a magyar nonprofit szektor, majd azt követően a közszolgáltatói funkciók erősödésének hatására még inkább megerősítette a korporatív modell jogosultságát. A 2011-ben elfogadott Civil tv. és az azzal párhuzamosan végrehajtott közigazgatási és önkormányzati reform jelentős mértékben változtatott ezen a szerkezeten azzal, hogy elsősorban a humán szolgáltatások területén jelentős kormányzati feladatcentralizáció következett be. Ez a magyar nonprofit szektor egy más szerkezetét eredményezheti, így akár egy „együttműködő ügynök” variáns, de egy „együttműködő partner” variáns is kialakulhat hosszabb távon.

9. ábra. A GDP változásának és a nonprofit aktivitás alakulásának összefüggése (2000–2010)

Forrás: Kákai-Sebestény 2012:152.

Összegzés

Mi következik a két bemutatott példából azon túlmenően, hogy mintha az almához akarnánk a körtét hasonlítani? Egy olyan államban, mint az Egyesült Királyság, a civil szervezetek az állami gondoskodás csökkenésének következményeként egy nagy önállóságra épülő, önmagukat menedzselni és fenntartani tudó, nagyfokú professzionalizmusra épülő civil szektort alakítottak ki, mely ezer szállal integrálódott a társadalomba, így nagyban építhet annak szolidaritására is. Ezek a „pillérek” és kölcsönös kötődések „válság”-időszakokban mintegy átsegíthetik, illetve mobilizálhatják a civil szervezeteket. Ezzel szemben a magyar civil szektor mint „rendszer” még kialakulatlan, azaz pontosabban folyamatos változásban van úgy, hogy annak irányai is folyamatosan változnak. Az állam szerepe és súlya a szektor életében tisztázatlan. Ugyanakkor a szereplők magatartása sem az önállóságot erősítette, hanem az egyoldalú kiszolgáltatottságot. Ezért ennek a viszonyrendszernek talán egyenes következménye lett a sérülékenyebb civil szektor, amin belül az állam magatartása (mint foglalkoztató, vagy mint finanszírozó) meghatározó különösen válságidőszakok alatt. Magyarországon a gyors gazdasági és alkotmányos változásokat nem követte, nem követhette a polgári társadalom civil kultúrájának kialakulása. A posztkommunista országok politikai elitjének és aktív állampolgárainak döntő többsége még a régi, a kommunista rendszerben szocializálódott. Elvárásaik a paternalizmus, a stabilitás, a jóléti gondoskodó állam felé töretlenek, annak fenntartását várják el a piacgazdaság feltételei mellett is. Ez azt is jelenti, hogy a posztkommunista rendszerekben az újonnan formálódó pártok – más nem lévén – a civil társadalomból keletkezve hozták létre önmagukat, de egyben magukban hordozták az 1989 előtt és a rendszerváltás folyamán kialakult kötődéseiket a különböző, szintén csak éppen akkor formálódó civil hálózatokhoz, melyeket adott esetben mobilizálni (pro vagy kontra) is képesek. Ez a függés ma is fennmaradt, hiszen az aktívak és a versenyszféra vállalatának egy része is az államtól függ. Attól az államtól, amelyet az utóbbi években nagy tempóban gyúrt maga alá a pártpolitika mind országosan, mind lokális szinten, tovább rombolva a közigazgatásba és a közszolgáltatásba, illetve a közintézményekbe vetett történelmileg amúgy sem erős bizalmat (Kákai 2013:169).

Irodalom

- Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest: Századvég.
- Bartal Anna Mária (2009): A válság elején – a nonprofit trilemmáról, valamint a „jó” és „rossz” civil társadalom kérdéseiről. *Civil Szemle*, VI., (1–2.), 8–21.
- Bullain Nilda (2005): Átfogó jogi reformkoncepció: Lépések egy értékalapú civil jövőkép felé. *Civil Szemle*, II. (1), 5–25.
- Csanády Dániel (2002): Helyi önkormányzatok és civil szervezetek együttműködése Skóciában. *Esély*, (4.), 73–84.
- Boris, Elizabeth, T.–C. Steuerl, Eugene (eds.): (2006): *Nonprofits and government. Collaboration and conflict*. (2nd eds) Washington DC: Urban Institute Press.
- Eurostat (2013): *Key Figures on Europe*. Publication Office of the European Union, Luxembourg.
- Gallego, Vicente Marbán–Cabrero, Gregorio Rodríguez (2013): A harmadik szektor európai és spanyol értelmezése. *Civil Szemle*, XI., (4.), 127–149.

- Gidron, Benjamin–Kramer, Ralph M.–Salamon, Lester M. (1992): *Government and the third sector: emerging relationships in Welfare States*. San Francisco:Jossey-Bass.
- Jagasics Béla (2001): *A nonprofit szféra elmélete*. Nonprofit Képzési Füzetek. Zalaegerszeg:Nonprofit Szolgáltató Központ.
- Jenei György–Kuti Éva (2010): *A versenyképesség javítását, a gazdaság fejlődését közvetlenül segítő nonprofit szervezetek problémái*. TÁMOP-4.2.1B-09/1/KMR-2010-005 projekt, Budapest:Corvinus Egyetem.
- Kaldor, Mary–Vejvoda, Ivan (1997): Az Európai Unióhoz csatlakozás feltételei: demokratizálás a közép- és kelet-európai országokban. *Politikatudományi Szemle*, (3), 5–29.
- Kákai László (2009): *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. Pécs:Publikon Kiadó.
- Kákai László (2013): Önkormányzat és lakosság viszonya, avagy bizalom vagy bizalmatlanság? In: Csefkó Ferenc (szerk.): *A közigazgatás és az Emberek. Pécsi Közigazgatás-Tudományi Közlemények 5*. Pécs:A Jövő Közigazgatásáért Alapítvány, 53–170.
- Kákai László–Sebestény István (2012): A nonprofit szektor súlya és a gazdasági válság hatása Magyarországon. *Civil Szemle*, IX., (3), 137–157.
- Kendall, Jeremy–Knapp, Martin (1996): *Voluntary Sector in UK*. Johns Hopkins Nonprofit Sector Series 8. Manchester and New York:Manchester University Press.
- Kendall, Jeremy–Knapp, Martin (2003): *The Voluntary Sector. Comparative perspectives in the UK*. London–New York:Routledge.
- Knapp, Martin–Kendall, Jeremy (1991): Anglia és Wales nonprofit szektora. In: Kuti Éva–Marschall Miklós (szerk.): *A harmadik szektor*. Nonprofit kutatások 1. Budapest:Nonprofit Kutatócsoport, 143–154.
- Lévai Katalin–Széman Zsuzsa (1993): *Társadalmi trigonometria*. Budapest:Scientia Humana.
- Lőcsei Hajnalka (2009): *A gazdasági válság földrajza*. Budapest:MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet.
- Majláth Roland (2009): A poszt szocialista térség civil társadalma. *Civil Szemle*, VI., (3), 53–70.
- A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2012-ben. *Statistikai tükör*, VII., (119).
- Passy, Andrew–Hems, Leslie C. (1999): *UK Voluntary Sector Almanac 2000*. NCVO.
- Salamon, Lester M.–Anheier, Helmut K. (1999): *Szektor születik II*. Budapest:Acta Civitalis Egyesület.
- Salamon, Lester M.–Sokolowski, S. Wojciech and Associates (2004): *Global Civil Society: Dimensions of the Non-Profit Sector*, (2.), Bloomfield, C. T.: Kumarian Press.
- Sasvári Nóra (2008): *Civil szervezetek és az Európai Unió – civil érdekérvényesítés*. (doktori disszertáció) Budapest:Corvinus Egyetem, Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola. 1–156.
- Vida Krisztina (2009): A válság hatásai és kezelése az Egyesült Királyságban. In: Somai Miklós (szerk.): *Globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások*. 9. kötet Nagy EU-tagállamok és a gazdasági válság. Budapest:MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 66–74.

Jegyzetek

- 1 Angliát a liberális és a szociáldemokrata modell keverékeként jellemezték.
- 2 Az adatok elsősorban Angliára vonatkoznak a kilencvenes évek átlagában. Az Egyesült Államokban a szektor foglalkoztatásban játszott szerepe hasonló az angliai adatokhoz, míg 1977-ben 7,7 százalék volt a nonprofit szektor szerepe, addig 2002-ben 9,3 százalékra emelkedett.
- 3 Példaként lehet említeni a Regionális Fejlesztési Ügynökségeket (*Regional Development Agencies*), *New Deal for Communities*-t, a helyi közszolgáltatások minőségét javítandó *Best Value Initiative*-t vagy a *Community Planning*-et, amely a helyi önkormányzatok tervezési gyakorlatát akarja átalakítani.
- 4 Angliában az FTE mutató azt jelenti, hogy 37,5 óra/hét teljes munkaidőben történő foglalkoztatás szükséges ahhoz, hogy főállású fizetett alkalmazottnak tekintsenek valakit (Kendall 2003:34).
- 5 Hasznos információk és adatok találhatóak a www.cabinet-office.gov.uk/innovation/2001/charity, valamint a www.homeoffice.gov.uk/acu/compact/2001 honlapokon (letöltve: 2003. 05. 06.).
- 6 <http://www.3rdsectorworkforce.org.uk> (letöltve: 2013. 11. 21.).
- 7 <http://data.ncvo.org.uk/a/almanac13/income-2/> az adatok alapján számolt.
- 8 <http://data.ncvo.org.uk/a/almanac13/income-2/> az adatok alapján számolt.
- 9 <http://data.ncvo.org.uk/a/almanac13/income-2/>
- 10 Az elemzésben a nonprofit, illetve a civil szféra, valamint a nonprofit és a civil szektor szinonimaként jelenik meg. Az alszektorok tartalma: 1. klasszikus civil szervezet (alapítvány, egyesület); 2. érdekképviselő (munkavállalói

érdekképviselő, szakmai, munkaadói érdekképviselő, köztestület, egyesülés); 3. egyéb nonprofit szervezet (köz-alapítvány, nonprofit gazdasági társaság).

- 11 Az elemzés a 2011-ben 65 561 civil és nonprofit szervezetet tartalmazó szektor 10 064 foglalkoztató szervezetének adatai alapján készült.
- 12 A nemzetközi összehasonlításoknál használt ún. számított főállású foglalkoztatotti létszám képzése úgy történik, hogy a főállású teljes munkaidőben foglalkoztatottak számához hozzáadják a főállású részmunkaidőben dolgozók számának felét, valamint a nem főállású munkavállalók számának egytizedét.

Fotó/Gönczö Viktor

AZ ERDÉLYI MAGYAR NONPROFIT HÁTTÉRŰ SZOCIÁLIS SZFÉRA SZOCIOLÓGIAI JELLEMZŐI

Dániel Botond

Bevezető

■ Vizsgálatunk tárgyát az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális szféra képezi. Bár az elmúlt években több olyan kutatás is megvalósult, amely az erdélyi magyar civil szféra méretét, szerkezetét és működésének néhány aspektusát vizsgálta, a szociális tevékenységű szervezeteket még nem sikerült közelebbről megvizsgálni.

Doktori kutatásomban a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen 1997–2012 között magyar nyelven végzett szociális munkások szakmai életpályáját vizsgáltam.* Előző kutatások hiányában nem rendelkezünk egy általános képpel, amely lehetővé tette volna specifikus kérdések felvetését, így kutatásunk célja elsősorban egy átfogó kép megrajzolása volt, amely empirikus adatokat tartalmaz a szociális munkásokat kibocsátó oktatási rendszerről, a végzettek karrierjéről és az őket befogadó szociális mezőről egyaránt. Ez utóbbi vizsgálatára három előkutatást végeztünk, mindegyiket külön módszertan alapján, mennyiségi megközelítés szerint. Az előkutatások közös célja a romániai magyar nonprofit szociális mező szerkezetének és működésének feltárása és leírása volt. Jelen tanulmányban bemutatott eredmények ezen előkutatásokból származnak.

* A dolgozat megírásához szükséges anyagi támogatást a Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 2007–2013 és az Európai Szociális Alap biztosította a POSDRU/107/15/S/76841 projekt „A doktori tanulmányok időszerepéről: nemzetköziség és interdiszciplinaritás” keretéből.

A tanulmány elméleti részében a már létező megközelítésekből kiindulva egy újat javasolunk: az erdélyi magyar nonprofit szociális szférát teljes egészében Bourdieu mező-elmélete alapján próbáljuk meg értelmezni. Ennek során egyenként vizsgáljuk meg a meghatározás elemeit: a mező funkcióját és speciális tőkét, szerkezetét és határait, valamint működésének néhány aspektusát.

Ezután röviden összefoglaljuk az erdélyi magyar civil szférával kapcsolatos eddigi kutatásokat, majd bemutatjuk saját kutatásunk céljait és módszereit.

Elő kutatásaink eredményei közül a romániai magyar nonprofit háttérű szociális mező méretével és szerkezetével kapcsolatos adatokat mutatjuk be, röviden írunk az egyház szociális szerepvállalásáról, a szervezetek területi eloszlásáról és a szociális mező más mezőkkel való kapcsolatáról is.

Ezt követően az akkreditált szociális szolgáltatásokat működtető szervezetekre térünk ki részletesebben, az általuk alkotott almező méretére és szerkezetére, a szervezetek területi eloszlására. Foglalkozunk a szervezetek szolgáltatói profiljával, megnézzük, hogy milyen célcsoportokat és szociális problémahelyzeteket céloznak meg leginkább, melyek a leggyakoribb szolgáltatásaik, és milyen helyszíneken valósítják meg ezeket. Az akkreditált almező vizsgálata során mindvégig kitérünk a többségi nonprofit szervezetek jellemzőire is, és a kisebbségi magyar szociális szervezeteket összehasonlítjuk a többségi román szervezetekkel.

Végül megpróbáljuk felbecsülni a romániai magyar nonprofit háttérű szociális szervezetek foglalkoztatási potenciálját is, és akárcsak a mező méretével kapcsolatos eredményeinket, a foglalkoztatási adatokat is összehasonlítjuk a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2009-es kutatásának eredményeivel.

A szociális szféra mint társadalmi alrendszer

Kiss Dénes egy 2006-os tanulmányában az erdélyi magyar civil szféra egy lehetséges értelmezésével próbálkozik, ennek érdekében a civil szervezeti szférát a teljes erdélyi magyar intézményrendszerben helyezi el (Kiss 2006). A kisebbségi intézményrendszerhez tartozónak azon intézmények körét tekintette, amelyek a kisebbséghez tartozó egyének és csoportosulások különböző céljainak elérését szolgálják, akár megfogalmazódnak ezek a célok akár nem, akár etnikai jellegűek, akár nem.¹ Magyar intézményeknek így a túlnyomóan magyar nemzetiségű személyek által működtetett és magyar nyelven működő intézményeket tekintette. Ebből kifolyólag, a behatárolás alapján, a kisebbségi intézményrendszer tágabb fogalom, mint a civil szféra, mivel állami és gazdasági intézmények sora is hozzá tartozik.

Kiss Dénes a magyar intézményrendszerhez sorolt intézmények halmazát a követett célok szerint „alrendszerekre” tartotta célszerűnek felosztani, ezeket az alrendszereket halmazszerű entitásnak látta, amelyek alkotórészei nincsenek feltétlenül tényleges kapcsolatban egymással (Kiss 2006). Ez az alrendszer fogalom nagymértékben egyezik a nonprofit szektor szakirodalmában használatos „ágazat” fogalmával (DiMaggio–Anheier

1991 – id. Kiss 2006). A szerző ezzel a fogalommal elsősorban a kisebbségi intézményrendszer makroszerkezetét kívánta statikusan megragadni. Az alrendszerek működésének elemzéséhez egy másik fogalmat, a mező fogalmát javasolja. A mező fogalmát javasolja, melyet teljes egészében bourdieu-i értelemben használ (Bourdieu 1992). Kiss Dénes szerint egy mezőt képeznek a működésük során egymással ténylegesen összekapcsolódó intézmények, így egy alrendszer több mezőből is állhat.² Az így elképzelt mező analitikus értelemben hálózatszerű képződmény, amelynek szereplői egy közös „játzsma” szereplői, egymással konkurensi, együttműködési stb. viszonyban állnak. Kiss Dénes az alrendszer fogalmát az intézményrendszer makroszintű elemzésére, a mező fogalmát inkább mezoszintű modellek alkotására tartotta alkalmasnak. Tanulmányában hat alrendszert javasolt: közigazgatási, politikai, gazdasági, vallási, oktatási-tudományos és művelődési alrendszereket (Kiss 2006). Székely Tünde később, a romániai és szlovákiai kisebbségi magyar civil társadalom összehasonlításakor, ezen alrendszerek sorát kiegészítette az ifjúsági és szociális alapú alrendszerekkel, illetve a nőszövetségekkel, mivel véleménye szerint ezek az alrendszerek jellegükben, szolgáltatásaikat tekintve, illetve szervezési logikájukban teljesen eltérnek a Kiss Dénes által említett alrendszerektől (Székely 2012).

Az erdélyi magyar nonprofit hátterű szociális szféra vizsgálatokor lehetőségünk volt tehát fogalmilag alrendszerekben és mezőkben gondolkodni, és Kiss Dénes, valamint Székely Tünde nyomán a szociális szférát alrendszerként értelmezni, azonban egy egységesebb fogalmi keret használata mellett döntöttünk. Úgy gondoltuk, hogy Bourdieu mezőelméletének következetes alkalmazása számos előnnyel járna a szociális szféra szerkezetének és működésének vizsgálatokor. A bourdieu-i mezőelmélet rugalmasságának köszönhetően jobban megragadható a szociális szféra dinamikája, rugalmas határai és a benne tapasztalható egymásba fonódások, a szociális szervezetek egyéb típusú tevékenységei (pl. oktatási, egészségügyi stb.), és sok más jelenség is, ezért alrendszer és mező fogalmak helyett a bourdieu-i mezők és almezők fogalmai segítségével próbáljuk értelmezni az erdélyi magyar szociális szférát.

A szociális szféra mint társadalmi mező

Bourdieu szerint a társadalmat társadalmi mezők és almezők alkotják. A mező belsőleg tagolt, szervezett és hierarchikus. Egyes pozíciók hálózata, strukturált rendszere különböző társadalmi szereplőkből áll, amelyek különböző pozíciókkal rendelkeznek és hálózat módján kapcsolódnak egymáshoz. Minden társadalmi pozíció különböző mennyiségű és különböző összetételű tőkeforma birtoklását feltételezi. Ugyanis minden szereplő rendelkezik bizonyos mennyiségű gazdasági, kulturális és társadalmi tőkével. Működési módját tekintve Bourdieu szerint a mező küzdelmek, harcok tere, amelyben az egyének az erőforrásokért és különböző előnyökért egymásnak feszülnek. Olyan játéktér, melyben a különböző pozíciókkal rendelkező szereplők individuális stratégiáikat megvalósítják, meghatározott játékszabályok alapján (Bourdieu 1992).

Fotó/Gönczö Viktor

A következőkben sorra vesszük a meghatározás elemeit és azok alapján próbáljuk társadalmi mezőként meghatározni a szociális szférát. Megvizsgáljuk a mező funkcióját és speciális tőkéjének kérdését, szerkezetét és határait, végül működési módjának néhány aspektusát.

A szociális mezőt úgy határozhatjuk meg, hogy *funkcionális célja* a szociális segítségnyújtás, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok védelme, a szociális kirekesztődés megakadályozása, a szociális védőháló kiépítése és működtetése, értékei a társadalmi szolidaritásból mint alapvető értékből vezetődnek le, rendszerszintű funkciója pedig a társadalom integráltságának javítása.³ A mezőben tevékenykedő szereplők (egyének és szervezetek) terminális célja a szociális problémák enyhítése, megoldása, és mindegyikük ehhez kíván a maga módján hozzájárulni.

A szociális mező szereplői rendelkeznek a hagyományos tőketípusokkal,⁴ ugyanakkor a *speciális tőke*, illetve a sajátos nyereségek ebben a mezőben is meghatározhatóak. Minden egyes eredmény, amelyet a szervezetek elérnek, elégtételt nyújt a szervezetek és tagjaik számára, ugyanakkor a közösség és a mező többi szereplője részéről elismerést váltanak ki. Ez az elismerés több mint egyszerű presztízstőke, amelyet erőforrásként használhatnak céljaik elérése érdekében, a szociális mező esetében a legitimitás alapja is.

A szociális szervezetek valamely szociális probléma enyhítésére, megoldására jönnek létre, ugyanakkor egy szociális problémahelyzet társadalmi problémaként való elismertetése egyúttal igazolja is a szervezet létének szükségességét. Rubington és Weinberg (2010) definíciója szerint társadalmi problémáról beszélhetünk, ha egy olyan helyzetről van szó, amely bizonyos értékekkel és érdekekkel ellentétes, ezt a helyzetet jelentős számú egyén itéli problematikusnak, és mozgósítás történik a helyzet megoldására. A szociális mező szereplői általában bizonyos szociális helyzeteket észlelnek, amelyek értékeikkel és/vagy érdekeikkel ellentétesek és emiatt problematikusnak ítélik meg. Bizonyos erőforrásokat mozgósítanak is a helyzet megoldására, azonban a tágabb közösséget is meg kell győzniük arról, hogy az általuk megcélzott helyzet problematikus, ezáltal azt igyekeznek elérni, hogy jelentős számú egyén, szereplő álljon ügyük mellé, a probléma pedig társadalmi problémaként fogalmazódjon meg. A szervezetek tehát törekednek egy szociális problémahelyzet társadalmi problémaként való elismertetésére. Ezáltal erőforrásokat mozgósítani annak érdekében, hogy ezek megoldásra kerüljenek, de ugyanakkor legitimálják saját létüket is.

Természetesen a presztízstőke erőforrást is jelent. A társadalmi elismerés mint speciális, szimbolikus tőke a mezőn belül, de főleg a mezőn kívül jól konvertálható: átalakítható kapcsolatokká, adományokká, amelyek további erőforrásokat jelentenek a szervezet küldetésének, terminális céljainak megvalósításában. Gondolhatunk itt például az olyan nagy szervezetekre, mint a Dévai Szent Ferenc Alapítvány,⁵ de a kis közösségekben működő kis szervezeteket vagy csoportokat is megemlíthetjük, hiszen egy néhány fős adománygyűjtő közösség is érdemelhet ki akkora presztízst a helyi közösségben, hogy az általuk képviselt ügy mellé állítsák a közösség tagjait, akik munkával, adománnyal csatlakoznak hozzájuk.

Véleményünk szerint tehát a szociális mezőben a speciális tőke, amely a tevékenység (és időnként a verseny) célja, tétje a *társadalmi elismerés* (presztízs). Ez a speciális tőke azért több, mint úgy általában a presztízstőke, mivel lényegében az egyes szervezetek legitimitásának alapját is jelenti.

A szociális mező *szerkezetét* vizsgálva nagyfokú diverzitással találkozunk. A szereplők között egyaránt megtalálhatóak egyének, informális csoportok és formális szervezetek, szociális szolgáltatók (államiak és nonprofitok egyaránt), a szociális szakemberek képzésével foglalkozó szervezetek, felügyeleti szervek, szakmai szövetségek stb. A különböző szociális segítségnyújtást végző, szociális szolgáltatásokat biztosító szereplők is sokfélék,⁶ ezek rendszerezésére teszünk kísérletet a következőkben.

Az osztályozás során a legelső választóvonalat természetesen a szektorális hovatartozás jelenti. A szakirodalomban egyetértés van arról, hogy a modern társadalmakban felmerülő szükségletek formális intézményi ellátása alapvetően a három szektort (állam, piac, nonprofit) alkotó intézmények valamelyike révén történik és arról is, hogy a nonprofit szektor egyfajta korrekciós funkciót is betölt: olyan szükségletek kielégítését végzi el, amelyet valamilyen okból kifolyólag sem az állam, sem a piaci szereplők nem látnak el (Kiss 2010). Mivel a különféle szociális problémahelyzetek nagy része természetüktől fogva nem tudja piaci szolgáltatás tárgyát képezni,⁷ valamint annak eredményeképpen, hogy a jóléti állam válságának enyhítésére törekedve az államok kezdtek fokozottabb mértékben élni a nonprofit szektor korrekciós funkciójával, sőt hatékonysági megfontolásokból egyes társadalmi szolgáltatások ellátását nagymértékben át is ruházzák a civil szervezetekre (Tvedt 1997; Ágh 1999 – id. Kiss 2006; Kiss 2010), a szociális szférában bőven marad olyan terület, ahol a nonprofit szervezetek tevékenységére szükség van. Ennél fogva a nonprofit háttérű szociális szolgáltató szervezetek igen fontos szereplői a szociális mezőnek, és a maguk módján almezőt is képeznek.

Vizsgálatunk tárgyát pontosan ez a társadalmi mező képezi, a nonprofit háttérű szociális szolgáltató szervezetek (al)mezője. Folytatva az osztályozást, ebben az (al)mezőben véleményünk szerint a formalizáltság, illetve professzionalizálódás szempontjából alapvetően négy csoportot különíthetünk el.

„Fentről lefelé” haladva az első csoportot a *professzionizálódott szociális szervezetek képezik*. A nonprofit szakirodalom szerint a jóléti állam válsága, az állami feladatok átruházása és az állami finanszírozáspolitikai következtében ezen államokban a civil szféra sajátos szolgáltatói szférává válik. „Professzionális NGO-k” alakulnak ki, amelyek a finanszírozási feltételekhez igazodva a legkülönbözőbb feladatokat is felvállalják (Kiss 2006). Nincs ez másként a szociális szféra esetében sem. Véleményünk szerint Romániában ebbe a csoportba azok a szervezetek tartoznak, amelyek az állam által akkreditált szociális szolgáltatásokat működtetnek.

Ugyanakkor magától értetődő, hogy a civil szféra teljes egészében nem alakul át professzionális szolgáltatói szférává, a nonprofit szférán belül egyidőben léteznek a professzionizálódott szolgáltató szervezetek, valamint a továbbra is önszerveződő, mozgalom-jellegű, a toquevilli értelemben vett civil szervezetek. A következő két csoportot így azok a szervezetek képezik, amelyek már eljutottak a formalizáltság egy bizo-

nyos fokára (jogi személyiségként léteznek), viszont (még) nem léptek a professzionizálódás útjára. A két csoport között a különbséget a szociális tevékenység elsődlegessége/másodlagossága jelenti.

A Nonprofit Szervezetek Nemzetközi Osztályozása a nonprofit szervezetek 12 tevékenységi körét határozza meg (Salamon–Anheier 1996), a szervezeteket az elsődleges tevékenységük szerint csoportosítva. Azonban nyilvánvaló, hogy a szervezetek jórésze (bár akadnak olyanok is) nem csupán egyetlen célt követ, a nonprofit szférában a célok és a tevékenységi körök szinte bármilyen kombinációját felfedezhetjük. A szociális tevékenységű civil szervezetek között is találunk olyanokat, amelyek elsődlegesen szociális tevékenységgel foglalkoznak és olyanokat is, amelyeknek csupán másodlagos tevékenységi köre a szociális segítségnyújtás és elsődlegesen oktatási, kulturális, közösségfejlesztő vagy éppen vallási tevékenységet folytatnak.

Végül a nonprofit háttérű szociális szervezetek negyedik csoportját azok a civil kezdeményezések jelentik, amelyek nem érik el az önszerveződés azon fokát, hogy formalizálják működésüket, sem a szó szociológiai,⁸ sem jogi értelmében. Így a szociális mezőben sok olyan informális szervezetet, csoportosulást találhatunk, amelyeket közös célokat követő egyének hoztak létre bizonyos célok elérése érdekében, folyamatos tevékenységgel is rendelkeznek, viszont nem formalizálódtak (pl. gyülekezeti caritas csoportok, különböző problémahelyzetben lévők önszervező csoportjai, nőszövetségek stb.).

1. ábra. A nonprofit szociális szolgáltató szervezetek almezőjének szerkezete

Forrás: saját szerkesztés.

Folytatva a szociális szféra társadalmi mezőként való definiálását, a továbbiakban nézzük meg a mező határainak meghatározását, valamint a mező működési módját.

Bourdieu szerint a *mező határának* kérdése mindig magában a mezőben van feltéve, hiszen olyan tér, amiben saját hatása érvényesül: belső szabályai határozzák meg, hogy hol húzódik a határa (Bourdieu 1992). A szociális mező esetében a mező határai viszonylag képlékenyek, hiszen szociális segítséget bárki nyújthat, így ebben az értelemben egyéni szinten mindenki a mező része, aki embertársán segít (pl. önkéntesként részt

vesz egy szervezet munkájában), szervezeti szinten pedig minden olyan emberi csoportosulás, amely valamilyen más személyen, családon, közösségen a legkisebb szolgálattal is segít.⁹ Ugyanakkor, ahogy haladunk a mező hierarchikus szerkezetében a csúcs felé, annál több szabályozással találkozunk. Ezek a rendelkezések szabályozzák például azt, hogy ki nyújthat szociális szolgáltatásokat, milyen feltételei vannak az akkreditáció megszerzésének, milyen feltételek között lehet szervezeteket létrehozni és bejegyezni, vagy például milyen feltételek között gyakorolhat valaki egy bizonyos segítő szakmát.¹⁰ Az általunk meghatározott almezők határai részben jogi kritériumokon, részben önmeghatározáson alapulnak. Az akkreditált almezőhöz való tartozás esetén állami akkreditáció szükséges, a középső két szinthez pedig legalább jogi bejegyzés. A szociális tevékenység elsődleges, illetve másodlagos voltáról a szervezetek önmeghatározása döntött.

Bourdieu szerint a mező, *működési módját tekintve*, olyan játéktér, amelyben a különböző pozíciókkal rendelkező szereplők individuális stratégiáikat megvalósítják, meghatározott játékszabályok alapján. Az elmélet képviselői gyakran használnak olyan analógiákat, mint játék, játéktér, befektetés, összejátszás stb. A mezőben zajló küzdelem tétjét (a funkcionális célok elérése mellett) egyrészt a speciális tőkék, másrészt a játékszabályok ellenőrzés alatt tartása jelentik (Bourdieu 1992). Amint azt már láttuk, a szociális mezőben az elismerés nem csupán erőforrássá konvertálható speciális tőke, hanem bizonyos szinten a legitimitás alapja is. A különböző célcsoportokért tevékenykedő, vagy különböző problémahelyzetek enyhítésén, megoldásán fáradozó szervezetek és az általuk alkotott almezők egymással azért is rivalizálhatnak, hogy meggyőzzék a társadalmat, az általuk megfogalmazott társadalmi probléma a „legfontosabb”, vagy legalább annyira fontos, mint más almezők által megfogalmazott problémák (például a közlekedés vagy a közintézmények akadálymentesítése a mozgássérültek számára, a gyerekek korai fejlesztése, vagy egy rehabilitációs és egészségmegőrző központ létrehozása stb.).

A játékosok *stratégiái* több tényezőtől is függnek. Egyrészt attól, hogy az adott pillanatban milyen volumenű és milyen struktúrájú tőkével rendelkeznek, és ennél fogva a játékban milyenek az esélyeik, másrészt, hogy az általuk birtokolt tőke struktúrája és volumene hogyan fejlődik időben, harmadrészt, hogy milyen hajlamokkal, habitussal rendelkeznek (Bourdieu 1992). A mezők működése kapcsán Bourdieu inkább a konfliktust, a harcot állítja előtérbe. Véleményünk szerint az egyes mezőkben nem kötelező, hogy a szereplők mindig versengő stratégiák mentén cselekedjenek. Egyértelmű, hogy a szereplők nagyon sok esetben szűkös (vagy szűkösnek vélt) erőforrások mellett fejtik ki tevékenységüket és közöttük versenyhelyzetek is kialakulnak, azonban együttműködő stratégiák mentén is kapcsolatba léphetnek egymással. Úgy véljük, hogy a verseny és a konfliktus nem szükségszerű működési módja a mezőknek, a mezők története, a szereplők habitusa, a játékszabályok (valamint a közösségi értékek és normák) az együttműködő stratégiák kialakulásának és fennmaradásának is kedvezhetnek.

Bourdieu szerint a mező szerkezetében, működésében végbemenő minden *változás* a mező megosztásában minőségi ugrással jár. Például amikor az állam a szociális ellátórendszer működtetésének felelősségét meg kívánja osztani (vagy más vélemények szerint át kívánja hárítani) a nonprofit szférával (szférára), bevezeti az állami szubvenció tá-

mogatási rendszerét, és leszabályozza az ehhez vezető akkreditációs folyamatot, a mező minőségileg megváltozik. Ez a változás utat nyit a mező szerkezetének átrendeződésére. Azon szereplők ugyanis, akik megfelelő tőkemennyiséggel rendelkeznek, dönthetnek úgy, hogy belépnek az akkreditált szolgáltatók körébe, ezáltal újabb lehetőségek nyílnak meg előttük. Egy ilyen átalakulás során megjelenik az akkreditált szolgáltatók csoportja, amelyek a hierarchiában valószínűleg fentebb helyezkednek el, mint azon társaik, akik nem rendelkeznek akkreditációval.

Bourdieu szerint a mező *elemzésének* három mozzanata van: meg lehet határozni, hogy milyen a helyzete a hatalmi mezőhöz képest (ami esetünkben azt jelentené, hogy az állam mennyire tartja fontosnak a szociális mezőt és hogyan vesz részt benne), mi az objektív struktúrája azoknak a viszonyoknak, amelyek az adott mezőben egymással versengő szereplők és intézmények pozíciói között figyelhetők meg, illetve milyen habitussal rendelkeznek a mező szereplői (Bourdieu 1992). Mindezek mellett a fenti értelmezés során a szociális szféra működésének számos olyan aspektusa merült fel, amely láthatóan jól elemezhető a bourdieu-i fogalmakkal, ezért is gondoljuk úgy, hogy a szociális szféra társadalmi mezőként való vizsgálata nagyon sok haszonnal jár.

A kutatás módszertana

Az erdélyi magyar civil szféra szerkezetét vizsgáló kutatásból több is megvalósult már az elmúlt évtizedekben. Kiss Dénes 2006-os tanulmányában összegzi az addig megvalósult kutatásokat és elmondja, hogy azok nagyrészt nem léptek túl a „feltárkésztésen”, az erdélyi magyar civil szervezetek számbavételén (Kiss 2006). Ezeket a kutatásokat a kolozsvári székhelyű Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2009-es kutatása követte a sorban, amely azonban a romániai magyar nonprofit szervezeti szféra méretén és szerkezetén túl részletesen foglalkozik a civil szervezetek tevékenységek szerinti típusaival, valamint a működésükhöz szükséges anyagi, infrastrukturális, humán és kapcsolati erőforrásaikkal. A kutatók a romániai magyar civil szféra dinamikáját is megpróbálták vázolni, valamint a szféra legfontosabb jellemzőit összevetették a romániai és magyarországi, valamint az európai nonprofit szektor jellemzőivel is (Kiss 2010).

Az utóbbi évek kutatásai között találunk olyanokat is, amelyek a civil szféra egy speciális szegmensével foglalkoztak, és ezeket vizsgálják mélyebben (Barna 2004; Toró–Székely 2012). Ezek a kutatások viszont kizárólag az ifjúsági civil szférára koncentráltak, az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális mező vizsgálata mindaddig hiányterületnek számított.

Amint azt a bevezetőben már láttuk, doktori kutatásom során egyik célunk az volt, hogy feltárjuk és leírjuk a szociális munkás végzetteinknek munkát biztosító romániai magyar nonprofit szociális szférát. Ennek érdekében több előkutatást is folytattunk.

Első előkutatásunkat 2013. március és augusztus között valósítottuk meg. Célunk az volt, hogy felmérjük a romániai magyar nonprofit háttérű szociális szervezeteket, mivel szerettünk volna egy pontos képet kapni a szociális munkás végzetteink azon potenciá-

lis munkaadóiról, amelyek a nonprofit háttérű szociális szervezetek köréből kerülhetnek ki. Ugyanakkor úgy gondoltuk, hogy a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatói valószínűleg alulbecsülték mind a szociális szervezetek számát, mind foglalkoztatási potenciálját, ezért eredményeiket konstruktív kritikával fogadva, saját vizsgálatot valósítottunk meg.

A vizsgálat során a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet adatbázisából indultunk ki, és a folytonosság és összehasonlíthatóság miatt hasonló módszertant is alkalmaztunk. Ezért röviden nézzük meg a 2009-es kutatás módszertanát (Kiss 2010).

A Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatói adatbázisukat a Romániai magyar kulturális intézmények adatbázisa,¹¹ valamint különböző pályázati adatbázisok alapján állították össze, hólabda módszerrel egészítették ki, és a telefonos adatfelvétel során ellenőrizték le. Az adatbázisba jogi személyiséggel vagy származtatott jogi személyiséggel rendelkező szervezetek kerültek be a leginkább, de voltak olyanok is, amelyek nem rendelkeztek jogi személyiséggel, ezeket később az elemzésekbe nem vették be. Így az adatbázisba 899 szervezet került be, amelyek 7,2 százalékának elsődleges, míg további 5,7 százalékának másodlagos tevékenysége a szociális segítségnyújtás. Ez 65, illetve 52, azaz összesen 117 szervezetet jelentett (Kiss 2010).

A szervezetek magyar jellegének megállapítására mutatóként a tagság szervezeti ügyvitel során alkalmazott nyelvhasználatát, illetve a tagság nemzetiség szerinti összetételét használták, ezen kívül a kapcsolatfelvétel során elmondták, hogy magyar szervezeteket vizsgálnak, így csak azok a személyek válaszoltak kérdéseikre, akik szervezeteiket magyarnak tartották és így relevánsnak gondolták a megkeresést (Kiss 2010).

Az így összeállt adatbázisban a kutatók szerint nagyobb eséllyel kerültek be azon szervezetek, amelyek pályázati tevékenységekkel rendelkeznek, illetve a szokásosnál magyarabb civil szférát sikerült megragadni mind a tagság, mind a nyelvhasználat értelmében, végül valószínű, hogy a szórványban tevékenykedő szervezeteket nagyobb arányban fel tudták mérni, mint a tömbmagyar vidéken működőket (Kiss 2010).

Saját adatbázisunk összeállításakor a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet nyilvános adatbázisát használtuk kiindulópontként, konkrétan azokat a szervezeteket, amelyek elsődleges vagy másodlagos tevékenységként a szociális segítségnyújtást jelölték meg. Ebben az adatbázisban található adatokat összevetettük és kiegészítettük a Hargita megyei civil szervezetek online katalógusával, a Civilek Háromszékért szövetség által összeállított Kovászna megyei civil szervezetek katalógusával, a Gyergyószentmiklósi Szociális Szolgáltatások Katalógusával,¹² valamint végzettség jelenlegi munkahelyeinek listájával. A szervezetek körébe azokat vettük be, amelyek megfeleltek a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet definícióinak (bejegyzett jogi státussal rendelkeztek és az adatbázis, valamint a katalógusok szerint elsődleges vagy másodlagos tevékenységük a szociális segítségnyújtás), illetve volt magyar megnevezésük a katalógusokban. A végső adatbázisba a jogi személyiséggel nem rendelkező, a többszörösen előforduló szervezetek, valamint a szervezetek önálló programjainak kiszűrése után *223 jogi személyiséggel rendelkező szervezet került be*, azaz jelen kutatás keretében szinte kétszer annyi szervezetet sikerült megtalálni, mint a 2009-es kutatásban.

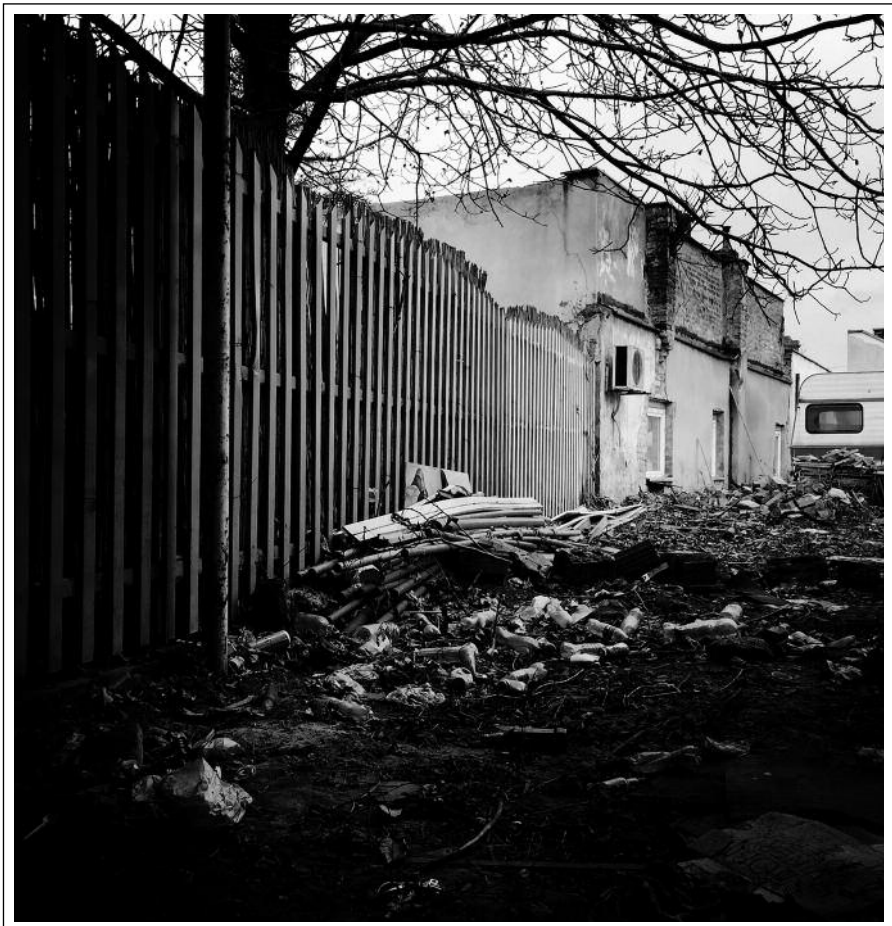
A kutatás során vizsgáltuk a romániai magyar nonprofit háttérű szociális mező szerkezetét a szervezetek jogi háttere szerint, működtetői háttér szerint, illetve területi eloszlásban. Vizsgáltuk továbbá a szervezetek szociális segítségnyújtástól eltérő tevékenységeit, ennek segítségével pedig megállapítottuk, hogy milyen más mezőkkel vannak kapcsolatban a szociális tevékenységű szervezetek. Megnéztük a szervezetek létrehozási és bejegyzési időpontjai alapján a mező időbeli alakulását. Ezen kívül még két fontos elemzést végeztünk: felállítottunk egy saját modellt a szervezetek osztályozására, és megvizsgáltuk a szervezetek foglalkoztatási potenciálját is.

Második előkutatásunkat 2013 augusztusában valósítottuk meg. Célunk az volt, hogy megismerjük a romániai akkreditált szociális szolgáltatásokat működtető szervezetek jellemzőit, az akkreditált almező szerkezetét és tartalmát. Vizsgálatunk során a Szociális, Családügyi és Munkaügyi Minisztérium elektronikus nyilvántartását használtuk, amely tartalmazza minden akkreditált szolgáltatás adatait.¹³ A minisztérium elektronikus adatbázisában 2013. augusztus 5-én 6162 szolgáltatás szerepelt, előkutatásunk célcsoportját ezen szolgáltatások, illetve a szolgáltatásokat működtető szervezetek képezték.

A nyilvántartás nagy előnye, hogy naprakész információkat tartalmaz (a legfrissebben akkreditált szolgáltatás 2013. július 24-én volt akkreditálva), és viszonylag kevés benne az adathiány. Hátránya, hogy nem tartalmazza pontosan a szolgáltatások megvalósulási helyét, és elsősorban keresésre volt optimalizálva, nem statisztikai feldolgozásra. A vizsgálat során az adatbázist átalakítottuk úgy, hogy statisztikailag is vizsgálható legyen, a szolgáltatásokat működtető szervezetekből egy külön adatbázist készítettünk, végül elvégeztük a szolgáltatások és a szolgáltatók elemzését. Adatbázisunkban minden szolgáltatás esetén megtalálhatók a szolgáltatást működtető szervezetek adatai, a szolgáltatás célcsoportja, a megcélzott problémahelyzetek és a konkrét szolgáltatások listája is. A szervezetekről a jogi formát, székhelyet rögzítettük, valamint azt, hogy hány akkreditált szolgáltatással rendelkeznek.

Továbbá fontosnak tartottuk, hogy elemezni tudjuk az állam, az egyház, illetve a nonprofit szféra szerepét a szociális ellátórendszer működtetésében, ezért az intézményeket csoportosítottuk aszerint, hogy milyen háttérrel rendelkeznek (állami, egyházi, nonprofit), így az elemzés során összehasonlíthattuk őket a különböző változók szerint.¹⁴

Az elemzés után eredményekkel rendelkezünk az akkreditált szociális szolgáltatásokkal rendelkező szervezetek területi eloszlásáról, működtetői háttéréről, az általuk működtetett szolgáltatások számáról. A szolgáltatások esetén azok területi megoszlásáról, működtetői háttéréről, az akkreditált almező időbeni alakulásáról, célcsoportjairól, az általuk megcélzott szociális problémákról, a megvalósulási helyszínekről, az általuk nyújtott konkrét szolgáltatásokról és arról is, hogy a szolgáltatások biztosításában hányféle és milyen képzettségű munkaerőt alkalmaznak. Lehetővé vált ezáltal az állami és nonprofit szektor szerepvállalásának vizsgálata, a szolgáltatások szerkezetének és tartalmának vizsgálata, valamint regionális különbségek feltárása is. Végül az erdélyi magyar szociális szervezetek adatbázisából kiválaszthattuk az akkreditált szolgáltatást működtető szervezeteket és összehasonlíthattuk a többségi akkreditált szervezetekkel.

Fotó/Gönczö Viktor

A vizsgálat eredményei

A romániai magyar nonprofit szociális mező mérete

Az erdélyi magyar nonprofit kutatások egyik alapvető célja szinte mindig a nonprofit szektor méretének és szerkezetének feltárása volt (Kiss 2006). Ugyanakkor ezekben a kutatásokban, 2009-ig, a civil szféra méretét a szervezetek számával mérték. Ezzel szemben a nemzetközi kutatások a civil szféra méretét a foglalkoztatottak száma alapján határozták meg (Salamon et al. 2003).

Az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány 2006-os kutatásában 805 szervezet sikerült megkérdezni, míg a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársai 2009-ben 899 szervezetet értek el. Kiss Dénes és munkatársai ugyanakkor a kutatás eredményeképpen a szűken vett (csak jogi bejegyzéssel rendelkező szervezetek) romániai magyar nonprofit szektor méretét 835–1034 szervezet közé tették (Kiss 2010). Mindközben 2010-ben Magyarországon 65 ezer, Romániában 66 804 nonprofit szervezetet regisztráltak a hivatalos nyilvántartásokban. Magyarországon 65 nonprofit szervezet jutott tízezer lakosra, Romániában pedig csupán 33,2 szervezet. Romániában ugyanakkor a szervezetek 39,4 százaléka volt aktív, ugyanis csupán ennyien nyújtottak be éves mérleget 2011 elején a pénzügyi hatósághoz (KSH 2012; Dima 2013). Ez azt is jelenti, hogy a tízezer főre jutó aktív nonprofit szervezetek száma Romániában 13,08. Ha a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet eredményeit a 2011-es romániai népszámlálási adatokhoz viszonyítjuk, a romániai magyarok esetén 732 aktív nonprofit szervezet jut tízezer romániai magyarra.

A romániai magyar nonprofit szektor méretét és szerkezetét vizsgáló kutatások eredményei azt mutatták, hogy a szociális tevékenységű szervezetek a teljes erdélyi magyar nonprofit szektor 7,3–11,7 százalékát teszik ki. Az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány 2006-os felmérésében valamivel nagyobb arány jött ki, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet három évvel későbbi felmérésében pedig valamivel alacsonyabb. Ennek eredményei szerint az elsődlegesen szociális tevékenységet folytató szervezetek aránya 7,3 százalék volt, a másodlagosaké pedig 6 százalék. Ez abszolút számokban 65, illetve 52 szervezetet jelentett (Kiss 2010). Mindeközben 2010-ben Magyarországon a szociális tevékenységű nonprofit szervezetek aránya 8,8 százalék volt (KSH 2012), míg Romániában az éves pénzügyi mérleget leadó nonprofit szervezetek között 22,6 százalék (ez 5961 szervezetet jelent). Ugyanakkor ebben nincsenek benne a szocio-medikális szolgáltatásokat nyújtó szervezetek (Dima 2012).

Ha a romániai nonprofit szociális mező méretét 5961 aktív szervezetre tesszük, és feltételezzük, hogy ebben a romániai magyarság a 6,5 százalékos etnikai arányaihoz mérten van képviselve, akkor körülbelül 387 olyan romániai magyar bejegyzett nonprofit szervezetnek kellene lennie, amely szociális tevékenységet folytat. Amint azt a kutatásunk céljainak ismertetésekor is láttuk, egyik motivációnk éppen az volt, hogy utánajárjunk, valóban ilyen alacsony-e a szociális szervezetek száma és aránya az erdélyi magyar nonprofit szektorban, mint ahogyan a 2009-es kutatás eredményei mutatták, ugyanis tapasztalataink alapján azt feltételeztük, hogy a 117 szervezethez képest több szervezetnek kell lennie.

Feltételezésünk be is igazolódott, kutatásunk eredményeképpen 2013 tavaszán a romániai magyar nonprofit szervezetek körében *223 olyan jogi személyiséggel rendelkező szervezetet sikerült találnunk, amelyek szociális tevékenységgel rendelkeznek.* Amint azt hamarosan látni fogjuk, közülük 138, azaz 61,8 százalék az elsődlegesen szociális tevékenységet végző. A szociális szervezetek arányáról azonban továbbra sem tudunk mit mondani, mivel kutatásunk során csupán a szociális tevékenységű szervezetek adatbázisát aktualizáltuk, más területeken nem végeztük el ugyanezt a munkát. Annyit azonban mondhatunk, hogy feltételezésünk szerint a szociális szervezetek aránya a romániai magyar nonprofit szervezetek között valószínűleg közelebb áll a 2006-ban mért 11,7 százalékos értékhez, mint a 2009-ben mért 7,2 százalékhoz.

A romániai magyar nonprofit szociális mező szerkezete

A romániai magyar nonprofit szociális mező szerkezetének leírásakor egyrészt az előbbieken bemutatott tipológiát használtuk, másrészt megvizsgáltuk a szervezetek jogi, valamint működtetői hátterét.

Eredményeink azt mutatták, hogy a szociális mezőt alkotó 223 bejegyzett szervezet 30,9 százaléka tartozik a professzionális szociális szolgáltató szervezetek közé, akik akkreditált szociális szolgáltatásokat biztosítanak, szintén 30,9 százaléka azon szervezetek közé, amelyek ugyan nem akkreditáltak, de elsődlegesen szociális tevékenységű szervezetek, és további 38,1 százalék azon szervezetek aránya, akik számára csupán másodlagos tevékenységet jelent a szociális segítségnyújtás. Itt említhetjük meg, hogy Romániában a jogilag bejegyzett, szociális tevékenységű nonprofit szervezetek 16,6 százaléka rendelkezett akkreditációval 2010-ben. Mindez véleményünk szerint nem azt jelenti, hogy a magyar szervezetek nagyobb arányban lennének akkreditálva, inkább azt, hogy valószínűleg kutatásunk során kisebb hatékonysággal találtuk meg a nem akkreditált szervezeteket.

A szervezetek több mint fele (52,9 százalék) egyesületi formában működik, közel egyharmada (32,7 százalék) pedig alapítványi formában. A maradék tizenöt százalékon pedig a szövetségek (2,7 százalék), a származtatott jogi háttérrel rendelkező szervezetek (7,2 százalék) és az egyházközségek (4,5 százalék) osztoznak.¹⁵

A működtetői háttér vizsgálatakor öt kategóriát különítettünk el. Míg a világi háttérű szervezetek tekinthetők a leginkább civil szervezeteknek, amikor a polgárok egy közös cél érdekében szerveződve egyesületeket hoznak létre, addig az egyházi háttérű szervezetek az egyházak szociális szerepvállalását mutatják. Ugyanakkor tetten érhetünk még két jelenséget. Egyrészt a települési önkormányzatok azon igyekezetét, hogy különböző településfejlesztési egyesületeken keresztül vonják be a lakosságot a fejlesztésbe, és kiegészítő pályázati forrásokat vonjanak be, másrészt pedig az állami fenntartású szociális intézmények esetében azt a tendenciát, hogy nonprofit keretek között saját egyesületeket hoznak létre, amelyeken keresztül külföldi adományokat tudnak fogadni, vagy amelyek segítségével megpróbálják kiegészíteni a szűkös állami forrásokat és olyan progra-

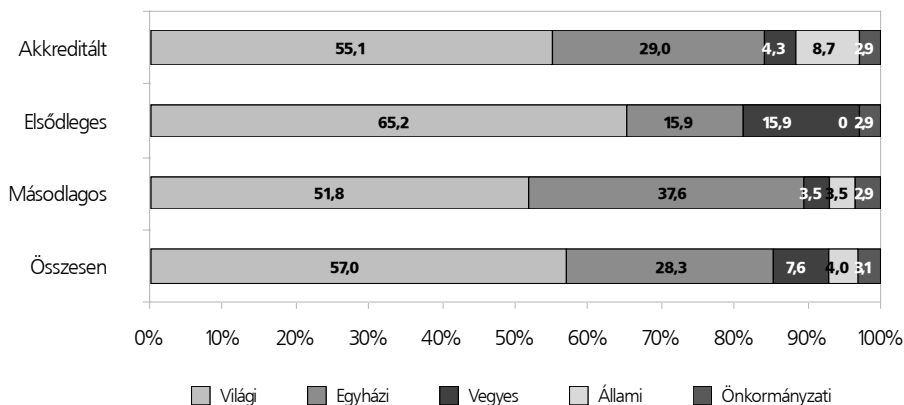
mokat szervezni a célcsoportjuk számára, amelyre az intézményi keretek nem adnak lehetőséget (pl. kirándulás szervezése egy állami idősothton lakói számára). A vegyes háttérű intézmények közé olyanok tartoznak, mint például egyházi és világi, vagy egyházi és önkormányzati együttműködés által létrejött egyesületek (például szülők által létrehozott, egyházi segítséggel működő, vagy lelkész vezetésével működő, de nem egyházi fennhatóság alatt álló szervezetek, egyházközei, de világiakból álló szervezetek stb).

Működtetői háttérüket illetően azt találtuk, hogy a szociális tevékenységű szervezetek túlnyomó többségben világi vagy egyházi háttérrel működnek. A szervezetek többsége, 57 százaléka, működik világi háttérrel, 28,3 százaléka pedig egyházi háttérrel. Az önkormányzati háttérű szervezetek aránya 7,6 százalék, az állami intézmények mellett működő szervezeteké 4 százalék, a vegyes háttérű szervezeteké pedig 3,1 százalék.

Az *egyház szerepvállalását* vizsgálva a szociális mezőben azt láttuk, hogy az egyházi jelenlét a szociális szolgáltató szervezetek között nagyon jól látható, ám viszonylag korlátozott. Mindez három jelenségben is megnyilvánul.

Először, az egyházi háttérű szervezetek között az akkreditált szervezetek aránya nagyjából megegyezik azzal, amit más háttérű szervezetek esetén tapasztalhatunk (31,7 százalék a 30,6 százalékhoz képest), viszont az elsődlegesen szociális tevékenységű szervezetek aránya sokkal alacsonyabb (17,5 százalék a 36,2 százalékhoz képest). A csupán másodlagosan szociális tevékenységű szervezetek aránya viszont sokkal magasabb az egyházi háttérű szervezetek között, mint a más háttérű szervezetek körében (50,8 százalék a 33,1 százalékhoz képest). A különbségek statisztikailag is szignifikánsak ($\chi^2 = 8,878$; $p=0,012$). Másodsor, az egyházi háttérű szervezetek aránya az elsődlegesen szociális tevékenységű szervezetek csoportjában szignifikánsan alacsonyabb, a másodlagosan szociális tevékenységet folytató szervezetek körében pedig szignifikánsan magasabb a többi szervezethez képest ($\chi^2 = 23,363$; $p=0,003$).

2. ábra. A szociális szervezetek aránya az egyes almezőkben, működtetői háttér szerint (%)

Forrás: saját szerkesztés.

Harmadsorban pedig, mindezekkel összhangban a jogi háttér vizsgálatok is azt találtuk, hogy a másodlagos tevékenységű szociális szervezetek körében magasabb az egyházközségek és a származtatott jogi személyiséggel rendelkező szervezetek aránya (összesen körülbelül 20 százalék). Ezen különbségek szintén szignifikánsak ($\chi^2 = 21,366$; $p=0,006$).

Az egyházi háttérű szervezetek tehát inkább a másodlagosan szociális tevékenységű szervezetek között vannak jelen, ez a jogi háttér vizsgálatok az egyházközségek és a nőszövetségek jelenléte által mutatkozik meg, a működtetői háttér vizsgálatok pedig az egyházi szervezetek felülreprezentáltságában. Az egyház az akkreditált szervezetek között is jelentős arányban képviselteti magát, és a más háttérű szervezetekhez képest az egyházi háttérű szervezetek azonos arányban akkreditáltatják szolgáltatásaikat, mint más háttérű szervezetek.

A szociális tevékenységű szervezetek területi eloszlása

3. ábra. A romániai magyar nonprofit háttérű szociális szervezetek területi eloszlása

Forrás: saját szerkesztés.

Kutatásunk során a legtöbb szociális tevékenységű nonprofit szervezetet a Székelyföldön találtuk. Ugyanakkor eredményeinkből az is látszik, hogy habár sikerült a 2009-es adatbázist aktualizálni, korántsem tökéletesen. Ha a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet ku-

tatása esetében úgy gondoltuk, hogy valószínűleg alulmérték a székelyföldi nonprofit szervezetek számát, most saját kutatásunkkal kapcsolatosan vagyunk szkeptikusak. Úgy gondoljuk, hogy valószínűleg mi is alulmértük a belső-erdélyi, partiumi szervezetek számát, ami az adatforrásainknak tudható be.

Azt viszont elmondhatjuk, hogy az általunk megtalált 223 szervezet 71,3 százaléka működik városban, 28,7 százaléka pedig falun. Ugyanakkor az akkreditált szociális szolgáltatásokat működtető szervezetek 78,3 százaléka működik városban, míg a többi szervezet 68,2 százaléka. A különbségek habár jelentősnek mondhatók, nem szignifikánsak ($\chi^2 = 2,366$; $p=0,083$).

A szociális szervezetek egyéb tevékenységei, kapcsolatai más mezőkkel

A szociális szféra társadalmi mezőként való értelmezésekor láttuk, hogy egy-egy szereplő egydőben több mező része is lehet, annál is inkább, mivel a szervezetek nagy része többféle céllal és tevékenységgel is rendelkezik. A szervezetek másodlagos tevékenységeinek vizsgálata lehetőséget ad arra, hogy megfigyeljük, a szociális mezőben is aktív szervezetek milyen más társadalmi mezőkhöz kapcsolódnak. Ennek érdekében megnéztük az adatbázisunkban szereplő 223 szervezet elsődleges és másodlagos tevékenységeit, és a következő eredményeket kaptuk:

1. táblázat. A szociális szervezetek egyéb tevékenységei¹⁶

Tevékenységi terület	Elsődlegesen szociális tevékenységű szervezetek másodlagos tevékenységei		Másodlagosan szociális tevékenységű szervezetek elsődleges tevékenységei	
	szám	százalék	szám	százalék
kultúra, közművelődés	15	21,13%	29	34,90%
vallási tevékenységek	11	15,49%	15	18,10%
oktatás, kutatás	12	16,90%	13	15,70%
gazdaság-, település- és közösségfejlesztés	7	9,86%	14	16,90%
érdekvédelem és képviselet, politika	9	12,68%	3	3,60%
egészségügy	2	2,82%	7	8,40%
adományoztatás és -közvetítés	3	4,23%	0	0,00%
környezetvédelem	0	0,00%	1	1,20%
gazdasági szakmai szövetség	0	0,00%	0	0,00%
nemzetközi kapcsolatok	1	1,41%	0	0,00%
egyéb	2	2,82%	1	1,20%
nincs	9	12,68%	0	0,00%
Összesen	71	100%	82	100%
nincs adat	67	–	3	–
Mindösszesen	138		85	

Forrás: saját szerkesztés.

Fotó/Gönczö Viktor

Amint az a táblázatból is látható, mind az elsődlegesen szociális tevékenységű, mind pedig a másodlagosan szociális tevékenységű szervezetek esetében a szociális tevékenység mellé leggyakrabban kulturális, közművelődési tevékenység kapcsolódik. Ezt követi a vallási tevékenység, valamint az oktatási-kutatási tevékenység. A romániai magyar nonprofit szociális mező tehát ezen három mezővel áll a legszorosabb kapcsolatban.

Az akkreditált szociális szolgáltatásokat működtető szervezetek jellemzői

Második előkutatásunkban az akkreditált szociális szolgáltatásokat működtető almezőt vizsgáltuk, annak szerkezetét és tartalmi jellemzőit, kitérve az állami–nonprofit szereplők összehasonlítására, valamint a román–magyar nonprofit szereplők összehasonlítására is. Most az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális szervezetek akkreditált almezőjének jellemzőit mutatjuk be, és röviden összehasonlítjuk a kisebbségi és többségi szervezeteket.

A romániai magyar nonprofit háttérű szociális szervezetek általunk összeállított 2013-as adatbázisában 69 olyan szervezetet találtunk, amelyek benne vannak az akkreditált szolgáltatások országos nyilvántartásában. Amint azt már láttuk, ők a romániai magyar nonprofit háttérű szociális szervezetek 30,9 százalékát teszik ki, és egyben a romániai magyar nonprofit háttérű szociális mező akkreditált almezőjét alkotják. Ha különálló egységnek számítjuk az országos szervezetek fiókszervezeteit, ahogy az az országos nyilvántartásban is megjelenik, 76 szervezetről beszélhetünk. Ezek a szervezetek átlagosan 2,55 akkreditált szolgáltatással rendelkeznek, így elmondhatjuk, hogy a romániai magyar nonprofit háttérű szociális tevékenységet folytató szervezetek legalább 194 akkreditált szociális szolgáltatást működtetnek. Kutatásunk során a romániai akkreditált szolgáltatók 90 százalékának sikerült beazonosítanunk a működtetői háttérét, így annak függvényében, hogy a fennmaradó 10 százalék között hány nonprofit szervezet található, illetve van-e még olyan magyar szervezet, amely nem került be az adatbázisunkba, a magyar nonprofit szervezetek az akkreditált szolgáltatásokat működtető almező legalább 7,34–9,4 százalékát teszik ki (melyből 7,34 százalék a szervezetek aránya, 9,4 százalék a szolgáltatások aránya). Bár ez a becslés csupán az alsó határ meghatározását teszi lehetővé, azt biztosan állíthatjuk, hogy a romániai magyar nonprofit háttérű szociális szféra biztosan nagyobb súlyt képvisel a romániai (akkreditált szociális szolgáltatásokat működtető) nonprofit háttérű szociális szférában, mint amekkorát a magyar népesség 6,5 százalékos országos aránya (2011-es népszámlálási adatok alapján) elővetít.

Az akkreditált szolgáltatások *területi eloszlását* vizsgálva hasonló eredményeket kapunk, mint a teljes magyar nonprofit szociális mező esetén. A különbségek közül csupán azt emelnénk ki, hogy az akkreditációs eljárás miatt magasabb az akkreditált szolgáltatások száma Hunyad megyében (a Dévai Szent Ferenc Alapítvány gyermekotthonainak nagy része a szervezet székhelye szerint van akkreditálva), illetve azt, hogy Kovászna és Hargita megyékben az akkreditált szociális szolgáltatások szinte teljes mér-

tékben magyar szervezetek által vannak működtetve (95,65, illetve 100 százalék). Szatmár megyében ez az arány 43,86 százalék, Maros megyében pedig 25,19 százalék. A területi adatok ugyanakkor jelzik adatbázisunk hiányosságait is, mivel egyetlen akkreditált szolgáltatót sem találtunk Szilágy, Arad, Temes megyékben, valamint Szeben és Brassó megyékben sem.

A magyar nonprofit szervezetek *szolgáltatói profilját* vizsgálva elmondhatjuk, hogy akkreditált szolgáltatásaikkal átlagban 1,8 célcsoportot és 2,29 problémahelyzetet céloznak meg, átlagosan 4,41 konkrét szolgáltatástípust nyújtanak és 2,91 típusú humán erőforrást alkalmaznak. Ez a román nonprofit szervezetek átlagához képest minden esetben szignifikánsan alacsonyabb értéket jelent (például a román szervezetek szolgáltatásonként átlagosan 2,12 célcsoportot és 2,78 problémahelyzetet céloznak meg, $F=5,694$; $p=0,017$, illetve $F=10,059$; $p=0,002$). A jelenségnek több oka is lehet. Egyrészt lehetséges, hogy a román szervezetek szolgáltatásai valóban több célcsoportot és több szociális problémahelyzetet céloznak meg, de megtörténhet az is, hogy a román szervezetek szolgáltatásai általánosabbak, a magyaroké célzottabbak, vagy akár az is, hogy egyszerűen több célcsoportot, szolgáltatást jelölnek meg az adatgyűjtő íven, mint a magyarok. Az arányokat egyelőre adottnak vesszük, bár mindezek miatt az összehasonlításkor egy kicsit óvatosabban kezeljük az eredményeket.

Részletesebben megvizsgálva a szervezetek akkreditált szolgáltatásait, azt látjuk, hogy a magyar nonprofit szervezetek viszonylag kiegyenlített mértékben célozzák meg a különböző célcsoportokat. Gyakorlatilag szinte minden célcsoportot (a közösségeket leszámítva) a szolgáltatások legalább 16–33 százaléka érint.¹⁷ A legtöbb szolgáltatást a 7–16 éves gyerekek számára nyújtják (a szolgáltatások pontosan egyharmada szól nekik), de körülbelül a szolgáltatások negyede foglalkozik a 0–6 éves gyerekek, a felnőttek és az idősek problémáival is. A legkevesebb szolgáltatás a közösségeket célozza meg, de még így is szignifikánsan magasabb arányban, mint a román nonprofit szervezetek.

2. táblázat. A román és magyar nonprofit háttérű akkreditált szolgáltatások célcsoportjai

Célcsoportok	Teljes nonprofit	Román	Magyar	χ^2	Szignifikancia-szint
0–6 éves gyerekek	22,8%	22,6%	24,2%	0,251	0,337
7–16 éves gyerekek	43,6%	44,6%	33,0%	9,717	0,001
17–18 éves gyerekek	28,9%	29,6%	21,6%	5,441	0,011
19–26 éves fiatalok	28,1%	29,2%	16,5%	14,170	0,000
felnőttek	29,5%	29,9%	24,7%	2,287	0,075
idősek	27,2%	27,3%	25,8%	0,216	0,356
családok	19,2%	19,3%	18,6%	0,060	0,447
csoportok	7,5%	6,6%	16,5%	24,684	0,000
közösségek	3,9%	3,5%	7,2%	6,483	0,014

Forrás: saját szerkesztés.

A magyar szervezetek szignifikánsan felülreprezentáltak a csoportok és közösségek számára nyújtott szolgáltatások arányában és alulreprezentáltak a különböző korosztályú gyerekek számára nyújtott szolgáltatások arányában.

Ami a *megcélzott problémahelyzeteket* illeti, eredményeink szerint a szolgáltatások a legnagyobb arányban a családok problémáin való segítséget tűzték ki célul, de jelentős a sérülteknek, illetve az időseknek szóló szolgáltatások aránya is. A lista élén még a társadalmi elszigeteltség, illetve a krónikus és gyógyíthatatlan betegségek problémáját találjuk. Az eredmények nem meglepőek, hiszen tapasztalataink szerint a gyermekvédelem, a családsegítés és az elsődlegesen időseknek szóló otthoni beteggondozás a leggyakoribb tevékenysége a romániai magyar nonprofit háttérű szociális szervezeteknek (gondoljunk csak a Gyulafehérvári Caritas és a Diakónia Keresztyén Alapítvány otthoni beteggondozó hálózatára, a Dévai Szent Ferenc Alapítvány és más alapítványok, illetve egyházi szervezetek által működtetett gyermekotthonokra), ugyanakkor a sérültek számára is nagyon sok településen ismerünk szolgáltatásokat.

Román–magyar összehasonlításban a magyar szervezetek a gyógyíthatatlan betegségek kategóriájában és az alkoholfüggőségek kategóriában felülreprezentáltak, alulreprezentáltak viszont a román szervezetekhez képest a szegénység, a nehéz helyzetek a családban, a gyermekelhagyás és -elhanyagolás, a szülőktől való elszakadás kockázata és az erőszakos bántalmazás problémái kapcsán.

3. táblázat. A román és magyar nonprofit háttérű szociális szolgáltatások által megcélzott problémahelyzetek (%)

Problémahelyzetek	Magyar	Román	Teljes	χ^2	Szignifikancia-szint
nehéz helyzetek a családban	30,9	39	38,2	4,849	0,016
egyéb nehéz helyzetek a családban	27,8	28,8	28,7	0,084	0,422
fogyatékoság, sérültség	20,1	19,6	19,7	0,186	0,911
öregség	19,6	15,6	15,9	2,133	0,090
szegénység	18,6	28,3	27,4	8,378	0,002
társadalmi elszigeteltség	14,4	19,0	18,6	2,444	0,068
krónikus betegség	11,9	11,1	11,2	0,106	0,409
gyógyíthatatlan betegség	10,8	4,5	5,1	14,353	0,001

Forrás: saját szerkesztés.

A romániai magyar nonprofit háttérű szociális szervezetek által nyújtott *leggyakoribb szolgáltatások* a szabadidős-szocializációs tevékenységek biztosítása és a szociális tanácsadás. Ezen tevékenységeket a szolgáltatások harmadában biztosítják. Az információnyújtást, pszichológiai tanácsadást, problémafelmérést és értékelést a szolgáltatások negyedében, a szocio-kulturális tevékenységeket és a társadalmi nevelést pedig mintegy ötödében. Jelentős még továbbá a szociális étkeztetés, közösségbe való reintegráció támogatása, illetve az egészségügyi jellegű szolgáltatások, valamint a meghatározatlan ideig tartó befogadás, ellátás. Nem találtunk viszont egyetlen olyan akkreditált szolgáltatást

sem, amely fizio-, hidro- vagy termoterápiát biztosítana. Szintén nagyon ritka az olyan szolgáltatás, amely közösségek közötti mediációval, pszichológiai tájékoztatással, pszichoterápiával, logopédiai szolgáltatásokkal, élettér rehabilitálásával és javításával foglalkozik.

A szolgáltatások megvalósításának helyszínét illetően jelentős különbségeket találunk a magyar és román nonprofit szervezetek között. A magyar szervezetek legnagyobb részben nappali, illetve bentlakásos központokban fejtik ki a tevékenységüket (32,5, illetve 20,6 százalék), ezt követik a kliensek otthonában nyújtott szolgáltatások (14,4 százalék), valamint a magán irodák (13,4 százalék). A román szervezetek esetén a bentlakásos központok vannak az első helyen (25,8 százalék), a nappali központok a második helyen (22,8 százalék), ezt követik a szociális központok (14,3 százalék) és a kliensek otthonai (12,7 százalék). A magyar szervezetek felülreprezentáltak a nappali központok esetén és alulreprezentáltak a szociális központok és más szociális központok kategóriákban (mindegyik a $p < 0,01$ -es szignifikanciaszinten), továbbá közel szignifikáns mértékű a magyar szervezetek alulreprezentáltsága a bentlakásos központok esetén is ($p=0,066$). Mindez jelezheti azt, hogy a kisebbségi szervezetek kevesebb forrással rendelkeznek a többségiéknél, gazdasági potenciáljuk nem elegendő arra, hogy nagyobb szociális központokat működtetni tudjanak.

Az akkreditált almező időbeli változása

A romániai magyar nonprofit háttérű szociális szervezetek szolgáltatásait megvizsgáltuk akkreditálásuk ideje szerint is. Az eredmények azt mutatják, hogy 2005–2012 között évente átlagosan 22,5 szociális szolgáltatást akkreditáltattak erdélyi magyar nonprofit szervezetek, 2013-ban pedig az első félévben 14-et. Az akkreditálási időpont eloszlása nagyjából egyenletes, azt kell kiemelni, hogy kisebb visszaesés az akkreditációs időszak 2–4. éve között volt (2006–2008), ami után 2009-től folyamatosan évente 24–33 szolgáltatás kapta meg az akkreditációját.¹⁸ A román nonprofit szervezetekkel való összehasonlítás során nem találtunk szignifikáns különbséget.

A romániai magyar nonprofit szociális mező foglalkoztatási potenciálja

A Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatásának eredményei szerint a lekérdezett civil szervezetek összesen 677 személynek nyújtottak állandó jellegű munkahelyet 2009-ben. Ezeket az összes szervezetek 13,5 százaléka alkalmazta, a szervezetek túlnyomó többségének (86,5 százalék) egyetlen alkalmazottja sem volt. Az állandó alkalmazottakon kívül további 216 részmunkaidős munkavállalót foglalkoztatott e szektor. Ezáltal az erdélyi magyar nonprofit szektor a magyar aktív munkaerő mindössze 0,13 százalékát alkalmazta, ami sokkal alacsonyabb az európai nonprofit szektorok méretéhez képest. A szociális szervezetek számítottak a romániai magyar nonprofit szervezetek között a legjelentősebb foglalkoztatónak, mivel a nonprofit szektorban alkalmazott személyek

46,5 százalékának (csupán a főállásúakat nézve pedig 51 százalékának) biztosítottak munkahelyet (Kiss 2010).

Összehasonlításképpen a KSH adatai szerint Magyarországon 2010-ben a nonprofit szektor összesen 143 500 személyt foglalkoztatott, ebből a szociális tevékenységű szervezetek 14 százalékot (KSH 2012), míg ugyanebben az évben Romániában 70 655 személy állt nonprofit szervezetek alkalmazásában, közülük 16 480 fő dolgozott szociális szervezeteknél. Ez a foglalkoztatottak 27 százalékát jelenti (Dima 2013).

Kutatásunk során mi is megpróbáltuk megbecsülni a szociális szervezetek foglalkoztatási potenciálját. Ehhez a 2009-es kutatás eredményeit, a szervezetek honlapjait, illetve szociális munkás végzettségeinktől származó adatokat használtunk. Eredményeink azt mutatták, hogy a romániai magyar nonprofit háttérű szociális szervezetek körülbelül 1500 főállású alkalmazottal rendelkeznek, ami a 2010-es adatokhoz viszonyítva a romániai nonprofit szociális mező foglalkoztatási potenciáljának körülbelül 9 százaléka. Ezzel a romániai nonprofit szektor összességében is körülbelül az aktív munkaerő 0,33 százalékát képes foglalkoztatni, ami még mindig elmarad a többségi román nonprofit szektor 0,4 százalékos méretétől.

A legnagyobb foglalkoztatók listáját a Gyulafehérvári Caritas vezeti, amely 540 személynek ad munkát, őt követi a Szatmári Caritas 200 személlyel, a Diakónia Keresztyén Alapítvány 165 személlyel és a Dévai Szent Ferenc Alapítvány 102 személlyel. Egyébként a szervezetek 60 százalékának nincs egyetlen alkalmazottja sem, a szervezetek körülbelül negyede 1–5, illetve 6–15 főt foglalkoztat, így a nagy szervezetek a maradék 7 százalékon osztoznak: 3 százalék azon szervezetek aránya, akik 16–50 alkalmazottal rendelkeznek, és 4 százalék azoké, akik 50-nél is több személyt foglalkoztatnak. A szociális mező különböző szintjei között igen nagy különbség van. Az eredmények ugyanis azt mutatták, hogy a szociális szervezetek által foglalkoztatott személyek 91,53 százalékát az akkreditált szervezetek foglalkoztatják. Továbbá az elsődlegesen szociális tevékenységet folytató szervezetek átlagosan 1,76 személyt, míg a csupán másodlagosan szociális tevékenységű szervezetek átlagosan 0,98 személyt foglalkoztatnak.

Doktori kutatásunk egyik feltételezése éppen az volt, hogy a nonprofit háttérű szociális szervezetek fontos munkaadók a végzettségeink számára. Ezen feltételezésünket a fenti adatok is igazolták, ugyanakkor az a tény is, hogy a szociális munkásként dolgozó végzettségeink közel fele (46,8 százalék) nonprofit szervezeteknél dolgozik.

Következtetések

Tanulmányunkban az erdélyi magyar szociális nonprofit szféra bemutatására vállalkoztunk. Ennek érdekében a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet adatbázisából kiindulva, azt más civil katalógusok és a BBTE szociális munka szakos végzettségeink munkahelyi adataival kiegészítve egy saját adatbázist állítottunk össze az erdélyi magyar szociális szervezetekről. Elemeztük továbbá a romániai akkreditált szociális szolgáltatások or-

szágos nyilvántartását, azon belül is a magyar, illetve román nonprofit háttérű szociális szolgáltatókat.

Bár vizsgálatunk módszertanilag korlátozott volt, hiszen nem a szervezetek kérdőíves megkeresésén alapult, hanem a róluk rendelkezésre álló, elérhető információk, adatok elemzése képezte a vizsgálatunk módszerét, úgy gondoljuk, hogy sikerült néhány fontos eredményt elérni.

Megtudtuk, hogy az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális mező lényegesen nagyobb (körülbelül kétszer akkora), mint amit az eddigi kutatások eredményei mutattak, akár a szervezetek száma, akár a szervezetek által foglalkoztatott személyek száma alapján határozzuk meg a mező méretét. Sikerült feltárni a mező szerkezetét is a szervezetek jogi formája, működtetői háttere, valamint professzionalizálódási foka szerint. Vizsgáltuk továbbá a szervezetek területi eloszlását és a szociális mező más társadalmi mezőkkel való kapcsolatát is. Empirikus téren egy másik fontos eredmény a professzionális (akkreditált) szociális szolgáltató szervezetek almezőjének a feltárása volt. Sikerült megbecsülni a romániai magyar nonprofit háttérű akkreditált szociális szervezetek számát, néhány dimenzió mentén megrajzolni szolgáltatói profiljukat, valamint összehasonlítani őket a többségi román szervezetekkel. Láttuk, hogy becsléseink alapján a magyar nonprofit szervezetek nagyobb súlyt képviselnek a romániai nonprofit háttérű szociális szférában, mint amekkorát a magyar népesség országos aránya feltételez. Végül láttuk azt is, hogy melyek a fő különbségek a kisebbségi és többségi szervezetek között.

Az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális szféra méretének, szerkezetének felülvizsgálata és néhány jellemzőjének feltárása mellett, elméleti síkon is újítani próbáltunk, a szociális szférát és azon belül a szociális nonprofit szférát a bourdieu-i mező fogalom segítségével próbáltuk értelmezni. Úgy gondoljuk, hogy ez nagy mértékben sikerült is, és annak ellenére, hogy jelen vizsgálat keretében nem volt lehetőség a szociális mező működésének mélyreható, alapos megismerésére (például olyan területek feltárására, mint a szervezetek tőkéjének volumene és összetétele, a speciális tőkével való rendelkezés, a szervezetek habitusának, szervezeti kultúrájának megismerése stb.), sikerült megvizsgálni a mező méretét, szerkezetét, a külső és belső határokat, és sikerült felvillantani azokat a lehetséges vizsgálati kérdéseket is, amelyek ezen elméleti megközelítés alapján születnek.

A kutatás legfontosabb korlátját a szociális szervezetek megtalálása jelentette. A szervezetek területi eloszlása, valamint a romániai nonprofit szociális mező mérete és a magyarság részaránya alapján végzett számítás is azt sugallja, hogy valószínűleg a mi jelenlegi adatbázisunk sem teljes, és további (kérdőíves megkeresésen alapuló mennyiségi, vagy különböző mélyrehatóbb minőségi) vizsgálatokat szükséges végeznünk az erdélyi magyar szociális nonprofit szféra méretével, szerkezetével és jellemzőivel kapcsolatban.

Ugyanakkor úgy gondoljuk, hogy ezen hiányosságok mellett is az eddigi legpontosabb kutatást sikerült megvalósítanunk a romániai magyar nonprofit háttérű szociális szférát illetően, és reméljük, hogy mind elméleti, mind empirikus téren sikerült hozzájáruljunk szervezeti körünk pontosabb szociológiai megismeréséhez.

Irodalom

- Aldrich, Howard E. (1999): *Organizations Evolving*. London-Thousand Oaks–New Delhi:SAGE Publications.
- Barna Gergely (2004): Erdélyi magyar ifjúsági szervezetek szervezetszociológiai elemzése. *Erdélyi Társadalom*, 2., (2.), 85–113.
- Blau, Peter M.–Scott, Richard W. (1966): *Formal organizations, a comparative approach*. London:Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Bourdieu, Pierre (1992): A mezők logikája. In: Felkai Gábor–Némedi Dénes–Somlai Péter (szerk.) (2000): *Szociológiai Irányzatok a XX. Században*. Budapest:Új Mandátum Könyvkiadó. 418–430.
- Csepeli György (2003): *A szervezkedő ember. A szervezeti élet szociálpszichológiája*. Budapest:Osiris Kiadó.
- Dima, Gabriela (2013): *Serviciile sociale în România. Rolul actorilor economici sociale*. Bukarest:Institutul de Economie Socială.
http://www.ies.org.ro/library/files/raport_serviciile_sociale_in_romania_rolul_actorilor_economici_sociale.pdf
- Kiss Dénes (2006): Az erdélyi magyar civil szféráról. *Civil Szemle*, 3., (2.), 139–155.
- Kiss Dénes (2010): Romániai magyar nonprofit szervezetek 2009–2010. A szervezetek adatbázisának bemutatása és a nonprofit szektor szociológiai elemzése. *Műhelytanulmányok a Romániai Kisebbségekről*, (37), Kolozsvár:Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- KSH (2012): *A nonprofit szektor szerepe a régiókban*.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiojok/nonprofitregio.pdf>
- Pokol Béla (1995): Bourdieu elméletének alapkategóriái. In: Pokol Béla: *Modern francia szociológiaelméletek*. Budapest:ELTE-BTK. <http://mek.oszk.hu/02000/02027/>
- Rubington, Earl–Weinberg, Martin S. (2010): *The Study of Social Problems. Seven Perspectives*. Seventh Edition, Oxford:Oxford University Press.
- Salamon, Lester M.–Anheier, Helmut K. (1996): The International Classification of Nonprofit Organizations: INCPO-Revision 1, 1996. *Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*. The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies. <http://www.protectionamunci.ro/ro/incpo.pdf>
- Salamon, Lester M.–Sokolowski, S. Wojciech–List, Regina (2003): *Global Civil Society. An Overview*. Baltimore:The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies, Center for Civil Society Studies.
<http://www.un.mr/vnu07/docs/SC/globalciv.pdf>
- Székely Tünde (2012): Kisebbségi magyar civil társadalom Romániában és Szlovákiában, *Civil Szemle*, 9., (3), 67–79.
- Toró Tibor–Székely Tünde (2012): *Erdélyi Ifjúsági Jelentés*. Kolozsvár: Integratio Alapítvány.
http://www.youthreport.ro/_files/YouthReport_HU.pdf

Jegyzetek

- 1 Megtörténik ugyanis, hogy azokban a térségekben, ahol a magyarság többen él, az egyes intézmények céljai nem deklaráltak etnikai jellegűek.
- 2 Például az oktatási-tudományos alrendszeren belül az egyes diszciplínák külön mezőket alkotnak, a vallási alrendszeren belül az ugyanazon hívekért versengő egyházak egy mezőt alkotnak.
- 3 Bourdieu kezdeti írásaiban az osztársadalmat nem egy funkcionális egységként létező entitásként fogta fel, melynek fennállása csak akkor lehetséges, ha bizonyos funkcionális követelményeket képes teljesíteni. Ennek megfelelően az egyes társadalmi mezőket sem mint elkülönült és funkcionálisan specifikálódott szférákat fogta fel, hanem inkább az egyes mezőkön belüli speciális tőkékért törekvő embercsoportok küzdelmének terepeként. Később azonban ő is felveti annak a gondolatát, hogy ezen túl, az egyes mezők az osztársadalom számára is ellátnak speciális funkciókat. Ebből az következik, hogy a mezők belső struktúráit a különböző funkcionális követelmények is formálják (Pokol 1995), tehát a mezőket funkcionális nézőpontból is elhatárolhatjuk.
- 4 Minden szervezet bizonyos szintű gazdasági tőkével (infrastruktúra, eszközök, pénzügyi források), kulturális tőkével (a szervezet humán erőforrása és annak tudása, kompetenciái, ugyanakkor a szervezet által felhalmozott tudás, folyamatok, protokollok, lezárt projektek stb.) és társadalmi tőkével (támogatók, partnerszervezetek, személyes kapcsolatok stb.) rendelkezik.
- 5 Bőjte Csaba atya és az általa vezetett alapítvány tevékenységének eredményeképpen nagymértékű társadalmi elismerésnek örvend, munkáját magas rangú állami kitüntetésekkel ismerték el, különböző események fővédnöke, meghívott szónokája, az emberek figyelnek rá, példaképként tekintenek rá, társadalmi mozgalmakat képes el-

indítani (pl. Szent István terv). Kutatásunk keretében egy Facebook-vizsgálatot is végeztünk, melynek során azt láttuk, hogy a Dévai Szent Ferenc Alapítvány adatlapjának több mint tízezer kedvelője van, akik jórésze rendszeresen értesül az alapítvány híreiről. Mindezt a hatalmas mértékű szimbolikus tőkét (társadalmi elismerést) pedig nagyon hatékonyan konvertálja, adománygyűjtő körútjai sikeresek, újabb családi házakat, gyermekotthonokat képes építeni, az alapítvány küldetésének, céljainak megvalósításába magas presztízsű vagy szak tudású személyeket képes bevonni, kapcsolati hálójában megtalálhatók a politikai, kulturális, gazdasági elit tagjai.

- 6 Szolgáltatóként jelen vannak a rászorulókon segíteni kívánó emberek kis csoportjai (akik adományokat gyűjtenek és közvetítenek), egy-egy speciális szociális problémahelyzetben lévő személyek önszerveződő csoportjai (betegek egyesületei, nyugdíjasok önszerveződő csoportjai, sérültek érdekvédelmi szervezetei, sérült gyerekeket nevelő szülők stb.), szociális intézményeket működtető egyházközségek, állami fenntartású gyermekvédelmi központok (de egyházi vagy magánalapítványok által működtetett családi otthonok is), egyházközségek (akik idősotthont működtetnek, vagy a gyülekezet rászorulóin segítenek), település- és közösségfejlesztő egyesületek (akik saját településük szociális gondjaint igyekeznek segíteni), nőszövetségek és egyházi lelkiismereti közösségek, nemzeti közti szervezetek fiókszervezetei, iskolák (akik hátrányos helyzetű tanulóikat próbálják segíteni), nagy szolgáltatók (akik több tíz- vagy akár százszemélyes szakembercsapattal szakszolgáltatásokat biztosítanak), illetve az önkormányzatok szociális referensei (akik a helyi önkormányzatok szociális feladatait próbálják gyakorlatban megvalósítani) is.
- 7 Az anyagi természetű segítség (étkeztetés, szállásbiztosítás, anyagi és természetbeni támogatások) nem lehetnek gazdaságilag rentábilisak egyetlen piaci szereplőnek sem, és a szakszolgáltatásokra sem igen van fizetőképesség kereslet, hiszen a speciális problémahelyzetben lévő személyeket (pl. sérült gyerekeket nevelő családok) általában anyagilag annyira megterheli a problémájuk, hogy nem marad pénzük a szakszolgáltatásokra.
- 8 Szociológiai értelemben a szervezet így a kollektív cselekvés eszköze, amely a társadalom alkalmazkodó képességét szolgálja. A mai nyugati társadalmakban jól elkülönült funkciók ellátása végett jön létre, és sajátosságuk, hogy bármennyire is szeretnék, a társadalom tagjai ezeket a funkciókat külön-külön egyáltalán nem, vagy csak nagyon alacsony hatékonysággal lennének képesek ellátni (Csepeli 2003). Formális szervezeteknek azokat a szerveződések nevezük, amelyeket bizonyos explicit célok érdekében hoztak létre (Blau–Scott 1966), és cél-orientáltságuk mellett saját határaik fenntartása és egy szabályozott tevékenységrendszer jellemez (Aldrich 1999). A formális szervezetekben a munkamegosztás és a hierarchia szerepeket hoz létre, léteznek működő és működtető egységek, végrehajtó-beosztottak és különböző szintű vezetők, az egyes munkafolyamatok többé-kévesb szabályozottak, a szervezetben részt vevő személyek állandó információs és kommunikációs kapcsolatban állnak egymással, a formális struktúrát átszövi a személyek között létező informális kapcsolatok hálója stb. A szervezetek világa ugyanakkor elég nagy változatosságot is mutat mind céljaik, mind szerkezetük, mind működésük terén.
- 9 Legyen szó akár arról, hogy felvágják egy idős néni tűzfáját, vagy bútorokat, tanszereket adományoznak egy családnak stb.
- 10 Például amikor egy új segítő szakma jelenik meg a társadalomban, vagy egy új tevékenységterület kívánna szociális segítő területként elismertetni a társadalomban vagy egy közösségben, ezeket előbb el kell fogadtatni a mező szereplőivel, illetve a közösséggel, társadalommal. Például említhetjük a szociálpedagógusok helyzetét Romániában, akiknek foglalkozási státusza még mindig nincs elismerve, a teológia-szociális munka kettős szakot végzett hallgatókét, akik egyelőre nehézségeket tapasztalnak a szociális munkások szakmai kollégiumába való felvételtkor, vagy az iskolai nevelési tanácsadókat, iskolapszichológusokat, akik habár jogilag elismertek voltak, eleinte azzal szembesültek, hogy ügyfeleik (diákok és szüleik) nem veszik igénybe segítségüket, mert sok közösség kultúrájában az volt a domináns felfogás, hogy „pszichológushoz csak a hülyék járnak, mi nem vagyunk azok, tehát nincs mit keressünk nála” stb.
- 11 <http://kulturalis.adatbank.transindex.ro/>
- 12 Az adatbázist/katalógusokat a következő címen lehet elérni: <http://www.adatbank.ro/regio/ispmn/institutii/>; <http://civilszervezetek.ro/html/index.php> <http://civil-gyergyoro.katalogus/szocialis-szolgaltatasok.html>; <http://civek.ro/civilkatalogus.php>
- 13 Ez a nyilvántartás az akkreditált szociális szolgáltatásokat tartalmazza és a <http://www.mmuncii.ro/sas/index> címen érhető el, és teljes egészében ingyenesen letölthető.
- 14 A csoportosítás nem volt problémamentes, mivel az egyetlen támpont, ami a rendelkezésünkre állt, a szolgáltatók megnevezése volt. A szolgáltatók körülbelül 90 százalékát viszonylag egyszerűen sikerült beazonosítani (polgármesteri hivatalok, megyei szociális és gyermekvédelmi igazgatóságok, egyházi szervezetek – plébániák, parókiák, püspökségek, érsekségek, alapítványok, egyesületek, szövetségek), a maradék körülbelül 10 százalékot pedig egy-egy csoportba soroltuk be, és néhány elemzésből ki is hagytuk.

- 15 Kutatásunkban, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatásához hasonlóan, egyrészt olyan jogi személyiséggel rendelkező szervezeteket vizsgáltunk, amelyek a román törvények szerint nonprofit szervezetnek minősülnek (egyesületek, alapítványok és szövetségek), továbbá a kutatásba bevontuk a származtatott jogi személyiséggel rendelkező szervezeteket is. Ezek olyan szervezetek, akik önálló jogi személyiséggel nem rendelkező fiókszervezetek és valamilyen (rendszerint más településen működő) jogi személyiséggel is rendelkező központi szervezethez kapcsolódnak. A leggyakoribb ilyen szervezetek az ifjúsági és vallási ifjúsági szervezetek, valamint nőszövetségek. Elemzésünkéből kimaradtak a gazdasági jellegű szervezetek (szövetkezetek, közbirtokosságok), vagy például az egyházi oktatási intézmények is, viszont egyházközségeket sok esetben bevettünk az adatbázisba. Ezt az indokolja, hogy az egyházközségek is megjelentek mint akkreditált szolgáltatást működtető szervezetek.
- 16 Az összehasonlítás a 2009-es kutatáshoz hasonló adatokkal dolgozik, viszont bekerültek a civil katalógusokból származó adatok is, ugyanakkor azt is fontos megjegyezni, hogy mindhárom szinten található szolgáltatásokról szól a táblázat, nem csak az elsődlegesen vagy másodlagosan szociális tevékenységet folytató szervezetekről. A tevékenységkategóriákat a Nonprofit Szervezetek Nemzetközi Osztályozása alapján határoztuk meg (Salamon–Anheier 1996).
- 17 Az országos nyilvántartás a következő célcsoport-kategóriákkal dolgozik: 0–6 éves gyerekek, 7–16 éves gyerekek, 17–18 éves gyerekek, 19–26 éves fiatalok, felnőttek, idősek, családok, csoportok, közösségek.
- 18 Ehhez jönnek hozzá azok a szolgáltatások, amelyek akkreditációja esetleg időközben megszűnt, illetve azok, amelyeket nem találtunk meg az adatgyűjtés során.

Fotó/Gönczö Viktor

PINTÉR Károly*A civil vallás identitásformáló szerepének lehetőségeiről*

A tanulmány az európai civil vallás kialakulásának és működésének lehetőségét vizsgálja az amerikai civil vallás Robert N. Bellah által meghonosított fogalmának segítségével. Először áttekinti a fogalom amerikai geneziséjét és recepcióját, majd kitér a fogalom nemzetközi alkalmazhatóságára és különféle tipológiákra. Ezt követően az Európa-fogalom és az európai identitás alakulását járja körül a hidegháború utáni időszakban és végül röviden kitér az EU-hoz 2004-ben csatlakozott kelet-európai országok sajátos nemzeti identitásdilemmáira is.

Kulcsszavak: civil vallás, nemzetvallás, nemzeti identitás, európai identitás, amerikai identitás, amerikai hitvallás, Európa-fogalom

Pintér Károly (1970, Veszprém) történész, irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Angol-amerikai Intézetének vezetője. Kutatási területe az amerikanisztikán belül az amerikai kormányzati és pártrendszer, valamint az egyházak és a kormányzat viszonya, különösen annak alkotmányjogi értelmezései. Legutóbbi tanulmányai: „A vallás szerepe az Egyesült Államok múltjában és jelenében”, *Századvég*, 2013., 69., 119–139. „Livin’ on a Prayer: The Supreme Court and the Constitutionality of Religious Activities in Public Schools”. *Trends in American Culture in the Post-1960s Period: Proceedings of the 9th Biennial Conference of the Hungarian Association of American Studies*. Szerk.: Peterecz Zoltán, Szathmári Judit, Tarnóc András. Eger: EKF Líceum Kiadó, 2013., 27–52.

E-mail: pinterkaroly@ppke.hu

Károly PINTÉR*The Potential Role of Civil Religion in Shaping the Identity of Citizens: the United States vs. Europe*

The essay takes a comparative approach to examine the possibility of the emergence of a European civil religion, relying on the well-established idea of the American civil religion, introduced into modern sociological discourse by Robert N. Bellah. In the first part, he summarizes the genesis and the American reception of the concept of civil religion. Then he examines three different typological models, all of which are concerned with the international application of the concept. In the final part of the essay, the author takes a closer look at the changes of the idea of Europe and the tentative emergence of a European identity after 1990 as well as discussing briefly the specific identity dilemmas of the post-communist Eastern European member countries whose accession significantly changed the character of the entire EU as well as the difficulties involved in the European identity project.

Keywords: civil religion, national identity, European identity, American identity, American Creed, Europe as idea

Károly Pintér (born 1970) historian, literary scholar, chair of the Institute of English and American Studies of Pázmány Péter Catholic University, Budapest. His primary research interest is American studies, particularly the US federal government and parties, as well as the separation of church and state, especially its constitutional interpretations. His most recent publications: "A vallás szerepe az Egyesült Államok múltjában és jelenében"; Századvég, 2013, 69, 119–139. "Livin' on a Prayer: The Supreme Court and the Constitutionality of Religious Activities in Public Schools". Trends in American Culture in the Post-1960s Period: Proceedings of the 9th Biennial Conference of the Hungarian Association of American Studies. Eds.: Zoltán Peterecz, Judit Szathmári, András Tarnóc. Eger: EKF Líceum Kiadó, 2013, 27–52.

E-mail address: E-mail: pinter.karoly@ppke.hu

TÓBIÁS LÁSZLÓ

Gyakornokok és közösségi szolgálatot teljesítők civil szervezetekben

A legutóbbi évek két egészen újfajta lehetőséget teremtettek civil szervezetek számára a formális oktatásba való bekapcsolódásra. A 2011-ben megindult közösségi és civil tanulmányok master szak hallgatóinak gyakorlatra, illetve az érettségire készülő középiskolások közösségi szolgálatra fogadása hasonló kihívásokat és potenciálokat mutat. Ezek közös lényege, hogy a diákoknak magára a civilsége, a cselekvő felelős állampolgáriságra vonatkozó tudásaikat kell gyarapítaniuk. A szerző a győri Széchenyi István Egyetem szabadon választható önkéntes segítő gyakorlata tízéves tapasztalatai közül azokat foglalja össze, melyek meglátása szerint segíthetnek a civil szervezeteknek abban, hogy a két új lehetőség keretében fogadott diákok számára a legnagyobb tanulási lehetőséget biztosítsák. Az írás javaslatokat tesz gyakorlatok megvalósításának egyes kérdéseire, és tág összefüggésekből olyan dilemmákat is felvet, melyek jó része nem feltétlenül mutatkozik meg azonnal a gyakornokfogadásba kezdő szervezetekben, illetve a középiskolások újonnan indult szolgálatán dolgozók előtt. Az írás célja a diák, a gyakornokot fogadó szervezet, az iskola és a társadalom számára egyaránt legnagyobb hasznot hozó pedagógiai és konkrét szervezési megoldások megtalálásának ösztönzése és támogatása.

Kulcsszavak: közösségi munka, közösségi szolgálat, terepoktatás, terepitanár

Tóbiás László a győri Széchenyi István Egyetem Szociális munka tanszékének docense. PhD fokozatát az ELTE Társadalomtudományi Karán szociálpolitika szakterületen szerezte. Középiskolás kora óta önkénteskedik, elsősorban gyerekekkel, fiatalokkal, 1991–97 között a ZABHEGYEZŐ Gyerekanimátorok Egyesülete vezetőségében és káposztásmegyeri játszótérházában. 1997-től a Gyerekparadicsom Alapítvány kuratóriuma elnökeként, egyebek között az interprofesszionális MindenGyerek konferenciák igazgatója, illetve képviseli az alapítványt a szociokulturális animációs világszervezetben, a FICEMEA-ban. 2007-től elnöke a győri Szociális Projektinkubátor, Közösségi Akció és Kutatás Alapítványnak is, ahol jelenleg lakótelepi közösségfejlesztési projekt menedzsere is. A civil szektorban legismer-

tebb munkája az Együttműködési lehetőségek civil szervezetek és helyi önkormányzatok között (Demnet könyvek 3, 1988), melynek szerkesztője és társszerzője volt.

E-mail: tlaszlo@sze.hu

László Tóbiás

Internship of university students and compulsory community service for high school students in civil organizations

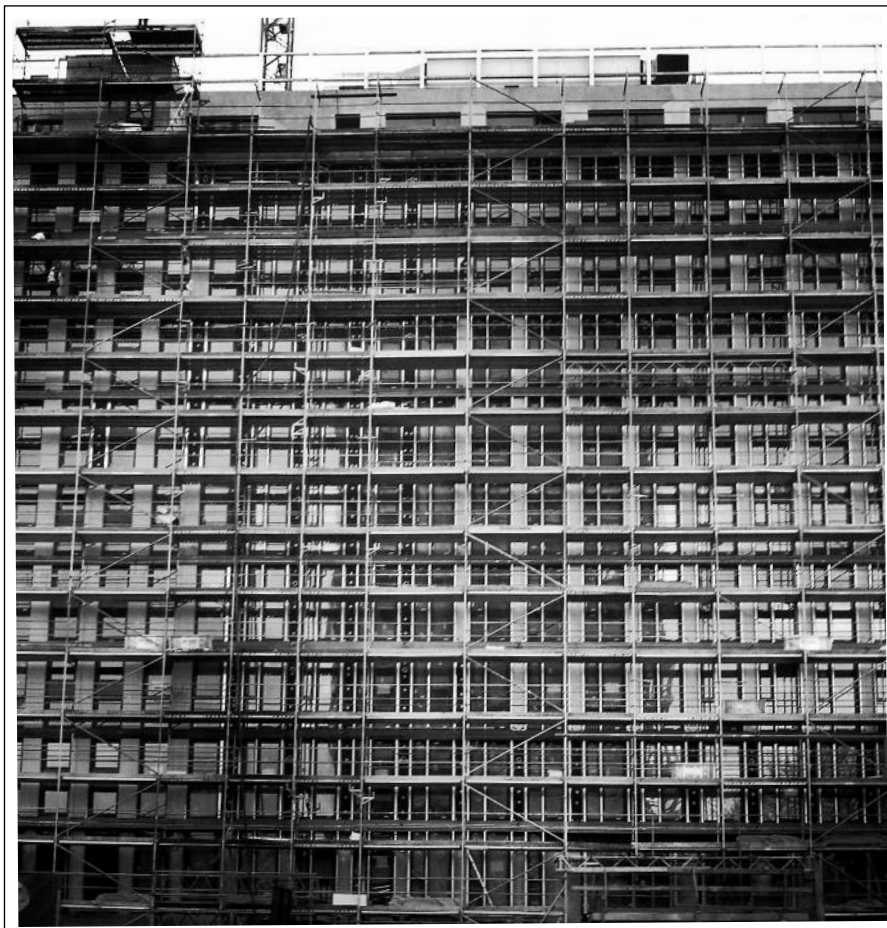
Recent years have created two brand new opportunities for civil organisations to participate in formal education. To host students of the community and civil studies Master's course for a professional fieldwork and high school students for community service show similar challenges and potentials. The shared aim is that students need to increase their knowledge about civil life, active and responsible citizenship. The author sums up those experiences of ten years practice of the non-compulsory course for volunteer work at István Széchenyi University, Győr that can help civil organisations to provide the maximum learning experience for the new students. The author makes suggestions to certain organisational aspects of the fieldwork, and also raises dilemmas in a wider contexts, the majority of which do not emerge immediately for the organisations starting hosting a trainee and for those who work in the newly launched community service system of the high school students. The purpose of the paper is to stimulate pedagogical and concrete organisational solutions that can bring the maximum benefit for the students, the hosting organisation, the school and the society.

Keywords: community work, community service, practicum, field instructor

László Tóbiás is an associate professor of the Department of Social Work at the Széchenyi University, Győr. He received his PhD in Social studies (Social policy) from the Eötvös Loránd University, Budapest. He has been volunteering since his high school years, working mainly with children and young people. Between 1991 and 1997 he was a board member of the Zabhegyező (Catcher in the Rye) Association of Child Animators, and the initiator – leader of the daycare (free of charge play house) in Káposztásmegyér, Budapest. Being the president of the board of Gyerekparadicsom (Child Paradise) Foundation since 1997, he has represented that Foundation in the FICEMEA (the International Federation of Training Centres for the Promotion of Progressive Education) and he was the director of the biennial conferences titled MindenGyerek (an interprofessional approach to child care). Since 2007 he has been the president of the board of Social Project-incubator, Community Action and Research Foundation in Győr, where he launched a community development project in a housing estate last year.

His most renowned publication in the civil sector is "Cooperation opportunities between the NGOs and local governments" (DEMNET Books 3, 1988), he was co-author and editor of that book.

E-mail: tlaszlo@sze.hu

Fotó/Gönczö Viktor

Török Marianna*A nonprofit szervezetek iránti bizalom*

A nemzetközi közvélemény-kutatások alapján az intézmények iránti bizalom versenyében a nonprofitoknak tulajdonított első helyezés nem más intézményekkel összehasonlítva értelmezendő, mert a bizalom egyes komponensei (mint a kompetencia) domain specifikusak, így a felmérések eredményeit nem szabad úgy értelmezni, hogy a nonprofitok más intézményekkel, pl. a vállalatokkal összehasonlítva kerültek a dobogó legfelső fokára. A helyes értelmezés az, hogy „csupán” a saját intézményi területükre vonatkozó bizalmi szempontok szerint lettek értékelve (és kaptak magasabb értékeket, mint más intézmények).

A nonprofit szektor iránti „bizalom” a Luhmann által megkülönböztetett három bizalom típus mindegyike lehet: lehet ismertség, az általános – az ember szocializációja során kialakult – hit (elsősorban) a szektor jóakarására vonatkozóan, és csak részben a közvetlen kapcsolaton alapuló valódi, kockázatot is rejtő bizalom. A bizalomfenntartó, bizalomnövelő kockázatcsökkentő mechanizmusok mind lokális megoldások, és egyik sem olyan, amely a globálisan tapasztalható magas bizalom oka lehetne.

A cikk rávilágít, hogy a nonprofit szektornak a bizalom szempontjából előnyös a helyzete más szektorokhoz képest, egyrészt a szektor jóakarására vonatkozó (részben vagy egészében megalapozott) feltételezések miatt, másrészt abból adódóan, hogy a bizalom forrása (a szektor adottságai folytán) lehet mind az intézményi, mind személyközi bizalom.

Kulcsszavak: bizalom, globális, hit, ismertség, kommunikáció, nonprofit szervezetek

Török Marianna az ELTE elvégzése után a hazai nonprofit szektorban töltött be vezető szerepet közel húsz éven át olyan, a hazai szektor számára fontos intézményekben, mint a NIOK és a Soros Alapítvány, valamint olyan nemzetközi szervezetekben, mint az GuideStar International, az Ashoka, az American Council of Learned Societies. Az elmúlt években fejlesztési és kommunikációs tanácsadóként dolgozott miközben a doktori disszertációját írta, publikált és szerepelt konferenciákon, előadásokon. Jelenleg Princetonban és Budapesten él férjével és kislányával.

E-mail: torokmarianna@gmail.com

Marianna Török*In not-for-profits we trust*

Not-for-profit organizations have been “trusted” for years to do the right thing more than state, business and media globally. This paper examines the issue of trust of the citizens regarding not-for-profit organizations. Using the terminology of Luhmann it presents that this trust can be all the three versions of trust used by Luhmann: it can be familiarity, citizens being familiar with the sector; and it can be confidence as well as real trust. The basis of this claimed global trust in non-profits is based on the assumption

Fotó/Gönczö Viktor

about the characteristic traits of organizations that are part of common knowledge (even if one does not know any concrete organization). In issues related to trust, not-for-profits, being tertiary associative forms, can benefit from both interpersonal and institutional trust that gives them a unique opportunity in their relations with the citizenry. Non-profits are viewed to be benevolent, another trust advantage in their favor in comparison to other sectors. The available trust enhancing mechanisms are not universal and are unlikely to be the key component towards the global trust to not-for-profits. The article also points out that the survey results of trust in institutions should not be interpreted as not-for-profits being trusted more than state or media. They are trusted in their own domain, and because the judgment of ability is domain specific, one has to be careful in its interpretation of which institutions are trusted most globally.

Key words: advantage, benevolence, communication, confidence, familiarity, not-for-profit NGOs, non-governmental organizations, trust

Marianna Török has earned her MA degree at the University of ELTE, Budapest. For twenty years she has had leading positions in key institutions of the Hungarian third sector, like the Non-profit Information and Training Center and the Soros Foundation. She has also worked for different international organizations, among them are the American Council of Learned Societies, Ashoka and GuideStar International. Recently, in addition to her PhD work, she has worked as an independent consultant and authored several publication and participated at conferences and lectures. Marianna lives in Budapest and Princeton, NJ with her husband and daughter.

E-mail address: torokmarianna@gmail.com

KÁKAI László

Az almához a körtét? Avagy a gazdasági válság hatása Anglia és Magyarország nonprofit szektorára

Jelenleg kevés kutatás áll rendelkezésre arról, hogy bizonyos gazdasági, nonprofit mérőszámok milyen kapcsolatban állnak a nonprofit szervezetek fejlődésével. Így ennek a kérdésnek a fontossága abban is megmutatkozhat, hogy egy ország nonprofit szektora és a válság kibontakozásában játszott hatása mérhető-e? Vajon a gazdasági válság nyomában megjelenő társadalmi, gazdasági és politikai feszültségeink kezelésében potenciális szereplők/partnerek lehetnek-e a nonprofit szervezetek?

A vizsgálat szempontjából érdekes terepet szolgáltathat Anglia. Ennek oka, hogy az angol nonprofit szektor magasan intézményesült, de az államtól különvált rendszerként fogható fel, mely jelentős szerepet játszik a nemzetgazdaságban mint foglalkoztató és mint közszolgáltató, amit az erős szerződéses kultúra jellemez. Magyarország ennek éppen fordítottja. Így a gazdasági válság nyomán a két ország nonprofit szektora jobban összehasonlítható, a hasonlóságok és különbségek jobban kiemelhetőkké válnak.

Kulcsszavak: önkéntes szektor, nonprofit szervezetek, gazdasági válság

Kákai László 1964. augusztus 24-én Pécsen született. Végzettségét tekintve 1994-ben szerez diplomát az ELTE-n szociológiából, 1995-ben pedig az ELTE ÁJK-n politológiából. 1997-től a PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszékének oktatója. 1999. november 5-től 2002. május 31-ig kutatási szakértő a Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztályán. 2004-ben politikatudományból doktorál az ELTE ÁJK-n. 2004–2005 között kutatási vezető a Századvég Civil Akadémián. 2003-tól a Pólusok Társadalomtudományi Egyesület elnöke. 2006-tól a Nemzeti Civil Alapprogram Országos Tanácsának dél-dunántúli póttagja, majd 2008-tól rendes tagja. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Politikai Tanulmányok Tanszékének tanszékvezetője, valamint 2012-től a Nemzeti Együttműködési Alap Közösségi Környezet Kollégiumának elnöke.
E-mail: kakai.laszlo@pte.hu

László KÁKAI

Comparing apples and oranges? The impact of the economic crisis on the non-profit sector of the UK and Hungary

At present, there are a limited number of researches about the relation between certain economic and non-profit indicators and the evolution of non-profit organisations. Therefore, is it possible that the importance of this question is also reflected in the existence of the possibility to measure the non-profit sector of an individual country and its influence on the evolution of the crisis? Whether the non-profit organisations can be potential actors/partners in helping resolve our social, economic and political tensions, originated by the current economic crisis? England can be a particularly interesting example for our analysis. This is because the English non-profit sector can be considered as a considerably institutionalised system, which is also separate from state. Furthermore, this system plays an important role in national economy as employer and also as public service provider. It is also characterized by a strong contractual culture. In Hungary, the situation is completely different. Therefore, in this situation of economic crisis, the non-profit sectors of the two countries are more comparable and the differences and similarities can be pointed out.

Keywords: voluntary sector, non-profit organisation, economic crisis

László Kákai was born in Pécs in 1964. At Eötvös Loránd University of Budapest he got a degree in sociology in 1994, and in politology in 1995. He has been a lecturer at the Department of Political Sciences of the Faculty of Social Sciences of the University of Pécs since 1997. From November 5th 1999 to May 31st 2002 he worked as a research expert for the Civil Contacts Department of the Prime Minister's Office. In 2004 he took a PhD degree, and became the researchleader of the Századvég Civil Academy. Since 2003 he has been the president of the Pólusok Association of Social Sciences, and is the South Transdanubian substitute member of the National Council of the National Civil Fund. Head of Department at the University Political Science Department of the University of Pécs, and from 2012, president of the Community Environment College of the National Cooperation Fund.

E-mail address: kakai.laszlo@pte.hu

DÁNIEL Botond

Az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális szféra szociológiai jellemzői

A tanulmány az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális szféra néhány szociológiai jellemzőjét vizsgálja szervezeti adatbázisok elemzése alapján. A szerző a szociális szférát a bourdieui értelemben vett társadalmi mezőként értelmezi, számba veszi a mező méretét, szerkezetét, valamint a szociális szervezetek egyéb jellegű tevékenységeit. Bemutatja továbbá az akkreditált szociális szolgáltatásokat működtető szervezetekből álló almező méretét, a szervezetek szolgáltatói profilját, az általuk megcélzott problémahelyzeteket és célcsoportokat, valamint szolgáltatásaikat, mindezt kisebbségi-többségi, magyar–román összehasonlításban. Végül pedig a szociális mező foglalkoztatási potenciálját tárgyalja.

A vizsgálat empirikus háttérét a kutatás során összeállított romániai magyar nonprofit háttérű szociális szervezetek adatbázisa és a romániai államilag akkreditált szociális szolgáltatások nyilvántartása jelentették.

Az eredmények azt mutatják, hogy mind az erdélyi magyar nonprofit szociális mező mérete, mind foglalkoztatási potenciálja körülbelül kétszer olyan nagy, mint ahogy előző kutatások találták, illetve a magyar nonprofit szervezetek nagyobb súlyt képviselnek a romániai nonprofit háttérű akkreditált szociális mezőben, mint amekkorát a magyar népesség országos aránya elővetít. Az akkreditált szervezetek viszonylag kiegyenlített mértékben célozzák meg a különböző célcsoportokat, a legnagyobb arányban a családok problémáin való segítséget tűzték ki célul, de jelentős a sérülteknek, illetve az időseknek szóló szolgáltatások aránya is.

Kulcsszavak: nonprofit háttérű szociális szervezetek, szociális szolgáltatók, erdélyi magyar nonprofit szociális szervezetek, szociális ellátórendszer

Dániel Botond szociológus, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem Szociológia Doktori Iskolájának doktorjelöltje, egyetemi asszisztens a Babes-Bolyai Tudományegyetem Szociológia és Szociális Munka Karán. Doktori tézisét a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen magyar nyelven végzett szociális munkások munkaerő-piaci elhelyezkedéséről, szakmai életpályájáról írta. Kutatási területei: fiatal diplomások munkaerőpiacon való elhelyezkedése, karrierútjai; szociális munkások életpályája; nonprofit háttérű szociális szervezetek vizsgálata.

E-mail: danielbotond@gmail.com

Botond DÁNIEL

The sociological characteristics of the Hungarian minority nonprofit social welfare sector of Transylvania

The article studies some sociological characteristics of the Hungarian minority non-profit social welfare sector of Transylvania. The author based on Bourdieu's social field concept interprets the social welfare sector as a social field, presents the size and structure of the

field (the distribution of organizations by legal form, operator background, grade of formalization and professionalization, as well as geographic distribution), and the other type of activities of the social organizations. Further on analyzes the size of the subfield of the accredited social service providers, the service profile of the organizations, the problem situations and groups targeted by them, and their services, all of these in a minority-majority, Hungarian–Romanian comparison. Finally discusses the employment potential of the social welfare field.

The empirical base of the research was a database of the Hungarian non-profit social organizations of Romania, built during the research, and the official register of the accredited social service providers in Romania.

The results showed that both the size of the Hungarian non-profit social welfare field and its employment potential is around twice as high, than previous researches found, and the Hungarian non-profit organizations weight more in the Romanian non-profit social welfare field as it is predicted by the population ratio of the Hungarian minority. The Hungarian accredited organizations targets the different social groups in a balanced way, and they address in the highest proportion the different problems of the families, but the rate of the services for disabled persons and elderly persons are also remarkable.

Keywords: non-profit social organizations, social service providers, Hungarian non-profit social organizations of Transylvania, social welfare system.

Botond Daniel is a sociologist, PhD candidate of the Sociology Doctoral School of the Babes-Bolyai University of Cluj-Napoca, Romania, junior teaching assistant at the Faculty of Sociology and Social Work of the Babes-Bolyai University. He wrote his PhD thesis about the insertion to the labour market and the professional career of the Hungarian social work graduates of the Babes-Bolyai University. His fields of research are: the insertion to the labor market and career paths of young graduates, career paths of social workers, non-profit social organizations.

E-mail address: danielbotond@gmail.com

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2014-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

KÉRJÜK TÁMOGASSA SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓJA

1 százalékkal a

CIVIL SZEMLE

folyóiratot kiadó
Civil Szemle Alapítványt!

Adószám:
18116629-1-41

Támogatását köszönjük!

Honlapunk:
Civil Szemle Alapítvány
www.civilszemle.hu

10%

■ Csaknem negyedszázad múltán visszatekintve azt kell mondanunk, hogy az új, modern és demokratikus nemzeti identitásért és az azt megjelenítő és alátámasztó, konszenzusos és integratív civil vallási szimbolizmusért folytatott kulturális és ideológiai csatározások nem értek el tartós sikereket. Szinte mindegyik posztkommunista országban a II. világháború előtti nemzeti jelképek, politikai hagyományok és nemzeti hősök újjáéledésének lehettünk szemtanúi, mivel azonban a civil társadalom és vele együtt a demokrata-republikánus hagyomány a térségben hagyományosan gyenge vagy nem is létezik, a polgári civil vallás eleve hátránnyal indult a korábbi nemzetvallással, azaz a hagyományos etnikai alapú nacionalista ideológiákkal szemben, amelyek a nemzetiségi vagy vallási kisebbségek irányában gyanakvóak, türelmetlenek vagy egyenesen diszkriminatívak.

(Pintér Károly)

■ Az Egyesült Királyságban a civil szervezetek az állami gondoskodás csökkenésének következményeként egy nagy önállóságra épülő, önmagukat menedzselni és fenntartani tudó, nagyfokú professzionalizmusra épülő civil szektort alakítottak ki, mely ezer szállal integrálódott a társadalomba, így nagyban építhet annak szolidaritására is. Ezek a „pillérek” és kölcsönös kötődések „válság”-időszakokban, mintegy átsegíthetik, illetve mobilizálhatják a civil szervezeteket. Ezzel szemben a magyar civil szektor, mint „rendszer” még kialakulatlan, azaz pontosabban folyamatos változásban van úgy, hogy annak irányai is folyamatosan változnak. Az állam szerepe és súlya a szektor életében tisztázatlan. Ugyanakkor a szereplők magatartása sem az önállóságot erősítette, hanem az egyoldalú kiszolgáltatottságot.

(Kákai László)

■ Amint azt már láttuk, a szociális mezőben az elismerés nem csupán erőforrássá konvertálható speciális tőke, hanem bizonyos szinten a legitimitás alapja is. A különböző célcsoportokért tevékenykedő, vagy különböző problémahelyzetek enyhítésén, megoldásán fáradozó szervezetek és az általuk alkotott almezők egymással azért is rivalizálhatnak, hogy meggyőzzék a társadalmat, az általuk megfogalmazott társadalmi probléma a „legfontosabb”, vagy legalább annyira fontos, mint más almezők által megfogalmazott problémák ...

(Dániel Botond)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

9 771786 334009